

Madách Imre

Az ember tragédiája

Magyar E-KönyvKiadó és Áruház

Madách I mre: A z ember tragédiája

Madách I mre
A z ember tragédiája

Első szín

A mennyekben. Az Úr dicsőtől körüvezetten trónján. Angyalok serege térden. A négy főangyal a trón mellett áll. Nagy fényesség

Angyalok kara

Dicsőség a magasban Istenünknek,
Dicsérje őt a föld és a nagy ég,
Ki egy szavával híva létre mindent,
S pillantásától függ ismét a vég.
Ő az erő, tudás, gyönyör egésze,
Részünk csak az árny, melyet ránk vetett,
Imádjuk őt a végtelen kegyért, hogy
Fényében ily osztályrészt engedett.
Megtetesült az örökös nagy eszme,
Im a teremtés béfejezve már,
S az Úr mindentől, mit lehelni enged
Méltó adót szent zsámolyára vár.

Az Úr

Be van fejezve a nagy mű, igen.
A gép forog, az alkotó pihen.
Év-millióig eljár tengelyén,
Míg egy kerékfogát ujítani kell.
Fel hát, világim véd-nemtői, fel,
Kezdjétek végtelen pályátokat.
Gyönyörködjem még egyszer bennetek,
Amint elzúgtok lábaim alatt.

Madách I. mre: A z ember tragédiája

A csillagok védszellemei különböző nagyságú, színű, egyes, kettes csillaggömböket, üstökösöket és ködcsillagokat görgetve rohannak el a trón előtt. Szférák zenéje halkán

Angyalok kara

Milyen büszke láng-golyó jő
Önfényében elbizottan,
S egy szerény csillagcsoporthoz
Ép ő szolgál öntudatlan. -
Pislog e parányi csillag,
Azt hinnéd, egy gyöngy lámpa,
S mégis millió teremtés
Mérhetetlen nagy világa. -
Két golyó küzd egymás ellen
Összehullni, szétsietni:
S e küzdés a nagyszerű fék,
Pályáján tovább vezetni. -
Mennydörögve zúg amaz le,
Távulnan rettegve nézed:
S kebelében milljó lény lel
Boldogságot, enyhe béket. -
Mily szerény ott - egykor majdan
Csillaga a szerelemnek,
Óvja őt meg ápoló kéz
Vígaszúl a földi nemnek. -
Ott születendő világok,
Itt enyészők koporsója:
Intő szózat a hiúnak,
Csüggedőnek biztatója. -
Rendzavarva jő amott az
Üstökös rettentő képe:
S ím, az Úr szavát meghallva,

Rend lesz útja ferdesége. -
Jöszte, kedves ifjú szellem,
Változó világgömböddel,
Aki gyászt és fénypalástot,
Zöld s fehér mezt váltogatsz fel.
A nagy ég áldása rajtad!
Csak előre csüggedetlen;
Kis határodon nagy eszmék
Fognak lenni küzdelemben.
S bár a szép s rút, a mosoly s könny,
Mint tavasz s tél, kört vesz rajta,
Fénye, árnya léssen együtt:
Az Úr kedve és haragja.

A csillagok védszellemei elvonultak

Gábor főangyal

Ki a végtelen űrt kimérted,
Anyagot alkotván beléje,
Mely a nagyságot s messzeséget
Egyetlen szódra hozta létre:
Hozsána néked, Eszme!
Leborul

Mihály főangyal

Ki az örökké változandót,
S a változatlant egyesíted,
Végetlent és időt alkotva,
Egyéneket és nemzedéket:
Hozsána néked, Erő!
Leborul

Ráfael főangyal

Ki boldogságot árjadoztatsz,
A testet öntudatra hozva,
És bölcsességed részesévé
Egész világot felavatva:
Hozsána néked, Jóság!
Leborul

Szünet

Az Úr

S te, Lucifer, hallgatsz, önhittén állsz,
Dicséretemre nem találsz-e szót,
Vagy nem tetszik tán, amit alkoték?

Lucifer

S mi tessék rajta? Hogy néhány anyag
Más-más tulajdonokkal felruházva,
Miket előbb, hogysen nyilatkoznak,
Nem is sejtettél bennök, úgy lehet,
Vagy, ha igen, másítani nincs erőd,
Néhány golyóba összevissza gyúrva,
Most vonzza, úzi és taszítja egymást,
Néhány féregben öntudatra kél,
Míg minden megtelt, míg minden kihűlt,
És megmarad a semleges salak. -
Az ember ezt, ha egykor ellesi,
Vegykonyhájában szintén megteszi. -
Te nagy konyhádba helyzéd embered,
S elnézed néki, hogy kontárkodik,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Kotyvaszt s magát istennek képzei.
De hogyha elfecsérli s rontja majd
A főztet, akkor gyúlsz késő haragra.
Pedig mit vársz mást egy műkedvelőtől? -
Aztán mi végre az egész teremtés?
Dicsőségedre írtál költeményt,
Beléhelyezted egy rossz gépezetbe,
És meg nem únod véges-végtelen,
Hogy az a nóta mindig úgy megyen.
Méltó-e ilyen aggastyánhoz e
Játék, melyen csak gyermekszív hevülhet?
Hol sárba gyúrt kis szikra mímeli
Urát, de torzalak csak, képe nem;
Végzet, szabadság egymást üldözi,
S hiányzik az összhangzó értelem. -

Az Úr

Csak hódolat illet meg, nem bíralat.

Lucifer

Nem adhatok mást, csak mi lényegem.
Az angyalokra mutatva
Dicsér eléggé e hitvány sereg,
És illik is, hogy ők dicsérjenek.
Te születed őket, mint árnyát a fény,
De mindöröktől fogva élek én.

Az Úr

Hah, szemtelen! Nem szült-e az anyag,
Hol volt köröd, hol volt erőd előbb?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Ezt tőled én is szintúgy kérldhetem.

Az Úr

Én végtelen időtől tervezem,
S már bennem élt, mi mostan létesült.

Lucifer

S nem érzéd-e eszméid közt az űrt,
Mely minden létnek gátjaul vala,
S teremni kényszerültél általa?
Lucifer volt e gátnak a neve,
Ki a tagadás ősi szelleme. -
Győztél felettem, mert az végzetem,
Hogy harcaimban bukjam szüntelen,
De új erővel felkeljek megint.
Te anyagot szültél, én tért nyerék,
Az élet mellett ott van a halál,
A boldogságnál a lehangolás,
A fénynél árnyék, kétség és remény. -
Ott állok, látod, hol te, mindenütt,
S ki így ösmérlek, még hódoljak-e?

Az Úr

Hah, pártos szellem! El előlem, el,
Megsemmisíthetnélek, de nem teszem,
Számúzve minden szellemkapcsolatból
Küzdj a salak közt, gyűlölt, idegen.
S rideg magányod fájó érzetében
Gyötörjön a végetlen gondolat:

Madách I mre: A z ember tragédiája

Hogy hasztalan rázod porláncodat,
Csatád hiú az Úrnak ellenében.

Lucifer

Nem úgy, ily könnyen nem löksz el magadtól,
Mint hitvány eszközt, mely felesleges lett. -
Együtt teremténk: osztályrészemet
Követelem.

Az Úr *gúnnnyal*

Legyen, amint kívánod.
Tekints a földre, Éden fáí között
E két sudar fát a kellő középén
Megátkozom, aztán tiéd legyen.

Lucifer

Fukar kezekkel mérsz, de hisz nagy úr vagy -
S egy talpalatnyi föld elég nekem.
Hol a tagadás lábát megveti,
Világodat meg fogja dönteni.
Indul

Angyalok kara

El Isten színétől, megátkozott,
Hozsán' az Úrnak, ki törvényt szabott. -

Második szín

A paradicsomban. Középen a tudás és az örök élet fái. Ádám és Éva jönnek, különféle állatok szelíd bizalommal környezik őket. Az ég nyílt kapuján dics (glória) sugárzik elő, s angyali karok halk harmóniája hallik. Verőfényes nap

Éva

Ah, élni, élni: mily édes, mi szép!

Ádám

És úrnak lenni mindenek felett.

Éva

Érezni, hogy gondoskodnak felőlünk,
És mindezért csupán hálát rebegnünk,
Ahhoz, ki nyújtja mind e kéjeket.

Ádám

A függés, látom, életelv neked. -
Szomjúzom, Éva, nézd, mi csábosan
Néz e gyümölcs ránk.

Éva

Majd szakítok egyet.

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Az Úr szava

Megállj, megállj, egész földet neked
Adám, csak e két fát kerüld, kerüld,
Más szellem óvja csábgyümölcsseit,
S halállal hal meg, aki élvezi.-
Amott piroslik a szőlőgerezd,
Ott enyhe árnyék kínál nyugalommal,
Ragyogó délnek tikkasztó hevében.

Ádám

Csodás parancs, de úgy látszik, komoly.

Éva

Miért szebb e két fa, mint más; vagy miért
Ép ez tilalmas?

Ádám

Hát mért kék az ég,
Miért zöld a liget, - elég, hogy úgy van.
Kövessük a szót, jöjj utánam, Éva.
Letelepednek egy lugosban

Éva

Hajolj keblemre, én meg majd legyezlek.

Nagy szélroham, Lucifer a lombok közt megjelenik

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

Hah, nő! Mi ez, nem hallék még hasonlót.
Miként ha ellenséges idegen
Erő tört volna rajtunk.

Éva

Reszketek.
Az égi zengzet is elhallgatott.

Ádám

Itt kebleden, úgy tetszik, hallom azt még.

Éva

Én meg, ha ott fenn a dics elborúl,
Itt lenn találom azt szemedben, Ádám.
Hol is lelhetném másutt kívüled,
Kit létre is csak hő vágyad hozott,
Mint fényárjában a fejedelmi nap -
A mindenségben árván hogy ne álljon -
A víz színére festi önmagát,
S enyelg vele, örül, hogy társa van,
Nagylelkűen felejtván, hogy csupán
Saját tüzének halvány mása az,
Mely véle együtt semmivé borulna.

Ádám

Ne szólj így, Éva, meg ne szégyeníts.
Mi a hang, hogyha nincs ki értené?
Mi a sugár, ha szín nem fogja fel?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mi volnék én, ha mint visszhang s virágban,
Benned szebb létre nem feselne létem,
Melyben saját magam szerethetem?

Lucifer

E lágy enyelgést mért is hallgatom? -
Elfordulok, másképp oly szégyen ér még,
Hogy a hideg, számító értelem
Megírigylendi a gyermekkedélyt.

Egy madárka énekelni kezd egy közel ágon

Éva

Hallgasd csak, Ádám, oh mondd, érted-e
E kis bohó szerelmes énekét?

Ádám

Én a patak zúgását hallgatám,
És azt találom, szintén így dalolt.

Éva

Minő csodás összhang ez, kedvesem,
E sokszerű szó és egy értelem. -

Lucifer

Mit késem ennyit? Fel munkára, fel,
Megesküvém vesztőkre, veszniök kell.
S kétkedve állok mégis újra meg,
Nem küzdök-e hiába a tudás,

Madách I mre: A z ember tragédiája

A nagyravágyás csábos fegyverével
Öellenek, kik közt mint menhely áll,
Mely lankadástól óvja szívöket,
Emelve a bukót: ez érzelem.
De mit töprengék. Az nyer, aki mer.

*Új szélroham. Lucifer a megrettenő emberpár előtt megjelenik. A
dics elborul. Lucifer kacag*

Mit álmélkodtok?
Évához, ki futásnak indul
Oh, megállj, kecses hölgy!
Engedd egy percre, hogy csodáljalak.

Éva megáll, s lassankint felbátorodik

Lucifer *félre*

E mintakép milljószer újuland meg.
Fenn
Ádám, te félsz?

Ádám

Tőled, hitvány alak?

Lucifer *félre*

Ez is jó ős a büszke férfinemnek.
Fenn
Üdvöz légy, szellem-testvér!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

Mondd, ki vagy?
Alulról jössz-e hozzánk, vagy felülről?

Lucifer

Amint tetszik, nálunk ez egyre megy.

Ádám

Nem tudtam, hogy van ember még kívülünk.

Lucifer

Hohó, nagyon sok van még, mit te nem tudsz,
S nem is fogsz tudni. Vagy a jámbor agg
Azért teremtett volna-e porodból,
Hogy a világot ossza meg veled?
Te őt dicséred, ő téged kitart,
Megmondja, végy ebből és félj amattól,
Óv és vezet, mint gyapjas állatot;
Hogy eszmélj, szükséged nem is lehet.

Ádám

Hogy eszméljek? - S nem eszmélnék-e hát:
Nem érzem-é az áldó napsugárt,
A létezésnek édes örömét
És Istenemnek végtelen kegyét.
Ki engemet tón e föld istenévé?

Lucifer

Ezt tartja tán az a kis féreg is,
Mely a gyümölcsöt eszi el előled.
Meg a sas, mely a kis madárra csap.
Avagy mi tesz nemesbbé tégedet?
Egy szikra az, mely bennetek dereng,
Egy végtelen erőnek mozzanása;
Mint a pataknak egyes habjai,
Egy percre felcsillogva visszahullnak
Közös medröknek szürke mélyibe. -
Igen, tán volna egy, a gondolat,
Mely öntudatlan szűdben dermedez,
Ez nagykorúvá tenne, önerődre
Bizván, hogy válassz jó és rossz között,
Hogy önmagad intézzed sorsodat,
S a gondviselettől felmentene.
De trágya féregül tán jobb neked
Tenyészni kis körödnek lágy ölében
S tudás nélkül elfogyni életeddel. -
Nagy kényelem a megnyugvás hitünkben,
Nemes, de terhes, önlábunkon állni. -

Ádám

Nagy dolgokat mondsz, szédülök belé.

Éva

Én lelkesülök, szép s új dolgokat mondsz - - -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

De a tudás sem volna még elég;
Hogy testesüljön nagyszerű művekben,
A halhatatlanság is kellene.
Mit képes tenni az arasznyi lét?
E két fa rejti mind e birtokot,
S ettől tiltott el, aki alkotott.
Tudsz, mint az Isten, azt ha élvezed,
Ettől örök ifjú marad kecsed.

Éva

Mégis kegyetlen a mi alkotónk!

Ádám

De hátha megcsalsz?

A dics kissé kitisztul

Égi kar

Jaj neked, világ,
Az ős tagadás kisért.

Az Úr szava

Ember, vigyázz!

Ádám

Mi hang ez ismét?

Lucifer

A szél gallyakat ráz.
Segítsetek,
Ti elemek,
Az embert nektek
Szerezni meg. -

Szélroham, a dics elborul

E két fa az enyém.

Ádám

Ki vagy tehát te?
Hisz olyannak tűnsz fel, mint mi vagyunk.

Lucifer

Nézd ott a sast, mely felhők közt kovályg,
Nézd e vakondot földet túrva lenn,
Mindkettőt más-más láthatár övedzi.
A szellemország látköröd-kívül van,
És ember az, mi legmagasb neked.
Az ebnek is eb legfőbb ideálja,
S megtisztel, hogy ha társaúl fogad.
De épen úgy, miként te őt lenézed,
És állsz felette végzete gyanánt,
Áldást vagy átkot szórva istenül rá,
Épúgy tekintünk rátok mi alá,
A szellemország büszke részesei.

Ádám

S azoknak volnál hát te egyike?

Lucifer

Igen, erősek közt a legerősebb,
Ki ottan álltam az Úr trónja mellett,
S legszebb dicséből osztályom kijárt.

Ádám

Mért nem maradtál hát a fényes égben,
E porvilágra mért jöttél közénk?

Lucifer

Megúntam ott a második helyet,
Az egyhangú, szabályos életet,
Éretlen gyermek-hangu égi kart,
Mely mindég dicsér, rossznak mit se tart.
Küzdést kívánok, diszharmóniát,
Mely új erőt szül, új világot ad,
Hol a lélek magában nagy lehet,
Hová, ki bátor, az velem jöhet.

Ádám

Megmondta Isten, hogy büntetni fog,
Ha más utat választunk, mint kitűzött.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

Miért büntetne? - Hisz, ha az utat
Kitűzte, melyen hogy menjünk, kívánja,
Egyúttal ollyanná is alkotott,
Hogy vétkes hajlam másfelé ne vonjon.
Vagy mért állított mély örvény fölé,
Szédelgő fejjel, kárhozatra szánva. -
Ha meg a bűn szintén tervében áll,
Mint a vihar verőfényes napok közt,
Ki mondja azt vétkesbnek, mert zajong,
Mint ezt, mivel éltetve melegít?

Lucifer

Lám, megjelent az első bölcselő! -
Nagy sor jövend utánad, szép hugom,
Mely milljó úton ezt vitatja újra - - -
A tébolydába téved sok közülök,
Sok visszaretten, révbe egy sem ér.
Hát hagyjatok fel az okoskodással,
Minden dolognak oly sok színe van,
Hogy aki mindazt végigészleli.
Kevesbet tud, mint első pillanatra,
S határozatra jöni rá nem ér.
A tett halála az okoskodás. -

Éva

Én hát szakítok egyet a gyümölcsből.

Ádám

Megátkozá az Úr.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer kacag

De csak szakíts.
Jöjön reánk, minek ránk jöni kell,
Legyünk tudók, mint Isten.

A tudás almáját előbb Éva, aztán Ádám megízleli

Éva

S efelett
Örökké ifjak. -

Lucifer

Erre, erre csak.
A halhatatlanságnak fája ez. -
Siessetek hát!

A másik fa felé vonja őket, egy Cherub lángoló karddal útjokat állja

Cherub

Félre, bűnösök!

Az Úr szava

Ádám, Ádám! Elhagytál engemet,
Elhagylak én is, lásd, mit érsz magadban.

Éva

Végünk van!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Csüggedtek?

Ádám

Korántse hidd.

Csak ébredésem borzongása ez. -

El innen, hölgyem, bárhová, - el, el!

Idegen már s kietlen ez a hely.

Égi kar

Ah, sírjátok testvéri könnyeket,

Győz a hazugság - a föld elveszett. -

Harmadik szín

Pálmafás vidék a paradicsomon kívül. Kis, durva fakaliba. Ádám cövekeket ver le kerítésül. Éva lugost alkot. Lucifer

Ádám

Ez az enyém. A nagy világ helyett
E tér lesz otthonom. Birok velem,
Mégvédem azt a kártevő vadaktól,
És kényszerítem nékem termeni.

Éva

Én meg lugost csinállok, épen olyat,
Mint az előbbi, s így közénk varázslom
A vesztett Édent.

Lucifer

Vajh, mi nagy szavat
Mondottatok ki. A család s tulajdon
Lesz a világnak kettes mozgatója,
Melytől minden kény s kín születni fog.
És e két eszme nő majd szüntelen,
Amíg belőle hon lesz és ipar,
Szülője minden nagynak és nemesnek,
És felfalója önnön gyermekének.

Ádám

Rejtélyeket beszélsz. Igérted a
Tudást, az ösztön kényéről lemondtam

Madách I mre: A z ember tragédiája

Érette, hogy, bár küzdve, nagy legyek.
S mi az eredmény?

Lucifer

Hát nem érzed-e?

Ádám

Érzem, hogy Isten amint elhagyott,
Üres kézzel taszítván a magányba,
Elhagytam én is. Önmagam levék
Enistenemmé, és amit kivívok,
Méltán enyém. Erőm ez, s büszkeségem.

Lucifer *félre*

Hiú báb, mostan fittyet hánysz az égnek,
Meglátjuk szíved, villámok ha égnek.

Éva

Nekem meg büszkeségem az csupán,
Hogy a világnak anyja én leszek.

Lucifer *félre*

Dicső eszmény, mit a nő szíve hord,
Megörökíteni a bűnös nyomort.

Ádám

Mit is köszönjek néki? Pusztá létem?
Hisz az a lét, ha érdemes leszen

Madách I mre: A z ember tragédiája

Terhére, csak fáradságom gyümölcse.
A kéjet, amit egy ital viz ád,
Szomjam hevével kell kiérdemelnem,
A csók mézének ára ott vagyon -
Amely nyomán jár - a lehangolásban.
De hogyha a hálának csatja mind
Le is hullt rólam, bár szabad levék
Alkotni sorsom és újból lerontni,
Tapogatózva amit tervezék -
Ahhoz segélyed sem kellett talán,
Még bírta volna azt saját erőm.
S te nem mentél meg a súlyos bilincstől,
Mellyel testem por földéhez csatol.
Érzem, bár nem tudom nevét, mi az,
Talán egy hajszál - annál szégyenebb -,
Mi korlátozza büszke lelkemet.
Nézd, ugranám, és testem visszahull,
Szemem, fülem lemond szolgálatáról,
Ha a távolnak kémlem titkait;
S ha képzetem magasb körökbe von,
Az éhség kényszerít, hunyászkodottan
Leszállni ismét a tiprott anyaghoz.

Lucifer

Ezen kötél erősb, mint én vagyok.

Ádám

Ah, úgy te gyöngeszellem vagy igen,
Ha e láthatatlan pókháló, e semmi,
Mit százezer lény észre sem veszen,
S hálója közt szabadság érzetével

Madách I mre: A z ember tragédiája

Fickándozik, mit csak néhány kivált
Magasb szellem sejt, még dacol veled.

Lucifer

S csakis ez az, mi vélem bír dacolni,
Mert szellem, mint én. Vagy tán azt hiszed,
Hogy, mert elrejtve munkál s zajtalan,
Nem is erős? - Ne hidd, homályban ül,
Mi egy világot rendít és teremt,
Mert látásától megszédülne a fej.
Csak ember műve csillog és zörög,
Melynek határa egy arasznyi lét.

Ádám

Hagyd megtekintnem hát e működést
- Egy perce csak, keblem, tudod, erős -,
Mely rám befolyhat, aki enmagamban
Olyan különvált és egész vagyok.

Lucifer

Vagyok - bolond szó. Voltál és leszesz.
Örök levés s enyészet minden élet.
De nézz körül és láss szellem-szemekkel. -

Ádám *amit a következőkben mond, mind láthatóvá is lesz*

Mi áradat buzog fel így körülöm,
Magasba törve szakadatlanúl,
Hol kétfelé vál s a földsarokig
Vihar gyanánt rohan?

Lucifer

Az a melegség,
Mely életet visz a jegek honába.

Ádám

Hát e két lángfolyam, mely zúgva fut
Mellettem el, hogy félek, elsodor,
És mégis érzem éltető hatását:
Mi az, mi az? Elkábulok belé. -

Lucifer

Ez a delej.

Ádám

Alattam ing a föld.
Amit szilárdnak és alaktalannak
Tartottam eddig, forrongó anyag lón,
Ellentállhatlan, mely alak után tör,
Életre küzd. Amarra mint jegec,
Emerre mint rügy. Oh, e zúr között
Hová lesz énem zárt egyénisége,
Mivé leszesz, testem, melyben szilárd
Eszköz gyanánt oly dőrén megbízám
Nagy terveimben és nagy vágyaimban?
Te elkényeztetett gyermek, ki bajt
S gyönyört szeresz számomra egyiránt.
Néhány marok porrá sülyedsz-e csak,
Míg többi lényed víz és tünde lég,
Mely még imént piroslott és örült,
S legott voltammal a felhőbe gőzölt?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Minden szavam, agyamban minden eszme
Lényemnek egy-egy részét költi el.
Elégek! - És a vészhozó tüzet
Talán rejtélyes szellem szítogatja,
Hogy melegedjék hamvadásomon. -
El e látással, mert megőrülök.
Ily harcban állni száz elem között
Az elhagyottság kínos érzetével,
Mi szörnyű, szörnyű! - Oh, miért lökém el
Magamtól azt a gondviseletet,
Mit ösztönöm sejtett, de nem becsült,
S tudásom óhajt - oh de hasztalan.

Éva

Úgy-é, úgy-é, hasonlót érzek én is.
Ha majd te harcolsz a fenevadakkal,
Vagy én lankadva kertünk ápolom,
Körültekintek a széles világon,
És égen-földön nem lesz egy rokon,
Nem egy barát, ki biztasson vagy óvjon,
Nem így volt ám ez egykor, szebb időben.

Lucifer *gúnyosan*

Hiszen, ha oly kicsinyes lelketek,
Hogy fáztok ápoló gond s kéz ne'kül,
S alárendeltség oly szükségetek:
Idézek én fel istent számotokra,
Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg:
E földnek szellemét, ismérem őt
Az égi karból, szép szerény fiú. -
Jelenjél meg, szellem,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Látod, nem bírsz velem,
Az ősi tagadás
Hiv, hisz nem merne más.

*A földből lángok csapnak fel, tömör fekete felhő képződik
szivárvánnyal, iszonyúan mennydörögve*

Lucifer hátralépve

Ki vagy te, rém - nem téged hívtalak,
A föld nemtője gyöngé és szelíd.

A Föld Szellemének szava

Mit gyöngéül látál az égi karban,
Az önkörében végtelen, erős. -
Im itt vagyok, mert a szellem szavának
Engednem kelle, ámde megjegyzed,
Hogy fölzaklatni s kormányozni más.
Ha felveszem saját képem, leroskadsz,
S eme két féreg itt megsemmisül.

Lucifer

Mondd hát, hogyan fér büszke közeledbe
Az ember, hogyha istenül fogad?

A Föld Szellemének szava

Elrészletezve vízben, fellegekben,
Ligetben, mindenütt, hová benéz
Erős vágyakkal és emelt kebellet.
Eltűnik

Madách I mre: A z ember tragédiája

A ligetet, forrást tünde játszi nimfák népesítik

Éva

Ah, nézd e kedves testvér arcokat,
Nézd, nézd, mi bájosan köszöntenek,
Nincs többé elhagyottság, rengeteg,
A boldogság szállott közénk velek.
Ők adnak bűnkben biztató szavat,
A kételkedésben jó tanácsokat.

Lucifer

Nem is kérhettek jobb helyütt tanácsot -
Kik, amint kértek, már határozátok -
Mint épp e kedves tünde alakoktól,
Kik úgy felelnek, mint kérdésetek szól:
A tiszta szívre mosolyogva néznek,
Ijesztő rémül a kétségb'esőnek;
Ők kísérendnek végig száz alakban,
Százféleképen átalváltozottan,
A fürkésző bölcs észnek üde árnya
S örök ifjú sziveknek ideálja.

Ádám

Mit ér, mit ér e játék csillogása,
Elöttem mely foly, nem hatok belé -
S nekem csak egy rejtéllyel több jutott. -
Ne hitegess, Lucifer, ne tovább,
Hagyj tudnom mindent, úgy, mint megfogadtad.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer *félre*

Keserves lesz még egykor e tudásod,
S tudatlanságért fogsz epedni vissza.

Fenn

De türelem. Tudod, hogy a gyönyör
Percét is harccal kell kiérdemelned;
Sok iskolát kell még addig kijárnod,
Sokat csalódnod, míg mindent megértesz.

Ádám

Könnyű neked beszélni türelemről,
Előtted egy öröklét van kitarva,
De én az élet fájából nem ettem,
Arasznyi lét, mi sietésre int.

Lucifer

Minden, mi él, az egyenlő soká él,
A százados fa s egnapos rovar.
Eszmél, örül, szeret és elbukik,
Midőn napszámát s vágyait betölté.
Nem az idő halad: *mi* változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.
Ne félj, betöltöd célokat te is,
Csak azt ne hidd, hogy e sár-testbe van
Szorítva az ember egyénisége.
Látád a hangyát és a méherajt:
Ezer munkás jár dőren összevissza,
Vakon cselekszik, téved, elbukik,
De az egész, mint állandó egyén,
Együttleges szellemben él, cselekszik,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Kitűzött tervét bizton létesíti,
Míg eljön a vég, s az egész eláll. -
Portested is széthulland így, igaz,
De száz alakban újlag felélsz.
És nem kell újra semmit kezdened:
Ha vétkezel, fiadban bűnhődöl,
Köszvényedet őbenne folytatod,
Amit tapasztalsz, érzesz és tanulsz,
Évmilliókra lesz tulajdonod.

Ádám

Ez visszapillantása az öregnek,
De ifjú keblem forró vágya más:
Jövőmbé vetni egy tekintetet.
Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek.

Éva

Hadd lássam én is, e sok újulásban
Nem lankad-é el, nem veszít-e bájam.

Lucifer

Legyen. Bűbáját, szállítok reátok,
És a jövőnek végeig beláttok
Tünékeny álom képei alatt;
De hogyha látjátok, mi dőre a cél,
Mi súlyos a harc, melyben útatok tér;
Hogy csüggedés ne érjen e miatt,
És a csatától meg ne fussatok:
Egére egy kicsiny sugárt adok,
Mely biztatand, hogy csalfa tünemény

Madách I. m. r.: A z ember tragédiája

Egész látás - s e sugár a remény. -
*Ezalatt Ádámot és Évát kalibába vezeti, kik ott
elszunnyadnak*

Negyedik szín

Egyiptomban. Elöl nyílt csarnok. Ádám mint Fáraó, fiatalon, trónon ülve. Lucifer mint minisztere; tiszteletteljes távolban fényes kíséret. A háttérben rabszolgák egy gúla építésén dolgoznak, korbáccsal rendet tartó felügyelők alatt. Tiszta nap

Lucifer

Felséges úr! Aggódva kérdi néped,
Mely elvérezni boldog lenne érted,
Vajon mi az, mi a nagy fáraót
Nem hagyja trónja vánkosán pihenni?
Mért áldozod fel a nap kéjeit,
Az éjnek édes álmoképeit,
És nem bizod gondját nagy terveidnek
A rabszolgára, akit az megillet,
Midőn már úgyis a széles világon
Minden dicsőség, úralom tiéd
S a kéj, mit ember elviselni bír. -
Száz tartomány bő kincse mond urának.
Neked nyit kelyhet illatos virága,
S édes gyümölcsöt csak neked növel.
Ezer hölgy keble sóhajtoz feléd:
A szőke szépség, lankadó szemével;
Finom, gyöngéd, mint játszi tünemény,
A barna lányka, lihegő ajakkal,
Égő szemében örült szenvedéllyel
Mind a tiéd. Sorsuk egy szeszélyed,
Mind érzi, hogy betölté hivatását,
Ha néhány perced fűszerezni tudta.

Ádám

Mindennek nincsen szűmre ingere.
Mint kénytelen adó jó, nem csatázok
Érette, nem köszönhetem magamnak. -
De itt e művel, melyet alkotok,
Azt tartom, hogy megleltem az utat,
Mely a valódi nagysághoz vezet.
Művészetét a természet csodálja,
S évezredekre hirdeti nevem.
Nincs földindulás, nincs vész, mely ledöntse:
Erősebb *lett* az ember, mint az Isten.

Lucifer

S oh, fáraó, mégis boldog vagy-é
E képzeletben? Tedd kezed szivedre.

Ádám

Nem én. Űrt érzek, mondhatatlan űrt.
De mindegy. hisz nem boldogságot esdtem,
Dicsőséget csak, s az megnyílt előttem.
Csak a tömeg ne sejtse kínomat -
Ha sajnálhatna, nem imádna többé.

Lucifer

Hát hogyha egykor átlátod magad,
Hogy a dicsőség percnyi dőre játék?

Ádám

Az nem lehet.

Lucifer

S ha mégis?

Ádám

Halni térnék,
Megátkozván utánam a világot.

Lucifer

Nem fogsz meghalni, bár átlátod egyszer,
Sőt újra kezdesz, régi sikereddal.

*A dolgozó rabszolgák közül egyet a felügyelők annyira vernek,
hogy ez jajveszékelve és üldözötten egész a nyílt csarnokba fut, s a
trón előtt összerogy*

A rabszolga

Uram, segíts!

*A munkások közül Éva, mint a rabszolga neje, kibontakozik, s
fájdalmas sikoltással férjére borul*

Éva

Hiába kéred azt.
Ki kínjainknak nem volt részese,
Nem ért, nem ért! - Halk a jajnak szava,
S a trón magas. Mért nem hívsz engemet,
Ki eltakarlak s testemmel fogok fel
Minden csapást?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám *a betóduló felügyelőkhöz, kik a rabszolgát s nejét ki akarják hurcolni*

Hagyjátok ott. El innét.

A felügyelők el

Mi ismeretlen érzés száll szivembe,

Ki e nő és mi búve-bája van,

Mellyel, mint láncsal, a nagy fáraót

Lerántja porban fetrengő magához? -

Felkel

Lucifer

Ez ismét a szálaknak egyike,

Melyekkel gúnyul vett körül urad,

Eszedbe hozni hernyó voltodat,

Ha önhitedben lepkeként csapongsz.

E vékony szál, láttad már, mily erős,

Kisiklik ujjainkból, és azért

Nem téphetem szét.

Ádám *lejőve a trón lépcsőin*

Azt ne is müveld.

Amilyen sértő, époly kellemes.

Lucifer

De illetlen, hogy egy bölcs és király

Alatta nyögjön.

Ádám

Mit tegyek tehát?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer *gúnyyal*

Nincsen más hátra, mint hogy a tudás
Tagadja létét e rejtett fonálnak:
S kacagja durván az erő s anyag.

Ádám

Én nem birom kacagni, sem tagadni.

Éva

Ah, kedvesem, véred csorogva foly,
Megállítom; fáj ügyebár, nagyon?

Rabszolga

Az élet fáj csak, már nem fáj soká.

Éva

Nem úgy, nem úgy, mért éltél volna eddig,
Ha most halnál meg, amint meglelél.

Rabszolga

Miért él a pór? - A gúlához követ
Hord az erősnek, s állítván utódot
Jármába, meghal. - Milljók egy miatt.

Ádám

Ah, Lucifer, mi rettentő beszéd ez!

Madách I. m. A z ember tragédiája

Lucifer

A haldokló hagymázos örülése - - -

Ádám

Mit is beszélt?

Lucifer

Nagy fáraó, mi bánt?

No, mondhatom, hogy nagyszerű dolog:
Egy rabszolgával a földön kevesb van.

Éva

Neked silány szám, nékem egy világ,
Oh jaj, ki fog majd engemet szeretni? -

Rabszolga

Én többé nem. - Felejts el, nő, örökre.
Meghal

Ádám

Majd foglak én. El innen a halottal.

A hullát felveszik

Fel, hölgyem, e trón pamlagán helyed:
A bájnak épen úgy fejedelme vagy,
Mint az erőnek én - meg kelle lelnünk
Egymást akárhol.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

Oh, nagy fáraó,
Tudom, parancsod a pór végzete,
Nem is szabódom, csak kevés időt
Engedj magamnak, azután parancsolj.

Ádám

Ne többször e szót. Oh, hát birodalmam
Sohsem megy-é túl a parancs szaván?

Éva

Elég, ha egyelőre a parancs
Nem illet fájva, - oh ne irigyeld
Ez első percben könnyem a halottól. -
Mi szép halott, ah istenem, mi szép!
Ráborul

Ádám

Szép és halott; mi ellentétel ez:
Törekvésinkre gúny e nyugalom,
Vagy hivságunkra számalmas mosoly.

Lucifer

Szökött rabszolga, ki veled dacol,
Mondván: erősebb lettem láncaidnál.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

A holtak béke, az élők üdv.
Amaz könnyed nem érzi, mosolyod
Nélkülözöm kín.

A halottat kiviszik. Ádám Évát a trónra vezeti

Oldalamra, nő!
Ah milyen édes kebleden pihenni.

Jajveszékelés a munkások közt; Éva összerezzen

Mi lelt, szerelmem?

Éva

Oh, nem hallod-e
A nép jaját?

Ádám

Először vettem észre.
Nem szép zene, igaz: de ne ügyelj rá,
Csókolj meg és feledd el a világot.
Luciferhez
Te meg némítsd el azt a jajgatást.

Lucifer

Azt nem birom, ez már a nép joga,
Együtt öröklé az igával azt.

Ismét jajszó, Éva felsikolt, Ádám fölemelkedik

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

Hölgyem, te szenvedsz, s nem tudom, miként
Segítsek rajta. Szíveden keresztül
A jajszó, mint villám, fejembe csap,
S úgy érzem, a világ kiált segélyt.

Éva

Oh fáraó, zúzz el, de megbocsáss,
Ha a nép jajja nem hágy megnyugodni!
Ládd, jól tudom, hogy szolgálód vagyok,
Hogy éltem célja tégedet mulatni,
Felejték mindent, kívülem mi van:
Nyomort, nagyságot, ábrándot, halottat,
Hogy mosolyom üdv, ajkam láng legyen;
De hogyha a nép, e milljókarú lény,
Korbácsolt háttal jajgat odakint:
Mint fájó testnek kiseded porcikája,
ÉN, én, a népnek elszakadt leánya,
Szívemben érzem szintén mind e kint.

Ádám

És én veled. - A milljók egy miatt -
Mondá a holt is.

Éva

Oh nagy fáraó!
Komor levél, és én vagyok oka,
Űzz el magadtól, vagy taníts, miként kell
Siketté lennem.

Ádám

Jobb mester valál te,
Mert megtanítál a jajt hallanom. -
Ne halljam többé. - Ím, legyen szabad
A szolganép. Mit is ér a dicsőség,
Mit egy személyben ér utól az ember
Milliók vesztével és milliók jajával,
Kikben szintén az az ember lehel;
Milliószor érzem a kint, egyszer a kéjt.

Lucifer

Ah, fáraó, rajongsz; hisz a tömeg
A végzet arra ítélt állata,
Mely minden rendnek malmán húzni fog,
Mert arra van teremtvé. Már ma mentsd fel:
Amit te eldobsz, ő meg nem nyeri,
És új urat keres holnap magának.
Vagy azt hiszed, hogy ülhetnél nyakán,
Ha a gazdának szükségét nem érzi?
Ha kebelében öntudat lakik?

Ádám

Miért jajgat hát, mintha fájna néki
A szolgaság?

Lucifer

Fáj, bár nem tudja, mi.
Mert minden ember uralomra vágy.
Ez érzet az, s nem a testvériség,
Mi a szabadság zászlajához úzi

Madách I mre: A z ember tragédiája

A nagy tömeget - ámbár öntudattá
Nem ébred benne, és csak sejtelemkint
Zaklatja minden olyasért, mi új
S mi tagadása a már meglevőnek;
Abban remélvén testesülve látni
A boldogságról képzett álmait.
Pedig mély tenger a nép: bármi napfény
Sem hatja át tömét; sötét leend az,
Csak a hullám ragyog, mit színe fölvet,
És mely hullám esetleg ép te vagy.

Ádám

S mért épen én?

Lucifer

Vagy más, veled rokon.
Kiben tudattá vált a népi ösztön,
S ki a szabadság bámult bajnokául
Fényes helyedre tolakodni mer.
Míg a tömeg, nem nyerve semmit is,
Nevet cserél, a gazda megmarad.

Ádám

Mi végtelen körút okoskodásod,
Melyből menekvés nincsen is talán.

Lucifer

Vagyon menekvés. Adj ezen néhány
Kivált egyénnek láncot és gyűrűt,
Adj más játékszert, s mondd: ím a tömeg

Madách I mre: A z ember tragédiája

Fölébe tollak, ez teszen nemesbé -
És elhiszik, és a népet lenéztvén
Elszívelik, hogy őket is lenézd.

Ádám

Ne kísérts ily csábító álokokkal.
El a szolgálkakkal! Légyen mind szabad.
Hirdesd ki nékik, ám de jól siess,
Hogy, míg megbánom, késő is legyen már.

Lucifer *félre*

Előre csak önhitten útadon,
Hidd, hogy te mégy, ha a sors árja von.
Kimegy

Ádám

E mű meg álljon bevégtetlenül,
Intő rom annak, aki nagyra tör,
Erőnk s gyöngénknek nagy kérdőjele.

Kint nagy örömszaj, a munkások eloszolnak. Lucifer visszatér

Örülj, pór, a nagyság hogy meghajolt
Előtted. Csak ne hidd, hogy kényszerítve.

Éva

Vigasztalódjál, oh én kedvesem,
Úgyis mit ér az a rideg dicsőség,
Hideg kígyóként mely közénkbe csúsz?

Ádám

De nagy, de nagy.

Éva

El véle; látod, a jaj
Elnémult, üdvünket meg nem szakasztja,
Mi vágyad más, ha keblemen pihensz?

Ádám

Oh nő, mi szűk, mi gyarló látköröd.
S a büszke férfit ép ez vonzza hozzád -
Csak gyöngeség, mit az erő szerethet.
Mint a védő szülő gyámoltalan
Voltát karolja leghöbben fiának.

Éva

Ah fáraó, tán már untatlak is
E hasztalan, e balga fecsegéssel?
Hiába, ha okosabb nem vagyok.

Ádám

Ne is kivánd, hogy légy, én kedvesem,
Eszem elég van nékem önmagamnak,
Erő s nagyságért nem kebledre hajlok,
Sem a tudásért, mindezt könyveimben
Sokkal jobban föllelhetem. Te csak
Beszélj, beszélj, hogy halljam hangodat,
Rezgése szűmön végigárjadozzon.
Akármit mondasz, mindegy; oh, ki kérdi,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mit énekel a kis madár, azért
Édes sejtéssel halljuk hangjait.
Te csak virág légy, drága csecsebecs,
Haszontalan, de szép, s ez érdeme.

Luciferhez

És mégis egy vágy ver föl mámoromból.
Talán bolond vágy - - oh de teljesítsd -,
Hagyj vetnem egy merész pillanatot
Előre, egypár ezredév utánra,
Mi lesz hiremből?

Lucifer

Amíg csókolódtok,
Nem érzed-é a lanyha szelletet,
Mely arcodat legyinti s elröpül?
Vékonyka porréteg marad, hol elszáll,
Egy évben e por csak néhány vonalnyi,
Egy századévben már néhány könyök.
Pár ezredév gúláidat elássa,
Homoktorlaszba temeti neved,
Kéj-kerteidben a sakál üvölt,
A pusztán koldús, szolganép tanyáz.

Amit Lucifer mond, mind láthatóvá is lesz

S mindezt nem a mennyrázó fergeteg.
Nem bömbölő földindulás cselekszi,
Csak gyöngé szellő, mely körülényelg.

Ádám

Rettentő kép!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer *gúnnyal*

Ne félj, csak szellemed vesz,
De tested megmarad, mint múmia,
Kíváncsisága iskolás fiúknak,
Torz arculattal, melyről elmosódott
Az írás, szolga volt-e, vagy parancsolt.

*Egy múmia felé rúg, mely ezalatt a trón előtt túnt fel, s lassan
legördül annak lépcsőin*

Ádám *felugorva*

Pokolbeli káprázat, el veled!
Hiú törekvés, dőre nagyravágy -
Fülembe cseng még: milliók egy miatt.
E millióknak kell érvényt szereznem,
Szabad államban - másutt nem lehet.
Enyésszen az egyén, ha él a köz,
Mely egyesekből nagy egészt csinál.

Éva

S elhagysz-e engem is, szerelmedet? -

Ádám

El, téged, a trónt, mindent elhagyok.
Vezess, vezess, új célra, Lucifer,
Úgyis sok szép időt vesztettem el
Ez áluton.
Indul, kardot vonva

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

Királyom! Tört reménnyel
Ha megjössz, szíved e szűn menhelyet lel.

Ádám

Igen, igen; sejtem hogy téged is
Tisztult alakban fel foglak találni.
S akkor nem fogsz ölelni már parancsból,
De mint egyenlő, - kéjnek érzetével.
El

Lucifer

Ne oly vágatva, még jókor beéred,
Talán előbb, a célt, hogysem reméled,
És sírni fogsz majd, látva, hogy mi dőre,
Míg én kacaglak. - Menjünk hát, előre!

Ötödik szín

Athénében. A köztér, közepén szónokszékkel. Az előtéren oldalvást nyílt templomcsarnok istenszobrokkal, virágfüzérékkel, oltárral. Éva mint Lucia, Miltiadész hadvezér neje, fiával, Kimónnal, több szolgától kísérve, kik áldozati tárgyakat visznek, jő a templom csarnoka felé. A téren rongyos nép ácsorog. Ragyogó reggel

Éva

Csak erre, erre, kedves kisfiam.
Nézd, arra ment el gyors hajón atyád,
Csatázni messze hon határin.
Egy durva nép él ott, mely vakmerőn
Fenyegeté szabadságát honunknak.
Imádkozzunk, imádkozzunk, fiam,
Hogy az ég védje e hon igazát,
S vezesse közénk hős atyádat épen.

Kimón

Ugyan mért ment atyám oly messze földre,
Hogy védje ezt a rongyos gyáva népet,
Ha szép nejét meg bú emészti honn?

Éva

Oh jaj, ne ítélj jó apád felett,
Istennek átka ül oly gyermekén.
Csak a szerelmes nőnek van joga
Kesergni férje nagy lépésein,
Miket ha nem tesz, megszégyenlené.
Atyád úgy tett, mint kell a férfiúnak.

Madách I. m. A z ember tragédiája

Kimón

Félsz hát anyám, hogy gyenge, megverik?

Éva

Nem, nem, fiam, atyád hős, győzni fog,
Csak egy van amitől őt féltetem,
Hogy önmagát nem győzi meg.

Kimón

Hogyan?

Éva

Van a léleknek egy erős szava,
A nagyravágy. A rabszolgában alszik,
Vagy szűk körében bűnné aljasúl.
De vérével táplálván a szabadság,
Naggyá növeszti, mint polgárerényt.
Ez költ életre minden szép s nagyot,
De hogyha túl erős, anyjára tör,
S küzd véle, míg elvérzik egyikök. -
Ha e szó benne túlerőre jutna,
Ha megcsalhatná ezt a szent hazát,
Megátkoznám. Imádkozzunk, fiam!

*A templom csarnokába mennek, ezalatt a térre mindig többen
gyülekeznek*

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Első a népből

Nem hall az ember semmi izgató
Hirt, mintha sergünk ellent sem találna.

Második a népből

És itthon is oly álmos minden ember,
Tán senki sem kohol már terveket,
Mind hajdanán, miknek kivitelére
A felséges nép torka kellene.
Ma reggel óta járom e helyet,
S szavazatomra nem akad vevő.

Első a népből

Unalmas élet, mit van tenni már?

Harmadik a népből

Nem ártana egy gyöngé kis zavar.

Éva ezalatt az oltár tüzét meggyújtotta, kezeit megmosá, s a hozandó áldozatra elkészült. Szolgáloi himnuszt kezdenek, mely szakaszonként a következő jelenetbe vegyül. A tér megtelt polgárokkal, néppel, két demagóg a szószékért küzd

Első demagóg

Odább! Ez a hely itten az enyém.
Veszélyben a hon, hogyha nem beszélek.
A nép helyeslést üvölt

Második demagóg

Akkor vesz el, ha szólsz. Bérenc, le innét!
A nép kacag és tapsol

Első demagóg

Te nem vagy bérenc, mert ki sem veszen meg.
Polgárok! fájva emelek szavat,
Mert a nemes szívnek fáj a nagyot
Porig alázni; s egy nagy férfiút
Kell vonnom bíróséketek elé
A dísz-szekérről.

Második demagóg

Jól kezdted, gonosz!
No csak virágozd fel az állatot,
Mit áldozatra szántál.

Első demagóg

Félre innen!

A népből

Mit is hallgatjuk azt a gúnyolót?
Rángatják a második demagógot

Első demagóg

De bármint fáj szívem, mégis beszélek,
Mert téged, oh dicső fejedelmi nép,
Még hadvezérednél is többre nézlek.

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Második demagóg

Ez árus lelkü, éhen holt csoportot,
Mely eb gyanánt a hulladékra les
Gazdái asztaláról? - Oh te gyáva,
Izlésedet nem irigyelhetem.

A népből

Le véle, ő is áruló, le véle!
Még inkább bántalmazták
Éva két galambot s tömjént áldoz az oltáron

Éva

Szent Aphrodité! Oh fogadd, fogadd el
Ez áldozat füstét, hallgasd imámat:
Nem zöld babért kérek férjem fejére,
Családi enyhet csak bajnok szivére.

Az áldozat füstében Erósz mosolyogva megjelenik, a Khariszok körülállják, s rózsákat hintenek rá. Áhítatba merült csoportozat

A szolgálók

Hallgasd meg őt!

Erósz

Oh nő, a tiszta szív
Áldása rajtad!

A Khariszok

És a Khariszok
Oltalma véled! - -

A szolgálók

Hála, Aphrodité!

Első demagóg

Halld hát a vádat, nép! Nagy Miltiádész
Eladta a hont.

Második demagóg

Oh, hazudsz, hazudsz!
Hallgassatok, vagy késő bánalomnak
Ér szégyene.

Első a népből

Le onnan, szemtelen!
Egészen a tömegbe sodorják

Első demagóg

Ifjúságod virága van kezében,
Lemnoszt be bírta venni egy csapással,
S most veszteg áll Pharosznál. Megfizették.

Harmadik a népből

Halál fejére!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Első polgár

Nos, kiáltsatok,
Vagy bérletemből hurcolkodjatok ki!

Az áldozatnak vége, az istenségek eltűntek

Éva *felemelkedve*

Minő zaj az kint? Nézzük meg, fiam.

Kimón

Egy árulót ítélnék el, anyám.

Éva *a csarnok lépcsőzetére lépve*

Szivem mindig szorúl, ha éhező nép
Itéletét látom nagyok felett.
Ha sárba hull a fényes, kárörömmel
Szemléli a pór, gúnnyal illeti,
Mint hogyha ön mocskát is igazolná.

Második a népből

Uram! Rekedt vagyok s kiáltani
Szeretnék.

Második polgár

Itt van, kend meg torkodat.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Második a népből

Aztán mit mondjak?

Második polgár

Mondj halált fejére.

A népből

Halál! Halál!

Éva

Kiről is van tehát szó? -

Második demagóg *hozzája lépve*

Ki másról, mint ki egy fejjel nagyobb,
Mint polgártársi, s azt nem tűrhetik.

Éva

Miltiadésről? - Oh, nagy istenek!
S te is, vén Kriszposz, kit rabszolgaságból
Mentett ki férjem, most halált kiáltasz?

Kriszposz

Engedj meg, asszonyom, kettőnk közül
Csak egyik élhet. Három gyermekemmel
Tart, aki így szavaztat.

Éva

Jaj neked,
Ha sorsod, Kriszposz, így lealjasít!
Bár megbocsájtok, hogyha éhezel.
De hát te Therszitész? S ti mind, ti mind,
Kik a jólétben nyugton szunnyadoztok,
Mert a kapuktól ellenségteket
Férjem veré el. - Oh, hálátlanok! -

Therszitész

Ah, asszonyom, keservesen esik bár,
De mit tegyünk, ez a néphangulat:
Ki kockáztatja minden birtokát,
Dacolva a felgerjedett habokkal?

Első demagóg

Kimondom hát a nép ítéletét.

Lucifer, mint harcos, rémült arccal, szaladva jő

Lucifer

Vészt hirdetek! Az ellen a kapuknál!

Első demagóg

Az nem lehet, győzelmes hadvezérünk
Nincs-é előttük?

Lucifer

Éppen ő az ellen.
Megtudta, mit forraltok ellene,
Felkelt szívében a méltó harag,
S míg szóltok, tűzzel-vassal itt terem.

Második demagóg

Ti hoztátok mindezt ránk, árulók!

A népből

Üssük le őket. - Éljen a vezér! -
Jaj nekünk, fusson, aki merre tud. -
Mindennek vége! -

Első demagóg

Nincs. Hódolni néki
Elébe a kapukhoz! -

Éva

Istenek!
Az ítélet fáj, mely által nekem
Elvesztél, férjem, oh de keserűbb,
Hogy igazoltad azt - bár visszanyerlek. -

Első a népből

Fogjátok el nejét: ha városunknak
Bántása lesz, haljon meg gyermekestül.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

Meghalnék érted, férjem, szívesen,
Csak a hon átka gyermekem ne érné. -

Kimón

Engem ne félts, anyám, jőj, jőj velem,
Megóv e szentély minden bántalomtól.

Felmennek az üldöző csoport elől a csarnokba, két nimfa rózsaláncot bocsát le mögöttük a nép előtt, mely azonnal visszalép. Kívülről harsonák hangzanak, a nép jajveszékelve szétszalad. - A nimfák eltűnnek

Lucifer kacagva kezét dörzsöli

Szép tréfa volt. Mi jó az értelemnek
Kacagni ott, hol szívek megrepednek.
A templom felé fordulva
Csak e mindig megifjuló, örökké
Szépnek látása ne zavarna folyvást.
Úgy fázom idegenszerű körében,
Mely a meztlent is szemérmessé,
A bűnt nemessé és a végzetet
Magasztossá teszi rózsáival
S az egyszerűség csókos ajkival. -
Mért késik oly soká az én világom,
A torzalak, a kétes rémület,
Hogy elriassza e káprázatot,
Mely küzdelmekben a már-már bukó
Embert mindannyiszor fölkelte újra. -
De majd meglátjuk, hogyha a halál

Madách I mre: A z ember tragédiája

Borzalma eljő hozzánk nemsokára,
Unalmas árnyjátékoknak vajon
Nem lesz-e akkor itt végső határa. -
A nép közé vegyül

*Ádám mint Miltiadész, fegyveres csapat élén vezetetik
megsebesülten. Előtte könyörögve a nép és a demagógok*

A népből

Éljen vezérünk! Könyörülj, nagy ember.

Ádám

Mi vétkeitek hát, amiért könyörgtök?
S a gyöngétől mit kérhet az erős? -
De nőm nem jó элем, se gyermekem;
Tán csak nem érte őket bántalom! -

Éva

Ah, Miltiadész, mért is jössz, ha nőd
Sem bír örülni jöttödön? - Fiam,
Anyád leroskad, tartsd fel, tartsd fel... Ah,
Még jó nevet se hágy reád atyád! -

Ádám

Mi ez? Nem értem. A nép esdekel.
Nőm átkoz, és e mell vérzik hazámért.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

De jobban vérzik a hon és szívem.
Vagy mért jövél, mondd, hadseregnek élén? -

Ádám

Nem illet-é rangomban ily kíséret?
Eljöttem, mert e súlyos seb nem enged
Továbbra is tisztennem megfélelni.
Eljöttem, hogy küldőimnek kezébe,
A felséges népnek kezébe téve
Hatalmamát, beszámoljak neki.
Im elbocsátlak, bajnok társaim,
Kérdemlétek a háztűz nyugalmát.
S most én is e kardot, Athéné Pallasz,
Szentelve tűzöm oltárod fölé.
*Felvezetteti magát a csarnok lépcsőin
Fegyveresei eloszolnak*

Éva férje nyakába borulva

Ah Miltiadész, hol van boldogabb nő,
Mint a te nőd, nemes nagy férfiú!
Nézd, nézd fiad, milyen hasonlatos
Hozzád, mi nagy, mi szép!

Ádám

Ti kedvesek!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Kimón

Jól tudtam én, hogy amit tesz atyám,
Az jól van téve. -

Éva

Oh, ne szégyeníts meg,
Ezt a hitvesnek kelle tudni jobban.

Ádám

Fiam! Atyád kardját mutasd be te.

Kimón *a kardot felakasztva*

Óvd, istenasszony, ezt a drága kardot,
Míg egykor érte hozzád eljövök.

Éva

E kettős áldozathoz az anya
Hadd szórja a tömjént. Pallasz, tekints le.
Tömjént áldoz

Első demagóg *a szószéken*

Nem volt-e igazam, hogy áruló?
Hogy Dárius megvette? Tettetés csak
A seb, nem kíván ellene csatázni.

A népből

Halál reá!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

Mi zaj az odakint?

Éva

Ah, Miltiadész, rettentő beszéd az:
Árulónak mond újra a tömeg.

Ádám

Nevetséges vád; engem, árulónak,
Ki Marathónnál győztem?

Éva

Oh, hogy úgy van.
Gonosz világ az, melyet itt lelél.

Első demagóg

Mit késtek őt elfogni?

Nép tolong a templom csarnoka elé, köztük Lucifer

Éva

Miltiadész!
E szentélyben biztos vagy, meg ne mozdúlj. -
Miért is oszlatád szét a hadat?
E bűnbarlangot mért nem gyújtatád fel?
Csak láncot érdemel e csőcselék,
Mely érzi, hogy te születél urául,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ki nemesebb vagy, mint ők összevéve,
S megöl, megöl, hogy lábadhoz ne essék.

Első demagóg

Halljátok-e, egy áruló neje
Miként beszél? -

Éva

Az a nőnek joga,
Hogy férjét védje, még ha bűnös is,
Hát még ha olyan tiszta, mint uram!
És ellensége olyan korcs, miként ti. -

Első demagóg

Mért hagyja a felséges nép magát
Így becsmérelni?

Első a népből

Hátha igazat mond.

Első polgár

Ki vélök tart, gyanús. Kiáltsatok
Rongy lelkek, vagy dögöljetek meg éhen.

A népből

Halál reá! -

Ádám

Takard el a fiút,
Ne lássa vérem - el, nő, e kebelről!
A villám, mely a szirtre csap, ne érjen.
Csak én haljak meg - vagy miért is éljek,
Midőn látom, mi dőre a szabadság,
Melyért egy élten küzködém keresztül.

Első demagóg

Mit tétováztok még?

A népből

Halál reá!

Ádám

E gyáva népet meg nem átkozom,
Az nem hibás, annak természete,
Hogy a nyomor szolgává bélyegezze,
S a szolgaság vérengző eszközévé
Súlyessze néhány dölyfös pártütőnek.
Csak egyedül én voltam a bolond,
Hivén, hogy ilyen népnek kell szabadság.

Lucifer félre

Elmondtd a sírverset önmagadra,
S utánad illőt sok nagy síroromra. -

Ádám

Vezessetek le. Nem veszem igénybe
Tovább e szentélyt.
Levezeteti magát a lépcsőn,
Évát gyöngéden szolgálói karjába téve
Ím - készen vagyok. -

Második demagóg

Védjed magad, még nincsen veszve semmi!

Ádám

Nagyon gyötörne a seb, hogyha szólnék
Védelmemül.

Második demagóg

Tedd meg, hisz ez a nép
Csak az imént porban csúszott előtted.

Ádám

Ah, ép azért minden haszontalan,
Önszégyenét meg nem bocsátja a nép.

Lucifer

Kijózanodtál-é hát?

Ádám

Oh, nagyon!

Lucifer

Átláttad-é, hogy a bódúlt tömegnek
Nemesb ura voltál, mint ő neked?

Ádám

Lehet, de mind a kettő kárhozat;
Más név alatt a végzet ugyanaz.
Hiú törekvés azzal küzdeni,
Nem is fogok. - Aztán miért, miért is
Vágnék magasra bármi hő kebel?
Éljen magának, és keresse a kéjt,
Mellyel betölti az arasznyi létet,
S tántorogjon ittasan Hádész felé,
Vezess új útra, Lucifer, vezess,
S kacagva nézem más erényeit.
Más kínjait, csak élvezet kívánva.
Te meg, nő, aki - úgy rémlik szivemnek -
Egykor lugost varázsolál nekem
A sivatagba, hogyha még fiamból
Polgárt nevelnél tisztos anyaként:
Bolond vagy, méltán gúnyol a leány,
Ki festett arccal a bordélyban ül
Bortól felgerjedt, csókvágyó ajakkal.
Örülj, mulass, tagadd meg az erényt. -
Vérpadra mostan, büntetésemül.
Nem mintha aljast bírtam volna tenni,
De mert nagy eszme lelkesíteni bírt.

*Ezalatt egy tőkét hoznak a lépcsők elé, mellette Lucifer áll bárdal.
Ádám lehajtja fejét*

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Első demagóg

Végezzétek ki. Éljen a haza!

Lucifer félresúgva

Szép búcsú, nemde? - Nos, vitéz uram,
Nem borzongat most furcsán egy kevéssé
A torz képű halál rideg szele? -

Éva

Ah, Pallasz! Meg nem hallgatád imámat. -

A templomból a halál nemtője, mint szelíd tekintetű ifjú, lefordított fáklyával s koszorúval Ádámhoz lép

Ádám

Pallasz meghallgatott. - Az ég veled,
Megnyugvás szállt szívembe, Luciám.

Lucifer

Átok reád, hiú ábrándvilág,
Megint elrontád legszebb percemet. -

Éva

Átok reád, te közlelkű, rideg nép!
A boldogságot durván illetéd,
S üde virága menten porba hullt.
Pedig nem olyan édes a szabadság
Neked, amilyen fájdalmas nekem volt. -

Hatodik szín

Rómában. Nyílt csarnok, istenszobrokkal, díszedényekkel, melyekben illatok égneek, kilátással az Apenninek felé. - Középen terített asztal három lecticával¹. Ádám mint Sergiolus, Lucifer mint Milo, Catulus, mind megannyi kéjenc, Éva mint Júlia, Hippia és Cluvia kéjhölgyek, ledéren öltözve dőzsölnek. Egy emelvényen gladiátorok harca foly, rabszolgák állnak parancsra készen, fuvolások zenélnek. Alkony, később éj

Catulus

Nézd, Sergiolus, mily serény, ügyes
Ez a piros szalagú gladiátor,
Mernék fogadni, hogy amazt legyőzi.

Ádám

Nem, Herculesre!

Catulus

Ah mit, Herculesre,
Ki hinne még közöttünk istenekben?
Mondd Júliádra, jobban elhiszem.

Ádám

Legyen.

Lucifer

Erős alapra esküszöl:
Álistent tévén álisten helyébe.
De mondd, hogy értsük mégis azt az esküt,
Szépségét értsük-é, szerelmed-é,
Avagy tán épen hűségét irántad? -

Catulus

A báj muló, s ha még nem volna is,
Unott lesz holnap, ami elragad ma,
S kevesb kecsű nő csábít tőle el
Az ujdonság bűbajos ingerével.

Ádám

Hűségit értém. Vagy ki pazarol
Hölgyére többet nálam?

Hippia

Oh bohó!
Hát bírod-é őt vég nélkül ölelni?
S ha bírnád is, te, aki telhetetlen
Gyönyörre vágysz s haszontalan csapongsz,
Mert a kéjnek csak egy-egy elszakadt
Részét bírod egy-egy nőben találni,
Mig a szépség s kéj eszményképe mindig
Elérhetetlen varázsként leng előtted,
Hogyan tudod, hogy szintén egy szeszélye,
Egy ábrándkép nem csábítandja-é el?
Egy gladiátor roncsolt izmai -

Ádám

Igaz, igaz, ne többet, Hippia!
Miért is vonz az a kéj Tantalusként,
Ha Herculesnek ereje hiányzik,
Ha Proteusként nem változhatunk,
S egy megvetett rab, kínos hét után,
Oly órát élvez, milyet hasztalan
Óhajt ura. - Vagy a gyönyör csak egy
Ital víz-é hát a meglankadottnak,
S annak halál, ki habjaiba dül?

Lucifer

Ah mily dicső erkölcsi tanfolyam
Szép lányok keblén, füzéres pohárnál. -
De hát fogadástok? -

Ádám

Ha veszteném,
Úgy Júlia tiéd. -

Catulus

S ha nyersz?

Ádám

Lovad
Enyém. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Catulus

Négy hétre visszaveheted,
Vagy bétaszítom ángolnás tavamba. -

Lucifer

Nézd, Júlia, e szép kövér halat:
Egyél, hiszen majd hizlalsz másikat.

Éva

S nem dözsöl-é rút féreg rajtad is?
Örüljön, aki él, vagy hogyha nem
Tud is örülni, legalább kacagjon.
Iszik

Ádám a gladiátorhoz

Jól tartsd magad, hé! -

Catulus

Rajta csak, vitézül

Catulus gladiátora elesik, s életéért esdve ujjait fölemeli. Ádám a kegyelmi jelt akarja adni, de Catulus lefogja kezét, s összeszorítva markát, hüvelykét a gladiátor felé tartja

Recipe ferrum! ²- Gyáva korcs. Elég
Rabszolgám van még, nem vagyok fukar.
Ki sajnálná e kis felzaklató
Jelenetet, szép hölgyek, töletek,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Midőn a csók oly sokkal édesebb,
Forróbb a vágy, ha egy kis vér ömölt.

A gladiátort ezalatt ellenfele kivégezte

Ádám

A ló enyém, jőj, Júliám, ölelj meg,
Vigyék ki azt a hullát. - Táncosok!
Csináljatok most más komédiát,
Ebből elég volt mára.

A hullát kiviszik, az emelvényt a táncosok foglalják el

Catulus

Cluvia!
Jőj hát te is, nem nézhetem soká,
Ha más ölelkezik.

Lucifer

S mi, Hippia,
Követjük-é szintén példájukat?
De nyald meg ajkad, nincs-e rajta méreg.
No úgy, most már mulathatunk, galambom.

Ádám

Mit is dobog szived olyannyira,
Nem nyughatom fölötte, Júlia.
Suttognak

Lucifer

Halld, e bolond még a szívről beszél! -

Catulus

Ládd, kedves, én nem bántom a tiédet,
Tehetsz vele akármit, csak ne tudjam,
Ha csókod forró s mindig kész nekem.

Cluvia

Nagylelkü kedves! Ím javadra e bort.
Iszik.

Catulus

Jól van, jól, Cluvia, de lágy karod,
Puhácska kebled tőlem el ne vond,
Füzérem is lesiklott ládd fejemről. -
A táncosnőkhöz
Ah, ez remek fordulat táncotokban,
Mi buja tűz, kellemmel egyesülve!

Cluvia

Szemed befogom ím, ha ott leled
Azt, amiért én is versenyt futok,
S csak egy jó szót sem bírok érdemelni. -
Luciferre mutatva
Ezen savanyu arcot nézzed inkább -
Miert is ennek az a szép leány,
Ha már különb hasznát se tudja venni,
Mint hogy szunnyadni hagyja, míg maga

Madách I mre: A z ember tragédiája

Gúnyos mosollyal és hideg szemekkel
Kísér száz édes, bárha dőre dolgot,
Mi a társalgás illatát teszi. -

Catulus

Valóban, egy ily arc egész körök
Költészetére fagylepelt borít.
Ki ellenáll a perc igézetének
S nem hagyja lelkét ártól elragadni,
Nem is jó ember, s bár maradna otthon.

Hippia

Valóban szinte félek, hogy szegényben
Már megfogant a fekete halál,
Mely a várost pusztítja. -

Ádám

El vele,
E gyászos képpel. Pajzán dalt nekünk,
Ki tudja a legszebbet köztetek?

Hippia *énekel*

Borral, szerelemmel
Eltelni sosem kell;
Minden pohárnak
Más a zamatja,
S a mámor, az édes mámor,
Mint horpadt sírokat a nap,
Létünk megaranyozza.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Borral, szerelemmel
Eltelni sosem kell;
Minden leánynak
Más a varázsa,
S a mámor, az édes mámor,
Mint horpadt sírokat a nap,
Létünk megaranyozza.

Catulus

Jól van biz az, nos, Cluvia, te mit tudsz?

Cluvia *énekel*

Bolond világ volt hajdanában:
Lucretiát az özvegy ágyban
Hogy megkereste szép gavallér,
Nem lángol ajka, több kéjt nem kér,
Tárt szível nem fut bordélyházba,
Hideg vasat merít magába. -

Mind

Örüljünk, okosabb világ van,
Örüljünk, hogy mi élünk abban.

Cluvia

Bolond világ volt hajdanában:
Brutus nem ült szép villájában,
Kardot fogott s harcolni méne,
Mint hitvány zsoldos, s még mi végre?...
A rongyos nép jóléte végett,
S tar földön érte el is vérzett.

Mind

Örüljünk, okosabb világ van,
Örüljünk, hogy mi élünk abban. -

Cluvia

Bolond világ volt hajdanában:
Rém járt fel hősek agyában,
Szentnek hívék, mit kacagunk ma,
S egy-két ily örült ha akadna,
Cirkuszainkban épen elkel,
Nekünk látvány, a vadnak étel. -

Mind

Örüljünk, okosabb világ van,
Örüljünk, hogy mi élünk abban. -

Lucifer

Ah, Cluvia, leverted Hippiát.
Szeretnék e dalnak költője lenni.

Ádám

S te nem danolsz, mit búsongsz, Júlia?
Körülünk minden vígad és nevet,
Nem jól esik pihened keblemen? -

Éva

Ah jól, nagyon. De nézd el, Sergiolus,
A boldogság midőn elkomolyít.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Azt tartom, mely kacag, nem is valódi,
Legédesebb percünkbe is vegyül
Egy cseppje a mondhatatlan fájdalomnak,
Talán sejtjük, hogy az ily perc - virág,
S így hervatag.

Ádám

Ah, én is érzek ilyest.

Éva

S kivált ha még dalt hallok és zenét,
Nem hallgatom a szűk korlátú szót,
De a hang árja ringat, mint hajó,
S úgy érzem, mintha álomban feküdném:
A rezge hangon messze múltba szállnék,
Hol napsugáros pálmafák alatt
Ártatlan voltam, játszi, gyermeteg,
Nagy és nemes volt lelkem hivatása.
Bocsáss meg, örült álomnak varázsa
Mindez. - Csókollak ismét - ébredék.

Ádám

El a zenével, tánccal, émelyít
Ez örökös édesség tengere,
Keserület kívánna már szivem.
Boromba ürmöt, és fulánkot a
Piros ajakra, vést fejem fölé.

A táncosok elmennek, jajgatás hallik kívülről

Mi jajszó ez, mely úgy velőbe hat?

Lucifer

Néhány örültet most feszítenek fel,
Testvériségről, jogról álmodókat.

Catulus

Úgy kell nekik, miért nem ültek otthon,
Élvezve és feledve a világot,
Miért vitatták mások dolgait?

Lucifer

Koldús a dúst testvéreül kívánja,
Cseréld meg őket, és ő von keresztre.

Catulus

Hagyd hát kacagnunk a nyomort, hatalmat,
Dögvészt, mi a várost tizedeli,
Az isteneknek minden végzetét.

Új jajszó

Ádám *magában*

Úgy érzem, mintha álomban feküdném,
A rezge hangon messze múltba szállok,
Hol nagy s nemes volt lelkem hívatása. -
Nem úgy mondád-e, Júlia?

Éva

Igen

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ezalatt besötétült. A csarnok előtt temetési menet vonul el tibiákkal³, fáklyákkal és jajveszékkelő nőekkel. Az egész társaság egy ideig merev hallgatásba süllyed

Lucifer felkacagva

Mint látom, itt a jókedv elborúlt,
Bor nincs-e már, vagy elfogyott az élc,
Hogy a savanyú úr is megsokallja?
Talán bizon valaki fél közöttünk,
Vagy épen megtért.

Ádám feléje sújtva poharát

Vessz, ha azt hiszed.

Lucifer

No majd hívok új vendéget közénk,
Talán megifjult kedv is tér be véle.
Hej! hozzátok be, szolgák, ízibe,
Ki fáklyafénnyel erre útazik.
Csak megkináljuk egy pohár itallal. - -

A halottat nyílt koporsóban behozzák, s az asztalra helyezik. Kísérete a háttérben marad. Lucifer ráköszönt

Igyál pajtás, holnap nekem, ma néked!

Hippia

Talán inkább csókot kívánsz?

Lucifer

Öleld meg
És lopd ki szájából az obulust.

Hippia

Ha tégedet csókollak, őt miért ne?

A halottat megcsókolja. Péter apostol a kíséret közül kilép

Péter apostol

Megállj, a döghalált szivod magadba.

Mindnyájan visszaborzadva, helyeiken felemelkednek

Mind

A döghalál - rettentő - félre innen!

Péter apostol

Te nyomorú faj! - Gyáva nemzedék,
Míg a szerencse mosolyog feletted,
Mint napsugárban a légy, szemtelen,
Istent, erényt, gúnyolva taposó - - -
De hogyha a vész ajtódon kopog,
Ha Istennek hatalmas újja érint,
Gyáván hunyász, rútúl kétség'b'eső.
Nem érzed-é, hogy az ég büntetése
Nehezkedik rád? Nézz csak, nézz körül
A város pusztúl, durva idegen nép
Tiporja el arany vetésidet,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Szétbomlik a rend, senki sem parancsol,
S szót nem fogad. A rablás, gyilkolás
Emelt fővel jár a békés lakok közt,
Utána a halvány gond, rémület,
S égből földről se' részvét, sem segély.
Nem bírod, úgy-e, kéjek mámorával
Elandalítani azt a szózatot,
Mely a kebelnek mélyét felveri,
S jobb cél felé hiába ösztönöz?
Kielégítést, ügyebár, nem érzesz,
Csak undort ébreszt szűdben a gyönyör,
S aggódva nézsz körül, ajkad rebeg:
Hiába mind, a régi istenekben
Nincs már hited, kövekké dermedeztek.

Az istenszobrok szétporlanak

Elporlanak, s új istent nem találsz,
Mely a salakból újra fölemelne. -
Nézz csak körül, mi pusztít városodban
Hatalmasabban, mint a döghalál,
Ezren kelnek fel a lágy pamlagokról,
Hogy Thébaisznak pusztá téreit
Vad anakhórétákkal⁴ népesítsék,
Ottan keresve tompúlt érzetöknek,
Mi még izgassa, ami még emelje. -
El fogsz pusztúlni, korcsúlt nemzedék,
E nagy világ most tisztuló színéről.

Hippia az asztal előtt összeroskadva

Oh jaj nekem, mi szörnyű fájdalom,
Hideg veríték, orcusnak tüze⁵-

Madách I mre: A z ember tragédiája

A dögvész, oh, a dögvész, - elveszek!
Nem gyámolít ki sem közületek,
Kik annyi élvét osztátok velem?

Lucifer

Ma néked, holnap nékem, édesem. -

Hippia

Hát öljetek meg, átkom ver különben.

Péter apostol *hozzálépve*

Ne átkozódjál, lányom, sőt bocsáss meg -
Majd gyámolítlak én és a nagy Isten,
A szent szeretet örök Istene.
Emelkedjél fel hozzá, ím e vízzel
Lelked kitisztúl menten a salaktól,
S hozzá siet. -

Megkereszteli az asztalról vett edényből

Hippia

Atyám - megkönnyülék.
Meghal

Catulus *indul*

Én még ma Thébaiszba utazom.
Elundorodtam a bűnös világtól.

Cluvia

Megállj, Catulus, én is elkísérlek.

Kimennek

Ádám *elgondolkodva, az előtérre lép, Éva követi*

S te itt vagy, Júlia, mondd, mit keressz itt,
Hol a halál az örömet kiölte?

Éva

S nem ott van-é helyem, ahol te vagy?
Ah Sergiolus! Vajh mi sok nemes
Érzést találtál volna e kebelben,
Hol csak mulékony kéj után kutattál. -

Ádám

És önmagamban is. Mi kár, hogy úgy van!
Elveszni nyomorútan, kisszerűen,
S szenvedni addig. Oh, ha él az Isten,
Letérdel s kezét égnek emeli
Ha gondja van ránk, és hatalma rajtunk,
Új népet hozzon s új eszmét világra,
Amazt, a korcsba jobb vért önteni,
Ezt, a nemesbnek hogy köre legyen
Magasra törni. Érzem, elkopott mind,
Mi a miénk volt - s újat létrehozni
Erőnk kevés. Hallgass meg, Istenem!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Az égen glóriában a kereszt feltűnik. A hegyek megől égő városok pírja látszik. A csúcsokról félvad csapatok szállnak alá. Távolról áhítatos himnusz hallik

Lucifer magában

E látvány kissé borzogatja hátam,
De nem emberrel kell-e küzdenem?
Mit én nem bírok, ő teszi helyettem.
Hasonló tréfát már gyakorta láttam.
A glória ha lassan elveszett,
Még megmarad a vérengző kereszt.

Péter apostol

Az Úr meghallgatott. - Tekints körül,
Az elkorcsúlt föld újra kezd születni.
E medvebőrös barbár harcfiak,
Kik üszköt vetnek fényes városokra,
Kiknek lova múlt századok vetését
Tiporja el, s istállót elhagyott
Templomfalak közt lél, új vért hozand
Az elsilányúlt, megfogyott erekbe.
S kik a cirkuszban himnuszt énekelnek,
Míg a bőszi tigris keblöket kitépi,
Új eszmét hoznak, a testvériséget,
És az egyénnek felszabadulását,
Melyek meg fogják rázni a világot. -

Ádám

Ah érzem, érzem, mást is kér a lélek,
Mint dagadó párnákon renyhe kéjek;

Madách I mre: A z ember tragédiája

A szív vérének lassu elfolyása
Olyan kéj, melynek vajh mi lenne mása?

Péter apostol

Legyen hát célod: Istennek dicsőség,
Magadnak munka. Az egyén szabad
Érvényre hozni mind, mi benne van.
Csak egy parancs kötvén le: szeretet.

Ádám

Fel hát csatázni, fel hát lelkesülni
Az új tanért. Alkotni új világot,
Melynek virága a lovag-erény lesz,
Költészete az oltár oldalán
A felmagasztalt női ideál.
Péterre támaszkodva indul

Lucifer

Ah, a lehetetlen lelkesít fel, Ádám!
A férfiúhoz méltó ez s dicső ám.
Istennek tetszik, mert az ég felé hajt,
S ördögnek kedves mert kétségbe ejt majd.
Utána megy

Hetedik szín

Konstantinápolyban. Piac néhány őgyelgő polgárral. - Középen a patriarcha palotája, jobbra apácázárda, balra liget. Ádám mint Tankréd, erődús férfikorban más lovagokkal, Ázsiából visszatérő keresztes hadak élén, lengő zászlók s dobszó mellett jó, Lucifer mint fegyvernöke. Estve, később éj

Első polgár

Im itt jön ismét egy barbár csapat.
Fussunk, zárjunk be ajtót és kaput,
Nehogy rabolni jöjjen kedvök újra.

Második polgár

El hölgyeinkkel; e vad csőcselék
Isméri a szerájok kéjeit.

Első polgár

És hölgyeink is a győző jogát.

Ádám

Megálljatok, mit futtok így előttünk;
Vagy nem látjátok ezt a szent jelet,
Testvérileg mely egy célhoz csatol? -
Hitünk világát vittük Ázsiának,
Szeretnek tanát, hogy elvadult
Milljóit, melyek közt szent bölcseje
Ringott üdvünknek, érezzék malasztját.
S tikóztetek nem volna szeretet? -

Első polgár

Hallottunk már mi sokszor ily beszédet,
S legott házunkra az üszök repült.
Elszélednek

Ádám *a lovagokhoz*

Imé, látjátok, ez átkos gyümölcse,
Ha aljas tervvel annyi martalóc
Kezében a szent zászlót lengeti,
S gyáván hizelgve a népszenvedélynek,
Hivatlanúl tolakszik fel vezérül. -
Lovag barátim! Míg a szennytelen
Becsület, Isten szent dicsérete,
A nő védelme és a hősiség
Lesz kardjainkon, mink vagyunk hivatva
E ronda démont féken tartani
S vezetni, hogy vágyának ellenére
Nagyot s nemest műveljen szüntelen. -

Lucifer

Szépen szólsz, Tankréd, ámde majd ha a nép
El nem hiendi többé, hogy vezér vagy - -

Ádám

Hol a szellem van, ott a győzelem.
Lesújtom. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

És ha szellem nála is lesz?
Leszállsz-e hozzá?

Ádám

Mért leszállani?
Hát nem nemesb, ha ötlet emelem fel?
Lemondani a küzdés nehéz helyéről
Társak híjában ép olyan kicsinyes,
Mint szűkkeblűség társt be nem fogadni,
Írtyelvén részét a pályabérben. -

Lucifer

Lám lám, mivé silányúlt a nagy eszme,
Melyért a cirkusz vértanúi haltak. -
Ez az egyének felszabadítása? -
Csodálatos fajú testvériség!

Ádám

Ne gúnyolj. - Oh ne hidd, hogy a dicső tant
Fel nem fogom. Éltetnek vágya az. -
Teht, s tegyen, kiben szent szikra van,
Ki felküzd hozzánk, szívesen fogadjuk,
Egy kardcsapás rendünkbe emeli,
De őriznünk kell a rend kincseit
A még forrongó zúrnek ellenében,
Bár jőne már, bár jőne az idő,
Meváltásunk csak akkor fog betelni,
Midőn ledűl a gát, mert tiszta minden. -
De ilyen napnak jöttét kétleném,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ha az, ki a nagy művet inditá,
Nem önmaga lett volna a nagy Isten. -
Barátim, láttátok hogyan fogadtak!
Árván a zajgó város népe közt.
Nincs hátra más, mint ott, azon ligetben
Táborba szállni, mint azt megszokók
Már a pogány közt. Míg majd jobbra fordul.
Indúljatok, követni foglak én is,
Minden lovag felel népségeért.

A kereszties had tábort üt

Lucifer

Mi kár, hogy szép eszméid újolag
Csak olyan hírhedett almát teremnek,
Mely künt piros, de béle por.

Ádám

Megállj!
Hát nem hiszesz már semmi nemesebbe?

Lucifer

Ha hinnék is, mit ér, fajod ha nem hisz? -
Ez a lovagrend, melyet állítasz
Fárosz gyanánt tenger hullámi közt,
Egykor kialszik, félig összedül
S vészesb szirtté lesz a merész utasra,
Mint bármelyik más, mely sosem világlott. -
Minden, mi él és áldást hintve hat,
Idővel meghal, szelleme kiszáll,
A test túléli ronda dög gyanánt,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mely gyilkoló miazmákat lehel
Az új világban, mely körülé fejlődik. -
Ládd, így maradnak ránk a múlt idők
Nagyságai.

Ádám

Míg rendünk összedül,
Tán szent tanai a tömegbe hatnak,
És akkor nincs veszély.

Lucifer

A szent tanok. -
Ah, ép a szent tan mindig átkotok,
Ha véletlen reábukkantatok:
Mert addig csűrítetek, hegyezítetek,
Hasogatjátok, élesítitek,
Míg örültség vagy békó lesz belőle.
Egzakt fogalmat nem bírván az elme,
Ti mégis mindig ezt keresitek
Önátkotokra, büszke emberek. -
Vagy nézd e kardot, hajszállal nagyobb,
Kisebb lehet s lényben nem változott.
Ezt folytathatnók véges-végtelen
S hol az egzakt pont, mely határt tegyen?
Bár érzésed rögtön reátalál,
A változás nagyban midőn beáll. -
De mit törekszem - fáraszt a beszéd,
Tekints magad csak kissé szerteszét.

Néhány polgár ismét megjelen

Ádám

Barátim! Népem fáradt, menhelyet kér.
Tán a kereszténység fővárosában
Nem kér hiába. -

Harmadik polgár

Kérdés, nem vagy-é
Eretnekségben, rosszabb a pogánynál.

Negyedik polgár

Mondd, mit hiszesz, a Homousiont,
Vagy a Homoiusiont? ⁶

Ádám

Ezt nem értem. -

Lucifer

Ne valld be, ez most itt a fő dolog.

Negyedik polgár

Lám, kétkedik, ez is hamis hitű.

Többen

El tőlük, el, zárkózzunk házainkba. -
Átok reá, ki nékiek fedélt nyújt.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Elszélednek. A patriarcha fejedelmi pompában és kísérettel jó palotájából, egy csapat barát követi láncra vert eretnekeket kísérve, végre katonák s nép

Ádám

Elámulok! - De mondd, mi fejedelem
Közelg amott, oly dölyfösen, kihívón? -

Lucifer

A főpap az, apostolok utóda.

Ádám

S e meztelábas ronda csőcselék,
Mely a bilincselte népet kárörömmel,
Hazudt alázat színével kíséri?

Lucifer

Keresztény-cinikus⁷, barátsereg.

Ádám

Nem láttam ilyest ősi hegyeim közt.

Lucifer

Majd látsz utóbb; a poklosság, tudod,
Lassan terjed. De vigyázz, meg ne sértsd
Ez abszolút erényű s ép azért
Engesztelhetetlen népet.

Ádám

Ah, minő
Erény lehetne ily fajnak sajátja?

Lucifer

Erényök a sanyargás, a lemondás,
Mit mestered kezdett meg a kereszten.

Ádám

Az egy világot váltta meg ezáltal,
De e gyávák csak Istent káromolnak,
Mint lázadók, megvetve kegyeit.
Ki szúnyog ellen oly fenyvert ragad,
Mit medve ellen vinni hősiség,
Bolond.

Lucifer

De hátha ők a szúnyogot
Medvének nézik. - Nincs-e rá joguk?
Nincs-é joguk hős voltuk érzetében
Pokolra űzni minden élvezőt?

Ádám

Látok, miként Tamás, és nem hiszek. -
Szemébe nézek e káprázatoknak. -
A patriarcha elé lép
Atyám! A szent sír harcosi vagyunk,
S a fáradalmas útból megpihenni

Madách I mre: A z ember tragédiája

E város népe még be sem fogad. -
Ki oly hatalmas vagy, segíts ügyünkön.

Patriarcha

Fiam, csekély dolgokra most nem érek,
Az Isten dicsé, a nép üdve hív,
Eretnekek fölött kellvén ítélnem,
Kik mérget szórva dudvaként tenyésznek,
S tűzzel vassal bár irtjuk, szüntelen
Ujult erővel küldi a pokol ránk. -
De hogyha a kereszt vitézi vagytok,
Minek kerestek messze szerecsent,
Itt a veszélyesb ellen. Fel tehát,
Fel falvaikra, irtsátok ki őket,
Pusztítsatok nőt, aggot, gyermeket.

Ádám

Az ártatlant, atyám, csak nem kívánod. -

Patriarcha

Ártatlan a kigyó is, míg kicsiny,
Vagy hogyha már kihullt méregfoga,
S kiméled-é?

Ádám

Valóban szörnyű bűn
Lehet, mi ily haragra gyűjthető
Egyházát a szeretetnek.

Patriarcha

Fiam!
Nem az szeret, ki a testnek hizelg,
De aki a lelket vezérli vissza,
Ha kell kard élén vagy lángon keresztül
Ahoz, ki mondá: Nem békét, de harcot
Hozok a földre. - E gonosz hitűek
A szentháromság rejtélyes tanában
A homoiusiont hirdetik,
Míg az egyház a homousiont
Alapítá meg a hit cikkeül. -

Barátok

Halál reájuk, már a máglya ég. -

Ádám

Adjátok fel, barátim, azt az *i*-t,
Szebb áldozat lesz életmegvetétek
A szent sirért vivandó hős csatában. -

Egy agg eretnek

Sátán, ne kísérts, mink igaz hitünkért
Ott vérezünk, hol Isten rendelé.

Egyik barát

Hah, szemtelen, igaz hittel dicsekszel?

Agg eretnek

Nincs-é velünk a rimini zsinat
S más számtalan?

Barát

Rossz útra tévedett.
De Nicaeában s más igazhivő
Zsinatban úgy-e mellettünk ítéltek?

Agg eretnek

A pártosok. - Mi szemtelen kísérlet
Még versenyezni vélünk. Vagy, felelj,
Hol van csak egy egyházatyátok is,
Mint Árius és a két Euséb? -

Barát

Hát bírtok-é egy Athanásiust?

Agg eretnek

Hol vértanúitok?

Barát

Több, mint tinektek!

Agg eretnek

Szép vértanúk, kiket káprázatával
Az ördög csalt el, kárhozott halálra. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mondom, ti vagytok a nagy Babylon,
Az a kéjhölgy, kiről Szent János írt,
Mely el fog veszni a világ színéről. -

Barát

A hétfejű sárkány, az antikrisztus
Vagytok ti, kikiről Szent János beszél,
Gazok, csalárdok, ördög cimborái.

Agg eretnek

Rablók, kígyók, paráznák, torkosok...

Patriarcha

El vélök, el, máris soká időzünk,
Isten dicsére, a máglyára őket!

Agg eretnek

Isten dicsére, jól mondád gonosz,
Isten dicsére hull az áldozat. -
Erősek vagytok, tesztek kény szerint,
De jó-e a tett, ítéld majd az ég. -
Számlálva immár bűnóráitok,
Vérünkből új csatárok születendnek,
Az eszme él, s a láng, mely fellobog,
Világot késő századokra vet. -
Jerünk, barátim, a dicső halálba! -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Eretnekek *karban énekelnek*

1. Én erős Istenem, én erős Istenem, miért hagytál el engemet, és miért távoztál el az én megtartásomtól és az én jajgatásimnak beszédétől?
2. Én Istenem, kiáltok mind napestig, de nem hallgatsz meg, éjjel is nincs nekem veszteglésem.
3. Te pedig szent vagy - - (XXII. zsolt.)

Barátok *karban közbevágának*

1. Perelj, Uram, az énvelem perlőkkel, és harcolj a velem harcolókkal.
2. Ragadj fegyvert és paizst, és kelj fel az én segítségemre.
3. És vedd fel dárdádat, és rekeszd meg az én háborgatóim eleinek utát (XXXV. zsolt.)

Ezalatt a patriarcha s a menet elvonul. Néhány barát traktátusokkal⁸ a keresztesek közé vegyül

Lucifer

Mit állsz oly szóttan, mondd, mit borzadasz?
Tragédiának nézed? Nézd legott
Komédiának s mulattatni fog.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

Oh jaj, ne tréfálj! - Hát egy *i* miatt is
Mehetni ily elszántan a halálba? -
Mi akkor a magasztos, nagyszerű?

Lucifer

Az, ami másnak tán kacagtató.
Egy szál választja csak e két fogalmat,
Egy hang a szívben ítél csak közöttük,
S ez a rejtélyes bíró a rokonszenv,
Mely istenít, vagy gúnyával megöl. -

Ádám

Mért is tűnt csak szemembe mind e bűn!
E kisszerű harc büszke tudományban,
E gyilkos méreg mesterül kivonva
A legfényesb, legüdítőbb virágból. -
E szép virágot egykor ismerém,
Üldött hitünknek zsendülő korában:
Ki az a bűnös, aki tönkretette?

Lucifer

A bűnös önmaga a győzelem,
Mely szerteszór, száz érdeket nevel.
A vész, mely összehoz, mártírt teremt,
Erőt ad: ott van az eretnekekkel. -

Ádám

Valóban, elhajítám kardomat,
És visszamennék északi honomba,
Hol még az ős erdők árnyékiban
A férfibecs, a tiszta egyszerűség
Dacol e síma kornak mérgivel,
Ha titkos szó nem súgná szüntelen,
Hogy e kort nékem kell újjáteremtnei.

Lucifer

Hiú törekvés! Mert egyént sosem
Hozandsz érvényre a kor ellenében:
A kor folyam, mely visz vagy elmerít,
Úszója, nem vezére, az egyén. -
Kiket nagyoknak mond a krónika,
Mind az, ki hat, megérté századát,
De nem szülé az új fogalmakat.
Nem a kakas szavára kezd virradni,
De a kakas kiált, merthogy virrad. -
Amott azok, kik békókban sietnek
Mártírhalálra, gúnytól környezetten
Látnak csak egy embernyomot előre,
Köztük dereng fel az új gondolat;
S azért meghalnak, mit utódaik
Az utca-léggel gondtalan szivandnak. -
De hagyjuk ezt, nézz kissé táborodba,
Mit járnak ott azon piszkos barátok,
Mi vásárt ütnek, mit szónoklanak,
Őrütl taglejtés vad kiséretében. -
Hallgassuk őket.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Egy barát *a tolakodó keresztetek közt*

Bajnokok, vegyétek!
Vegyétek a vezeklésnek tanát
Kalauzúl minden kétségetekben,
Ez megtanít, a gyilkos, a parázna,
A templomrabló, a hamis tanú
Hány évig fog szenvedni a pokolban.
És megtanít, egy évi büntetést
Hogy a gazdag megválthat húsz s néhány,
Mig a szegény három solidival.
S ki már fizetni éppen képtelen,
Néhány ezer korbácsütéssel is. -
Vegyétek e becses könyvet, vegyétek! -

A keresztetek

Ide vele. - Nekünk is, szent atyám! -

Ádám

Hah, rossz árus és még rosszabb vevők.
Vonj kardot és verd szét e ronda vásárt!

Lucifer *zavarban*

Bocsáss meg, e barát rég cimborám.
S nem is utálok én az ily világot,
Az Úr dicse ha szinte felkapott is,
Felkaptam én is egyúttal vele.
Csak te maradtál egy kissé alatt.

Madách I mre: A z ember tragédiája

*Éva mint Izóra s Helene, annak komornája sikoltva rohannak
Ádámhoz, néhány kereszttestől üldözve, kik azonban ízibe
elosonnak*

Éva *összerogy*

Ments meg te, bajnok! -

Ádám *felkarolva*

Eszmélj, oh nemes hölgy,
Itt biztosan vagy. - Vesd fel szép szemed.
Minő igéző! - Vajh mi érhető?

Helene

Élvezni voltunk a természetet
Kertünk árnyékos sűrüségi közt.
Gondatlan ülve az üde gyepen,
A csattogányt hallgattuk és kisértük;
Midőn csillogni látunk két szemet
Vad szenvedéllyel a bokor megül.
Ijedve kezdünk futni, míg utánunk
Lihegve és döbbörgve négy keresztet
Majd-majd beért, midőn hozzád jutánk.

Ádám

Nem is tudom, kívánjam-é hogy ébredj;
Háthogyha elhagysz, álomkép gyanánt?
Hogy is lehet test így átszellemülve,
Ilyen nemes és ily imádatos. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Átszellemült test! - Oh, a sors valóban
Nem büntethetné jobban a szerelmest
Őrűtségéért, mint beteljesítvén
Mindazt, amit csak kedvesére halmoz. -

Ádám

Úgy rémlik, egykor már ismertelek,
Hogy együtt álltunk Isten zsámolyánál.

Lucifer

Mindenre kérlek, azt sose feledd,
Szerelmed amilyen mulattató
Kettesben, oly izetlen harmadiknak.

Ádám

Felnéz - mosolyg, oh hála néked, ég!

Éva

Lovag, megmentél, hogy köszönjem azt meg?

Ádám

Nem gazdag díj-e a szó ajkadon?

Lucifer *Helenéhez*

Elég sovány díj s ílyet sem nyerek? -

Helene

S mi hálával tartoznám én neked?

Lucifer

Hát azt hiszed, hogy a nemes lovag
Megmente téged is? Minő hiúság!
Ha a lovag megmenti a kisasszonyt,
Komornáját a fegyvernök bizonnal.

Helene

S mit nyertem volna? Vagy hálás leszek
És ott vagyok, mintha elér a vész:
Vagy háladatlan, így is kárhozott. -
Pedig nem volt rút a négy üldöző.

Ádám

Oh, hölgy, hová vezesselek, parancsolj.

Éva

Előttünk áll a zárda ajtaja.

Ádám

A zárda, mondod? Oh, de ajtaja
Nem zárja tőlem a reményt el, úgy-e?
Adj nékem egy jelt, tűznöm e kereszthez,
Hogy míg amaz tisztemben küzdni hív,
Legszebb álmomnak hozza vissza képét,

Madách I mre: A z ember tragédiája

S ne únjak várni hosszú éveken,
Melyek végéről pályabérem int. -

Éva

Im e szalag. -

Ádám

Ez éjsötét szalag?
Oh hölgy! Reményt, reményt, ne bánatot.

Éva

Enyém ez a jel, mást nem adhatok.
A zárdafal közt nem tenyész remény.

Ádám

De szerelem sem. És ahol te vagy,
Hogyan ne volna szerelem, leány!
Mezed mutatja, nem vagy még apáca.

Éva

Ne is gyötörj tovább kérdéseiddel,
Pedig gyötörsz, ha búdat nőni látom. -

Lucifer

És el fog zárni e fal téged is?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Helene

El ám, de kulcsa nincs tengerbe vetve.

Lucifer

Nagy kár - beh szép elégiát faragnék
E bús esetről. -

Helene

Csalfa, menj előlem!

Lucifer

S miért? Hát nem nagy eszme az, midőn
Tengerfenékre szállok kulcsodért?

Helene

Ah, ezt nem is kívánom.

Lucifer

Már megyek. -
A mélynek szörnye fen reám agyart.

Helene

Jöjj vissza, jöjj, megöl a félelem -
Inkább a kulcs majd ablakomba' lesz. -

Ádám

Hadd tudjam hát neved meg legalább,
Imámba, tudjam meg, hogy mit csatoljak,
Áldást kérvén rád, hogyha végzeted
Gyászát megosztani már nem engeded.

Éva

Nevem Izóra. S a tiéd, lovag?
Imádság jobban illet zárdaszűzet.

Ádám

Tankréd vagyok.

Éva

Tankréd, Isten veled!

Ádám

Izóra, oh ne hagyj el ily sietve,
Megátkozom különben a nevet,
Melyet bucsúzva mondottál először. -
Rövid volt e perc, még álomnak is,
Hogy folytatom, ha ily rejtély maradsz,
S nem bírom sorsod drága fonalával
Kihímezni? -

Éva

Halljad hát sorsomat.
Atyám is a szent sír vitéze volt,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Midőn egy éjt meglepte a vad ellen,
Üvöltve, tűzzel-vassal, táborát,
Menekvéséhez már nem volt remény,
És szent fogadást tőn Szűz Máriának,
Hogy engemet, ki még gyermek valék,
Ha visszatérhet, néki felajánl.
Ő visszatért, én szent ostyát vevék
Ez ígéretre.

Ádám

Oh, te szent anya!
Te testesített tiszta szeretet,
Nem fordulál-e el megbántva ily
Szentségtelen ígérettől, minő
Erényeidre nyom bűnbélyeget,
Átokká téve az égnek malasztját. -

Helene

S te nem kívánod tudni sorsomat?

Lucifer

Azt már tudom: szerettél, megcsalódtál,
Szerettél újra, s akkor már te csaltál.
Ismét szerettél - hőödöt megúntad;
S üres szíved most új lakóra vár. -

Helene

Ez különös! Az ördög van veled tán?
De oly szerénynek mégse hittelek,
Hogy szívemet üresnek hidd jelenleg.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer *Ádámhoz*

Uram, siess! Te nem birsz elbucsúzni,
S én nem birom gátolni győzedelmem.

Ádám

Izóra! Minden szód fullánk szivemben.
Egy csókkal mérgét, oh hölgy, édesítsd meg.

Éva

Lovag, mit kívánsz - hallád eskümet.

Ádám

De az nincs tiltva tán, hogy *én* szeresselek?

Éva

Te boldog vagy, de hogy feledlek én?
Tankréd, megyek már, vagy kifogy erőm.
Isten veled - meglátlak ott az égben.

Ádám

Isten veled. - E nap emléke vélem.

Éva a zárdába lép

Helene *félre*

Ah gyáva te - hát mindent én tegyek?
Fenn

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ablakba'lesz majd, nem tengerben a kulcs.

Évát követi

Ádám *feleszmélve*

Most hát jerünk!

Lucifer

Már késő - vége van. -
Ládd, ilyen örült fajzat a tiéd,
Majd állati vágyának eszközéül
Tekinti a nőt, és durvult kezekkel
Letörli a költészet hímporát
Arcáru, önmagát rabolva meg
Szerelme legkecsesb virágítól; -
Majd istenül oltárra helyezi,
És vérzik érte és küzd hasztalan,
Míg terméketlen hervad csókja el. -
Mért nem tekinti és becsúli nőül,
Nőhívátása megjelölt körében?

Ezalatt egészen besötétült, a hold felkél, Izóra és Helene az ablakon

Éva

Mi vágyva néze rám, mint reszketett,
Ah, e hős férfi reszketett előttem,
De nőerényem és a hit parancsol -
Itt szenvedek ki, mint szent áldozat.

Helene

Csodálatos, minő örült nemünk!
Ha az előítélettel szakít,
Vadállatúl rohan a kéj után,
A méltóságot arcáról letépi,
És megvetetten sárban ténfereg.
Ha nem szakít, önárnyától remeg,
Fonnyadni hagyja meddő bájait,
Mástól s magától elrabolva a kéjt.-
Miért nem jár középén? Vagy mit árt
Egy kis kaland, egy kis gyöngéd viszony
Illemmel olykor, meg nem foghatom.
Hiszen a nő se szellem csak merőben.

Éva

Helene, nézz ki, itten áll-e még?
Hogyan ment volna olyan könnyen el.
Csak egyszer halljam még meg szózatát.

Ádám *Luciferhez*

Tekints körül, nem áll-e ablakánál,
Nem küldne-é egy pillantást utánam?
Csak egyszer lássam még sugár alakját -
Izóra! Oh ne bánd, hogy itt vagyok még.

Éva

Mindkettőnkért jobb lenne itt nem állnod.
Az elszakadt szív könnyen összeforr,
S megint csak fáj, ha újra elszakasztjuk. -

Ádám

Nem félsz-e így a csendes éjbe nézni,
Mely, mint nagy szív, szerelemtől dobog,
Szeretni hol csak nekünk nem szabad?
Nem félsz-e, hogy varázsa elragad? -

Éva

Él bennem is mindez, mint tünde álom,
Mely tán az égből kísért e világra;
A lég hullámin szép dal árjadoz,
Mosolygni látom nemtők ezreit
Testvéri csókkal minden lomb mögül,
De hozzánk többé, Tankréd, nem beszélnek. -

Ádám

S miért, miért! E rossz fal gátol-é?
Ki annyi sáncot vívtam a pogánytól,
Nem bírom-é áthágni ezt a sáncot! -

Lucifer

Nem ám, mert védi a kor szelleme,
Erősebb, mint te.

Ádám

Hah, ki mondja azt!

A háttérben egy máglya világa gyúl ki

Madách I mre: A z ember tragédiája

Az eretnekek *karban távolról*

21. Mentsd meg az én lelkemet a fegyvertől, és az én egyetlenségemet az ebnek kezéből.

22. Szabadíts meg engemet az oroszlánnak szájából, és az unicornisoknak szarvaik ellen hallgass meg engemet.

23. Hirdetem a te nevedet az én atyámfiainak; a gyülekezetek közepette dicsérlek tégedet.

Éva

Irgalmazz, Isten, bűnös lelkeiknek! -

Ádám *visszaborzadva*

Mi rettentő dal!

Lucifer

Nászénektek az.

Ádám

Mindegy, legyen, én meg nem rettenek.
Dacolni érted mindennel fogok.

A barátok *karban távolról*

26. - - öltöztessenek fel gyalázatossággal és szidalommal, kik felfuvalkodnak ellenem.

Madách I. mre: A z ember tragédiája

27. Vigadjanak és örüljenek, kik akarják az én igazságomat; és mondják ezt mindenkor: Magasztaltassék az Úr, ki akar békességet az ő szolgájának.

A fentebbi karének kezdetével Ádám, ki a zárda ajtajához lépett volt, ismét megállt, a tornyon egy kuvik kiált, a légben boszorkányok szállnak, s az ajtó előtt egy csontváz kél a földből, s fenyegetve áll Ádám előtt

Éva az ablakot becsapva

Isten segíts!

Csontváz

El e szentelt küszöbről.

Ádám

Ki vagy te, rém!

Csontváz

Én az vagyok, ki ott lesz
Minden csókodban, minden ölelésben. -

Boszorkányok kacagva

Édes vetés, fanyar gyümölcs,
Galambfival kigyókat költs.
Izóra, hívunk! -

Ádám

Milyen alakok!
Ti változatok-é el, vagy magam?
Ismertelek, midőn mosolygatók.
Mi itt valóság és mi itten álom?
Varázsotokra ellankad karom. -

Lucifer

Véletlenül mi kedves társaságba
Juték. Mi régtől várom e szerencsét,
Ez illedelmes szép boszorkahad,
Mely a mezetlen nimfát mindazáltal
Orcátlanságban messze túlhaladja,
Ez a vén bajtárs, a rémes halál,
Mely torzképezve a rideg erényt,
Megútáltatja azt a föld fiával.
Mind üdvözöllek! Kár, hogy rá nem érek
Közöttetek az éjet elfecsegni. -

A jelenések eltűnnek

Tankréd, fel, Tankréd! kedvesed becsapta
Az ablakot; mit állunk itt az éjben?
A szél hideg, köszvény leszen jutalmad.
Helene meg mindjárt jó, s mit teszek?
Szerelmeskedni nem fog tán az ördög,
Nevetségessé lenne mindörökre,
S akkor hatalmát elvinné maga. -
Csodálatos, az ember hő kebellet
Eseng epedve szerelem után,

Madách I mre: A z ember tragédiája

S csak kint arat. Az ördög jégkebellemel
Alig bír tőle szabadulni jókor.

Ádám

Vezess, vezess új létre, Lucifer!
Csatára szálltam szent eszmék után,
S találtam átkot hitvány felfogásban,
Isten dicsére embert áldozának,
S az ember korcs volt, eszmémet betöltni.
Nemesbbé vágytam tenni élveink,
S bűn bélyegét süték az élvezetre,
Lovag-erényt állíték, s ez döfött
Szivembe tört. El innét új világba,
Eléggé megmutattam, hogy mit érek,
Ki vívni tudtam és lemondni tudtam,
Szégyen ne'kül elhagyhatom helyem. -
Ne lelkesítsen többé semmi is,
Mozogjon a világ, amint akar,
Kerekeit többé nem igazítom,
Egykedvűen nézvén botlásait.
Kifáradtam - pihenni akarok. -

Lucifer

Pihenj tehát. De én alig hiszem,
Hogy szellemed, e nyugtalan erő,
Pihenni hagyjon. Ádám, jöjj utánam!

Nyolcadik szín

Prágában. A császári palota kertje. Jobbra lugos, balra csillagásztorony, előtte tágas erkély Kepler íróasztalával, székkal, csillagászszerszögekkel, Lucifer mint Kepler famulusa az erkélyen. A kertben udvaroncok s hölgyek csoportokban sétálnak, közöttük Éva is mint Borbála, Kepler neje. - Rudolf császár Ádámmal mint Keplerrel beszédbe mélyedve áll. A háttérben egy eretnek máglyája ég. Estve, később éj. Két udvaronc az előtéren elmenve.

Első udvaronc

Ki az megint, ki ottan fütözik,
Eretnek vagy boszorkány?

Második udvaronc

Nem tudom.
Nincs már divatban, hogy még érdekeljen,
Csak söpredék gyűl a máglyák köré.
S nem őrzöng az sem már öröm miatt,
Csak hallgatag néz és morog magában.

Első udvaronc

Az én időmben ünnep volt az ilyes,
Ott volt az udvar, a nemes világ.
Ah, így fájúlnak el a jó idők. -
Elhaladnak

Lucifer

Ily hűvös estve e tűz jólesik,
Bizon, bizon már jó régen melenget.
De félek, hogy kialszik nemsokára.
Nem férfias határozattól eloltva,
Nem új nézetnek engedvén helyet,
De e közömbös korban nem leend,
Ki új hasábot vetne a parázsra,
S én fázhatom. - Minden nagy gondolatnak,
Hiába, ily kicsínyes a bukása. - -
El a toronyba

Rudolf és Ádám az előtérre lépve

Rudolf

Állítsd fel, Kepler, horoszkópomat,
Rossz álmam volt az éjjel, rettegek,
Mi konjunkturákban⁹ van csillagom.
Baljóslatú jel tűnt fel udvarában
Már múltkor is, ott a kígyó¹⁰ fejénél.

Ádám

Meglesz, uram, amint parancsolod. -

Rudolf

Ha majd e klimakterikus napok¹¹
Elmúltak, a nagy müt is újra kezdjük,
Mely a minap sikertelen maradt.
Átnéztem újra Hermes Trismagistust,
Synesiust, Albertust, Paracelsust,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Salamon kulcsát és más műveket,
Mig rátaláltam az ejtett hibára.
Amint izzasztók a vénhedt királyt¹²,
Feltűnt a holló¹³ s a veres oroszlány,
Utánuk a kettes mercur¹⁴ kifejlett,
A két planéta egyesült hatásán,
S leszállt az ércek bölcseletsava.
De elhibáztuk a nedves tüzet,
Szár az vizet, s azért nem létesült
A szent menyegző¹⁵, a dicső eredmény
Mely ifjúságot önt az agg érébe,
Nemességet visz át a szürke ércebe.

Ádám

Értem, felséges úr.

Rudolf

Egy szóra még!
Rossz hír kering az udvarban felőled,
Hogy új tanoknak híveül szegődtél,
Rostálod a szentegyház téteit;
Sőt most, midőn anyád mint rút boszorkány
Legsúlyosb vád alatt börtönben ül,
Méltó gyanúba jössz te is, midőn
Olyan nyakasan s ernyedetlenül
Igyekszel őt kiszabadítani.

Ádám

Felséges úr! Hiszen fia vagyok.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Rudolf

A szentegyház, fiam, igazb anyád.
Hagyd a világot, jól van az, miként van,
Ne kívánd kontárúl javítani. -
Nem halmozálak-é kegyekkel el?
Atyád, tudod jól, korcsmáros vala,
S nemességed kétség-fölül helyeztem,
Pedig bizony elég bajomba telt.
Fölemelélek trónomhoz, s csak így
Jutál Müller Borbála szép kezéhez,
Azért, ismétlem, légy, fiam, vigyázó.

El. Ádám gondolatokba merülve erkélyének lépcsőinél megáll. Két udvaronc az előtérbe érve

Harmadik udvaronc

Nézd, mint mereng ismét a csillagász.

Negyedik udvaronc

A féltés bántja szüntelen szegényt,
Hiába, nem tud új körébe szokni,
Kiri belőle mindig a paraszt.

Harmadik udvaronc

Nem fogja fel, hogy az igazi lovag,
Bár istenség gyanánt imádja a nőt,
Vérét odaadni volna érte kész,
Ha rágalom érintené erényét; -
Ő hódolásban mellékcélt gyanít.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva *más csoporttal a két udvaronchoz csatlakozik, s nevetve legyezőjével a második udvaronc vállára ver*

Ah menj, lovag - az istenért! Kegyelmezz,
Tréfáidon halálra kell nevetnem. -
Nézd, itt e két úr mily szörnyű komoly. -
Talán megszállott már titeket is
Az újításnak átkos szelleme?
Úgy el szememből! Nem szenvedhetem
E fajt, mely oly epés, bús felfogással
Megírigyelte ezt a csillogó
Nyugodt világot tőlünk s újat eszmél.

Harmadik udvaronc

Minket nem illet e vád, drága hölgy,
Ki vágyna ilyen körben változásra?

Első udvaronc

De, hogyha nem csalódom, ottan áll
Egy férfi, arcán e sötét jelek.

Éva

Férjem szegény? - Az istenért, urak,
Kíméljétek meg őt az ily gyanútól
Elöttem, kit hozzá szent kötelék
Csatol. - Hisz ő beteg - nagyon beteg.

Második udvaronc

Betegje tán e sűgárzó szemeknek?

Harmadik udvaronc

Valóban, amit senki nem merészel,
Ő sértne-é meg féltékeny gyanúval? -
Oh, bár lehetne lovagod gyanánt
Szemébe kesztyűt dobnom a merésznek.
Ezalatt Ádámhoz érnek
Ah, mester! Ép jó, hogy találkozunk,
Jószágaimra kívánnék utazni,
Időjóslást szeretnék.

Első udvaronc

Én pedig
Fiamnak vágynám csillagát kitudni.
Éjfél után, múlt éjjel, jött világra.

Ádám

Reggel mindkettő készen vár, urak.

Negyedik udvaronc

A társaság oszol, menjünk mi is.

Harmadik udvaronc

Lépcsője itt van - jó éjt, asszonyom!
súgva
Egy óra múlva.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva *súgva*

Jobbra a lugosban.

Fent

Jó éjt urak. - Jőj, kedves Jánosom!

*Mind elmennek. Ádám és Éva az erkélyre. Ádám zsöllyeszékbe dől.
Éva előtte áll. Mindinkább besötétedik*

Éva

János, nekem szükségem volna pénzre.

Ádám

Egy fillérem sincs, mind elhordtad immár.

Éva

Örök szükséget tűrjek-é tehát?
Az udvarhölgyek pávaként ragyognak,
Szintúgy szégyellek köztük megjelenni.
Valóban, hogyha egy-egy udvaronc
Felém hajolva, mosolyogva mond,
Hogy a királyné köztük én vagyok,
Szégyenkezem miattad, aki a
Királynét így állítod udvarába.

Ádám

Nem fáradok-e éjet és napot?
Elárulom tudásomat miattad,
Mégfertőzöm, midőn haszontalan
Időjóslást, horoszkópot csinálok,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Eltitkolom mit lelkem felfogott,
És hirdetem, mit jól tudok, hamis.
Pirúlnom kell, mert rosszabbá levék,
Mint a szibillák, kik hívének abban,
Amit jósoltak, míg én nem hiszek.
De megteszem, hogy leljem kedvedet.
Hová teszem, mit bündíjúl kapok?
Hisz nékem nem kell semmi a világon,
Csak az éj és tündöklő csillaga,
Csak a szférák titkos harmóniája,
Tiéd a többi. - Ámde ládd, ha a
Császár pénztára többnyire üres,
Sok kérelemre rendetlen fizetnek.
Tiéd lesz most is, mit reggel kapok,
S te hálátlan vagy, ládd, ez fáj nekem.

Éva *sírva*

Szememre hányod, hogy mit áldozasz,
S nem áldozék-e én is eleget,
Miattad? Én nemes háznak leánya,
Midőn kétséges rangodhoz csatoltam
Jövömet, és nem általam jutál-e
Jobb társaságba? Hálátlan, tagadd el. -

Ádám

Kétséges rang-e hát szellem, tudás?
Homályos származás-e a sugár,
Amely az égből homlokomra szállt?
Hol van nemesség más ezen kívül?
Amit ti úgy neveztek, porlatag,
Hanyatló báb, mit lelke elhagyott,

De az enyém örök-ifjú, erős. -
Oh nő, ha te meg bírnál érteni,
Ha volna lelked oly rokon velem,
Minőnek első csókodnál hívém,
Te büszke lennél bennem, s nem keresnéd
Kívül a boldogságot körömpön,
Nem hordanál mindent, mi benned édes,
Világ elé s mindent, mi keserű,
Nem tartanál fel házi tűzhelyednek. -
Oh nő, mi végtelen szerettelek!
Szeretlek most is, ah de keserűen
Fulánkos a méz, mely szivembe szállt.
Fáj látnom, mily nemessé lenne szűd,
Ha nő lehetnél; a sors semmivé tett,
Mely a nőt báb-istenként tartja még,
Mint istenül tartotta a lovagkor,
De akkor hittek benne, nagy idő volt,
Most senki sem hisz, törpe az idő,
S a báb-istenség csak vétket takar. -
Elválnék tőled, szívemet kitepném,
Ha fájna is, tán nyúgodtabb lehetnék,
S te is nélkülem boldogabb lehetnél;
De ott van újra a már meglevő rend:
Az a tekintély - egyházunk szava,
S együtt kell túrnünk, míg a sír felold.
Fejét kezébe hajtja. Éva meghatva simogatja

Éva

No Jánosom, oly gyászosan ne vedd,
Ha mondok is egyet-mást néha-néha,
Nem akaralak búba ejteni.
De ládd, az udvar oly csodálatos,

Madách I mre: A z ember tragédiája

És hölgyei oly büszkék, gúnyosak,
Mit kezdjek én dacolni ellenök?
Nincs már közöttünk, úgyebár, harag? -
Jó éjt - reggelre ne feledd a pénzt.
Lemegy a lépcsőn a kertbe

Ádám

Minő csodás kevercse rossz s nemesnek
A nő, méregből s mézből összeszűrve.
Mégis miért vonz? Mert a jó sajátja,
Míg bűne a koré, mely szülte őt.
Hej, famulus!

Lucifer jő lámpával, s az asztalra teszi

Lucifer

Parancsolsz, mesterem?

Ádám

Időjóslatra és nativitásra¹⁶
Vagyon szükségem, készíts íziben.

Lucifer

Természetes, csillámlót, fényeset;
Ki venne pénzeért rideg valót.

Ádám

De ne olyant, mely szinte képtelen.

Lucifer

Olyat nem is bírnék tán feltalálni,
Min megbotránkoznának a szülők,
Nem messiás-é minden újszülött,
Fénylő csillag, mely feltűnt a családnak,
S csak későbbben fejlík szokott pimasszá.
Ír

Éva ezalatt a lugoshoz ért, a harmadik udvaronc elébe lép

Harmadik udvaronc

Mi rég epesztesz itten, oh kegyetlen.

Éva

Talán neked nagy már az áldozat
Az éj hűvös szelét kiállni,
Míg én egy jó, nemes férjet csalok meg.
Az ég átkát, világ ítéletét
Vonom magamra éretted, lovag?

Udvaronc

Ah, az ég átka, világítélet
Nem hat titkába e sötét lugosnak.

Ádám *merengve*

Kívántam kort, mely nem küzd semmiért,
Hol a társas rend megszokott nyomát,
E megszentelt előítéletet
Nem bántja senki, hol nyugodhatom

És egykedvű mosollyal hagyhatom
Hegedni hosszú harcaim sebét. -
Megjött a kor, s mit ér, ha e kebelben
A lélek él - e kínos szent örökség,
Mit az egekből nyert a dőre ember -
Mely tenni vágyik, mely nem hágy nyugodni,
S csatára kél a renyhe élvezettel. -
Hej, famulus! Hozz bort, úgy reszketek,
Fagyos világ ez, kell, hogy feltüzeljem,
E törpe korban így kell lelkesülni
És elszakadni mocskoló porától. -

Lucifer bort hoz, Ádám a szín végéig iddógál

Oh tárd ki, tárd ki, végtelen nagy ég,
Rejtélyes és szent könyvedet előttem;
Törvényidet ha már-már ellesém,
Felejtém a kort és mindent körültem.
Te örökös vagy, míg az mind mulandó,
Te felmagasztalsz, míg amaz lesújt.

Udvaronc

Borbála, oh, ha az enyém lehetnél!
Ha Isten elszólítná férjedet,
Hogy az eget jobban fel bírja fogni,
Miért éltében mindig fáradott.

Éva

Hallgass, lovag, úgy sajnálnám szegényt,
Hogy könnyeim közt csók nem jutna néked.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Uvaronc

Te tréfát úzesz.

Éva

Sőt valót beszélek.

Udvaronc

Ki érti ezt a rejtélyes kedélyt?
Borbála! Hisz te így nem is szeretsz.
Vagy mondd, ha volnék száműzött, szegény,
Mit volnál képes tenni hívedért? -

Éva

Valóban, azt mostan nem tudhatom.

Ádám

Oh, jő-e kor, mely e rideg közönyt
Leolvasztandja, s mely új tetterővel
Szemébe néz az elavult lomoknak,
Bíróul lép fel, büntet és emel,
Felkél és tántorogva az erkély szélére lép
Nem retten vissza a nagy eszközöktől,
Nem fél a rejtett szót kimondani,
Mely majd hatalmas görgeteg gyanánt
Haladni fog a végzetes uton.
S lehúzza tán azt is, ki *őt* kimondta.

A Marseillaise dallama hallik

Madách I mre: A z ember tragédiája

Oh, hallom, hallom a jövő dalát,
Megléltem a szót, azt a nagy talizmánt,
Mely a vén földet ifjúvá teszi.

Kilencedik szín

A nézőhely hirtelen Párizs Gréve-piacává változik. Az erkély egy guillotine-emelvényé, az íróasztal nyaktilóvá, mely mellett Lucifer mint bakó áll. Ádám mint Danton az emelvény széléről zajló néptömegnek szónokol. Dobszó mellett igen rongyos újonchad jelenik meg, és az állványnál sorakozik. Fényes nap

Ádám folytatva

Egyenlőség, testvériség, szabadság! -

Néptömeg

Halál reá, ki el nem ismeri! -

Ádám

Azt mondom én is. - Két szó menti meg
A mindenünnen megtámadt nagy eszmét,
A jók számára mondjuk egyikét:
"Veszélyben a hon" - és ők ébrednek.
A másikat a bűnre mennydörögjük,
E szó: "reszkessetek!" - s megsemmisülnek. -
Felkeltek a királyok ellenünk,
S eléjük dobtuk fejedelmünk fejét,
Felkeltek a papok, s villámukat
Kicsavarók kezökből, visszatéve
Trónjára az észet, e rég üldözöttet.
De a másik szózat sem hangzik el,
Mit a jobbakhoz intézett honunk.
Tizenegy hadsereg küzd a határon,
S mi hős ifjúság tódul szüntelen

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Az elhullott hősök helyét kitöltni.
Ki mondja, hogy vérengző örület
A nemzetet meg fogja tizedelni?
Ha forr az érc, a rossz salak kihull,
De a nemesb rész tisztán megmarad.
És hogyha mindjárt vérengzők vagyunk is,
Tekintsenek bár szörnyeteg gyanánt,
Nem gondolok nevemmel, légyen átkos,
Csak a haza legyen nagy és szabad. -

Újoncok

Fegyvert nekünk, csak fegyvert és vezért!

Ádám

Helyes, helyes! Ti csak fegyvert kívántok,
Míg annyi tárgyban szenvedtek hiányt,
Ruhátok foszlik, lábatok mezetlen,
Hanem szuronnal mind kiszerezitek,
Mert győzni fogtok. A nép győzhetetlen.
Most hull a vére egy tábornokunknak,
Ki katonáink élén meg hagyá
Magát veretni.

Néptömeg

Oh, az áruló!

Ádám

Helyesen mondod. Nincs más kincse a
Népnek, mint a vér, melyet oly pazar
Nagylelkűséggel áldoz a hazának. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

S ki egy népnek szent kincsével parancsol,
Nem bírván meghódítani a világot,
Az áruló. -

Az újoncok közül egy tiszt kilép

Tiszt

Tégy engemet helyébe
Polgár, s letörlöm a gyalázatot.

Ádám

Dicséretes, barátom, önbizalmad,
De biztosítást, hogy szavadnak állsz,
Előbb a harcok színhelyén szerezz.

Tiszt

A biztosíték lelkemben lakik,
Aztán imé! Van nékem is fejem,
Mely többet ér tán, mint az a lehullott.

Ádám

S ki a kezes, hogy elhozod, ha kérem.

Tiszt

S kell-é kezes jobb, mint magam vagyok,
Ki életem nem nézem semmibe?

Ádám

Az ifjúság nem úgy gondolkodik.

Tiszt

Polgár, még egyszer felszólítalak. -

Ádám

Türelem még, a cél el nem marad.

Tiszt

Nem bízol bennem, látom, hát tanúlj
Felőlem jobban vélekedni, polgár. -
Főbe lövi magát

Ádám

Kár érte, egy ellenséges golyót
Megérdemelt. Vigyétek el, barátim. -
Viszontlátásig, győzelem után!

Az újonchad elléptet

Oh, bár oszthatnám én is sorsotok. -
De nékem harc jutott csak, nem dicsőség,
Nem ellenség, mely által esni is dísz,
De mely rejtekből orvúl leskedik
Fondorlatával rám s a szent hazára. -

Néptömeg

Mutasd meg ujjal, és halál reá!

Ádám

Akit mutatni bírok, az meg is halt.

Néptömeg

Hát a gyanúsak? - Hisz aki gyanús,
Már bűnös is, megbélyegezte a
Népérzület, ez a nem tévedő jós. -
Halál, halál az arisztokratákra!
Jerünk, jerünk a börtönüregbe,
Tegyünk törvényt, a nép törvénye szent.
A néptömeg indul a börtönökbe

Ádám

Nem ott van a vész, a retesz erős,
A bűzhödt lég, mely eszmét, izmot öl,
Szövetségestek úgyis, hagyjuk őket.
Az árulás emelt fővel kacag,
S tört élesít a Konvent padjain.

Néptömeg

Fel a Konventre hát, nincs még eléggé
Átválogatva. - A Konventre később,
Gyakorlatúl előbb a börtönökbe. -
Addig szedd össze minden áruló
Nevét, Danton!

Madách I. mre: A z ember tragédiája

A néptömeg fenyegetve el. Ezalatt néhány sans-culotte egy ifjú márkit és Évát mint ennek testvérét hurcolja az állvány elé

Egy sans-culotte

Imé, itten hozunk
Ismét két ifju arisztokratát,
E büszke arc, finom fehér ruha,
Világosan mutatja bűnöket!

Ádám

Milyen nemes pár. Jöjtek fel, ifjak!

Sans-culotte

Mi meg jerünk bajtársaink után,
Hol munka vár s vész az árulókra.

A sans-culotte-ok elmennek a többi néppel, az ifjak az állványra lépnek. Az állvány körül csak néhány őr marad

Ádám

Nem értem, mily rokonszenv vonz felétek,
De önvészélyemmel megmentelek.

Márki

Nem, Danton, hogyha bűnösök vagyunk,
Elárulod a hont, ha el nem ítélsz;
Ha nem vagyunk, nem kell hiú kegyelmed.

Ádám

Ki vagy te, hogy Dantonnal így beszélsz?

Márki

Márki vagyok. -

Ádám

Megállj - vagy nem tudod,
Hogy "polgáron" kívül nincs cím egyéb?

Márki

Nem hallottam, hogy eltörlé királyom
A címeiket.

Ádám

Szerencsétlen, ne folytasd,
E guillotine is szinte hallgatózik. -
Lépj sergeinkbe, s pályád nyitva áll.

Márki

Nincs engedélyem, polgár, a királytól,
Hogy idegen seregbe léphetek.

Ádám

Úgy meg fogsz halni.

Márki

Eggyel több leend
Családomból, ki meghalt a királyért.

Ádám

Miért rohansz ily vakmerőn halálba?

Márki

S azt véled-é, hogy e nemes előjog
Csak titeket illet, népemberek? -

Ádám

Dacolsz velem, jó, hát én is fogok.
Ki lesz erősb? Megmentlek ellenedre,
S e jellemért egy higgadtabb jövő,
Melyben kihamvadt a pártszenvedély,
Hálát fog adni nékem. - Nemzetőrök!
Lakomra véle. Ti feleltek érte.

Néhány feyyeres nemzetőr a márkit elkíséri

Éva

Bátyám, erős légy!

Márki

Húgom! Óvjon Isten. -
El

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Éva

Itt is van egy fő, nem rosszabb Rolandnál.

Ádám

Ne ily kemény szót e gyöngéd ajakról.

Éva

A vérpadon gyöngédebb szó nem illik.

Ádám

Az én világom e szörnyű emelvény.
Midőn ráléptél, véled egy darab
Mennysország szállt le, s szentélyébe zár.

Éva

Az áldozatra szentelt állatot
Sem gúnyolák útjában a papok.

Ádám

Az áldozat, hidd el, magam vagyok.
S ha irigyelve nézik is hatalmam,
Örömtelen, megvetve életet,
Meg a halált, nézem királyi székem,
Melyről mellőlem hullnak el naponkint,
S várom, mikor jó már reám a sor, -
E vér közt úgy gyötör az egyedüllét,
A sejtelem, mi jó lehet szeretni. -
Oh nő, csak egy napig tanítanál

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ez égi tudományra - második nap
Nyugodtan hajtnám bárd alá fejem. -

Éva

S e rémvilágban még szeretni vágyol,
Nem rettent-é a lelkiösmeret? -

Ádám

A lelkiösmeret a közvilág
Előjoga; kit a végzés vezet,
Az rá nem ér körültekinteni. -
Hol hallád a viharról, hogy megáll,
Ha gyöngö rózsa hajlong útain? -
S aztán ki lenne vakmerő eléggé,
Itélni a közélet emberéről?
Ki látja a szálát, mely színpadán
Egy Catilinát, egy Brutust vezet?
Vagy azt hiszik, kiről a hír beszél,
Meggzúnt egyúttal ember lenni, és
Oly földfeletti lényé változott,
Kit a lenézett apró száz viszony,
Mindennapos gond mit sem érdekel. -
Oh jaj, ne hidd - a trónon is ver a szív,
S Caesarnak, hogyha volt szerelmese,
Ez őt talán csupán úgy ismeré,
Mint jó fiút, s nem volt sejtelve sem,
Hogy retteg tőle s megrendül a föld. -
S ha így van ez, mondd, mondd, mért nem szeretnél?
Nem nő vagy-é, s én nemde férfiú?
Mondják, hogy a szív gyűlöl vagy szeret,
Amint magával hozza e világra:

Madách I mre: A z ember tragédiája

Én érzem, e szív hogy rokon tiédde,
S te ezt a szót, hölgy, meg nem értenéd? -

Éva

S ha meg? Mi haszna. Más isten vezet,
Mint akit én szivemben hordozok.
Nem érthetjük meg így egymást soha. -

Ádám

Hagyd el tehát avúlt eszményidet,
Mit áldozol száműzött isteneknek?
A nőt ugyis oly oltár illeti
Csupán, mely mindig ifju - és ez a szív.

Éva

Az elhagyott oltárnak is lehet
Mártírja. Oh, Danton, magasztosabb
Kegyelettel megóvni a romot,
Mint üdvözölni a felkelt hatalmat;
S e hivatás nőt legjobban megillet.

Ádám

Nem látott ember még érzelgeni,
S ha látna most, ellenség, jó barát,
Hogy az, kit a sors korbácsolt tova,
Vihar gyanánt tisztítani a világot,
Mostan megáll, a vérpadon, szeretni,
Egy kisleánynál, és könny ég szemében:
Megjóslaná, hogy Danton elbukik,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Kacagna, és nem félne senki többé. -
S mégis könyörgök egy reménysugárt.

Éva

Ha síron túl megbékélt szellemed
Levetkezi a kor véres porát,
Talán. -

Ádám

Ne mondd, ne mondd, leány, tovább!
Én azt a túlvilágot nem hiszem,
Reménytelen csatázom végzetemmel. -

*A néptömeg véres fegyverekkel, lándzsákkal néhány véres főt
hurcolva, vadul visszatér. Néhánya az állványra hat*

Néptömeg

Igazságot tevénk. - Mi büszke faj volt!

Egy sans-culotte gyűrűt adva Dantonnak

Imé e gyűrű a hon zsámolyára.
Kezembe nyomta az egyik cudar,
Midőn nyakának tartám késemet.
Azt tartja e faj, hogy rablók vagyunk. -
Hát még te élsz? - Kövesd testvéridet.
Évát leszúrja, ki az állvány hátrészén lebukik

Ádám szemét elfödve

Jaj, vége hát. - Oh, sors, ki bír veled? -

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Néptömeg

Most a Konventbe. Polgártárs, vezess! -
Kiszeded-é az árulók nevét? -

*A nép letakarodik az állványról. Éva mint rongyos, felgerjedt
pórnő kibontakozik a sokaságból, és egyik kezében törrel,
másikban egy véres fejjel Dantonhoz rohan*

Éva

Danton! Tekints ez összeesküvőre,
Téged kívánt megölni, én ölém meg.

Ádám

Ha e helyet jobban megállta volna,
Rosszúl tevél; ha nem, tetted helyes. -

Éva

Tettem helyes, s jutalmamat kívánom:
Tölts vélem egy éjet, nagy férfiú!

Ádám

Minő rokonszenv kelhet ily kebelben?
Mi gyöngéd érzés a nőtigrisé?

Éva

Valóban, polgár, úgy látszik, te is
Kékvér arisztokratául szegődtél,
Vagy hagymázban szólsz ily regényesen. -

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Te férfi vagy, én ifju s nő vagyok,
Bámúlatom hozzád vezet, nagy ember.

Ádám félre

Végigborzongat; elfordúl szemem.
Nem bírom e szörnyű káprázatot.
Minő csodás hasonlat! - Aki az
Angyalt ismérte, s látta azután
Hogy elbukott, az látott tán hasonlót.
Azon vonások, termet és beszéd,
Minden, csak egy kicsinyke semmiség,
Amit leírni sem lehet, hiányzik,
S minő egészen más lőn az egész! -
Azt nem bírhattam, védte glóriája,
Ettől pokolnak gőze undorít el. -

Éva

Mit is beszélsz magadban?

Ádám

Számolom,
Asszony, hogy nincsen annyi éjszakám,
Ahány áruló van még a hazában.

Néptömeg

Fel a Konventre, csak nevezd meg őket.

Ezalatt Robespierre, Saint-Just és más konventtagok új néptömeggel jőnek, s egy rögtönzött emelvényre állnak

Saint-Just

Hogyan nevezné? Ő fő cinkosuk. -

A nép zúg

Ádám

Vádolni mersz, Saint-Just, nem ismered,
Minő erős vagyok? -

Saint-Just

Voltál előbb
A népben. Ámde a nép bölcs, megismert,
S a Konvent végzését megszentesíti.

Ádám

Nem ismerek bírót magam felett
Mást, mint a nép, s a nép, tudom, barátom.

Ismét zúgás a nép között

Saint-Just

Barátod az, ki a hon ellene.
A felséges nép majd itél fölötted,
Előtte vádollok, honáruló:
Csempészetért az állami javakban,
Rokonszenvért az arisztokratákkal,
Vágyódásért a zsarnok uralomra.

Ádám

Saint-Just, vigyázz, lemennydörög szavam.
Vádad hamis. -

Robespierre

Ne hagyjátok beszélni,
Tudjátok, nyelve síma, mint kigyó,
Fogjátok el, szabadságunk nevében. -

Néptömeg

Ne halljuk őt, ne halljuk, vesszen el!
Körülveszik s elfogják

Ádám

Ne halljatok hát, ámde én se halljam
A hitvány vádat. Nem győzzük meg egymást
Beszéddel. Sőt tettel sem győztetek le.
Robespierre, megelőztél csupán,
Ez az egész, ne kérkedjél vele.
Magam teszem le a fegyvert - elég volt. -
De ím ezennel felszólítalak,
Hogy három hó alatt kövess ez úton. -
Bakó, ügyes légy - órjást vesztesz el.
Fejét a nyaktiló alá hajtja

Tizedik szín

Az egész hirtelen olyanná változik vissza, mint a nyolcadik színben volt. Ádám ismét mint Kepler íróasztalára hajtott fővel látszik. Lucifer mint famulus mellette áll, s vállára üt. A reg szürkül

Lucifer

Ezúttal a nyakazás elmarad. -

Ádám *felemelkedve*

Oh, hol vagyok, hol vannak álmaim?

Lucifer

Elszálltak a mámorral, mesterem.

Ádám

E hitvány korban, megvénült kebelnek
Csak a mámor teremt-e hát nagyot?
Mi nagyszerű kép tárult fel szememnek!
Vak, aki Isten szikráját nem érti,
Ha vérrel és sárral volt is befenne.
Mi óriás volt bűne és erénye,
És mind a kettő mily bámúlatos.
Mert az erő nyomá rá bélyegét. -
Oh, mért ébredtem? Hogy körültekintve
Jobban megértsem e kor törpeségét,
Mosolygó arc alá rejtett bűnével
S a megszokás hazug erényivel.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Ismérem én az ily lehangolást,
Mely a mámornak reggelén köszön be.

Éva *a lugosból kilépve*

El tőlem, el - nem csalt tehát gyanúm,
Fel mersz szólítani férjem gyilkosául.
Ily ocsmány tette képesnek hiszed,
Kit szíved ideáljaúl hazudsz.

Az udvaronc

Az istenért, nyugodtan kedvesem,
Ha észrevesznek, még botrányt okozsz.

Ádám

S az a két nő is álom volt-e csak?
De mit beszélek, egy nő, két alakban,
Változva sorsom zajgó végzetével,
Mint a hab, mely most fénylik, most sötét.

Éva

Ah úgy, a botrány nálad fő dolog!
Mit érdekelne a bűn, rejtekében,
Te megrovást nem szenvedő lovag! -
Oh jaj, ti addig gúnyoljátok a nőt,
Míg szűz erénye ősi hagyományát
Előítéletként ledobja, s akkor
Kicsínyelő mosollyal nézitek

Madách I mre: A z ember tragédiája

Önbűnötöknek aljas eszközéül. -
El tőlem, el, ne lássalak ezentúl!

Az udvaronc

Ez ismét túlzás. Gúnytárgyúl leszünk
Ily ünnepélyes színben nézve e
Hétköznapi ügyet. - Mi látjuk egymást
Ezentúl is, mosolyogva és enyelgve,
S arról, mi történt, szót sem ejtve többé.
Jó reggelt, asszonyom!
El.

Éva

A nyomorúlt! -
Im itt vagyok, bűnömmel s könnyeimmel.
El.

Ádám

Tehát csak álom volt, és vége van.
De nem mindennek. Az eszmék erősbek
A rossz anyagnál. Ezt ledöntheti
Erőszak, az örökre élni fog.
S fejlődni látom szent eszméimet,
Tisztúlva mindig, méltóságosan,
Míg, lassan bár, betöltik a világot.

Lucifer

A nap halad, mester, vár a tanóra,
Az ifjuság már nyugtalan gyülekszik
Bölcsességéből elleshetni egy szót.

Madách I mre: A z ember tragédiája

A csillagásztoronyra alkalmazott csengetőn csenget

Ádám

Ne gúnyolj, oh ne gúnyolj a tudással,
Pirúlnom kell, ha dicsérnek ezért.

Lucifer

Nem oktatsz-é oly sok jeles fiút?

Ádám

Nem oktatom, csak idomítom őket,
Szavak szerint, miket nem értenek,
De értelmök sincs, ezt vagy azt csinálni.
Az oktalan bámúl és azt hiszi,
E szép szavakkal szellemet idézünk,
Pedig fogás csak az egész, takarni
A szemfényvesztés mesterségeit.

Egy tanítvány gyors léptekkel jő, s az erkélyre megy

Tanítvány

Kegyessé voltál magadhoz hívni, mester,
Igérvén, hogy tudvágyamat betöltöd,
S mélyebben engedsz a dolgokba nézni,
Mint másra célszerűnek tartod azt.

Ádám

Igaz, igaz, szorgalmad oly kitűnő,
Hogy ez előnyre méltán tart jogot.

Tanítvány

Im itt vagyok, lelkem vágytól remeg
Belátni a természet műhelyébe.
Felfogni mindent és élvezni jobban,
Uralkodván felsőbbtség érzetével
Anyag- s szellemvilágban egyaránt.

Ádám

Sokat kívánsz. Paránya a világnak,
Hogy lássad át a nagyszerű egészet? -
Uralmat kérsz, élvezet kérsz és tudást.
Ha súlyától nem dülne össze kebled
S mindezt elérnéd, istenné leendnél. -
Kevesbet óhajts, s tán elérheted.

Tanítvány

Bármely titkát fejtsd hát meg a tudásnak,
Nagy férfiú, én csak nyerek vele,
Mert érzem, semmit fel nem fogok.

Ádám

Jól van tehát, látom, te érdemes vagy,
S a legrejtettebb szentélyig beviszlek,
Lásd a valót, mint én látom magam.
De nem les-é avatlan hallgató, mert
Az az igazság rettentő, halálos,
Ha nép közé megy a mai világban.
Majd jó idő, oh bár itt lenne már,
Midőn utcákon fogják azt beszélni,
De akkor a nép sem lesz kiskorú. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Most adj kezet, hogy el nem árulod,
Amit megértesz. - Így - halljad tehát. -

Tanítvány

Mint reszketek vágytól és félelemtől. -

Ádám

Mit is mondtál előbb, fiam, nekem?

Tanítvány

Hogy lényegében semmit nem fogok fel.

Ádám *vigyázattal*

No látod, én sem - s hidd el, senki más,
A bölcsélet csupán költészete
Azoknak, mikről még nincsen fogalmunk. -
S egyéb tanok közt ez legjámborabb még.
Mert csak magában múlat csendesesen,
Agyrémekekkel himzett világa közt,
De számtalan egyéb oly társa van,
Mely fontos arccal rajzol a porondban,
Egyik vonalt örvénynek mondogatja,
Szentélynek a kört, hogy már-már kacagsz
A vígjátékon, amidőn belátod,
Mi rettentő komoly csíny az egész.
Mert míg szorúlt kebellem és remegve
Kerüli minden a por-rajzokat,
Itt-ott kelepce áll s a vakmerőt,
Ki általlépi, véresen megejti.
Ily dőreség áll, látod, szüntelen

Madách I mre: A z ember tragédiája

Utunkba, szentséges kegyeletül
Védő a már megalakult hatalmat. -

Tanítvány

Ah, értlek, értlek s így lesz-é örökre?

Ádám

Egykor nevetni fognak az egészen.
Az államférfit, kit nagynak nevezünk,
Az ortodoxot, akit bámulánk -
Komédiásnak nézi az utókor,
Ha a valódi nagyság lép helyébe,
Az egyszerű és a természetes,
Mely ott ugrat csupán, ahol gödör van,
Ottan hagy utat, ahol nyílt a tér.
S a tant, mely most örültséghez vezet,
Szövevényes voltával, akkoron,
Bár nem tanulja senki, minden érti.

Tanítvány

Ez a nyelv hát az a megérthető,
Melyen beszéltek az apostolok. -
De hogyha minden más merő lom is,
Ne vedd el a művészetben hitem.
S azt bétanulni mégiscsak szabály kell.

Ádám

A művészetnek is legfőbb tökélye,
Ha úgy elbú, hogy észre nem veszik.

Tanítvány

Hát a rideg valónál álljak-é meg?
Eszményesítés ad műünkbe lelket.

Ádám

Igaz, igaz, az önt rá szellemet,
A természettel mely egyenjogúvá
Teszi s teremtett lényé érleli,
Mi anélkül csupán halott csinálmány.
Attól ne tarts, hogy míg eszményesítsz,
Kifogsz az élő nagy természetén.
De a szabályt, a mintát hagyj pihenni.
Kiben erő van és Isten lakik,
Az szónokolni fog, vés vagy dalol,
Ha lelke fáj, szívrázóan zokog,
Mosolyg, ha a kéj mámorát alussza.
S bár új utat tör, bizton célra ér. -
Művéből fog készíteni új szabályt,
Nyúgúl talán, de szárnyakúl soha,
Egy törpe fajnak az absztrakció. -

Tanítvány

Oh, mit tegyek hát, mester, mondd nekem.
Ki annyi éjt szenteltem a tudásnak,
Csak a butával lettem-é egyenlő,
És mind e munka elveszett hiába? -

Ádám

El nem veszett, mert épp ez ad jogot
Most már megvetni minden csábjait.

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Ki még nem nézett a vésznek szemébe,
Ha hátrál, gyáva. A próbált vitéz
Bátran mellőzi a kötekedőt,
Bátorságához nem férhet gyanú. -
Fogd hát e sárgult pergamenteket,
E fóliánsokat, miken penész ül,
Dobd tűzre mind. Ezek feledtetik
Saját lábunkon a járást velünk,
És megkimélnék a gondolkodástól.
Ezek viszik múlt századok hibáit
Előítéletül az új világba.
A tűzre vélők! És ki a szabadba.
Miért tanulnád mindig, hogy mi a dal,
Minő az erdő, míg az élet elfoly,
Örömtelen poros szobafalak közt.
Hosszúnak nézed-é az életet,
Hogy sírodig teóriát tanúlsz?
Együtt mondunk bucsút az iskolának,
Téged vezessen rózsás ifjuságod
Örömhözó napsúgár- és dalokhoz;
Engem vezess te, kétes szellemőr,
Az új világba, mely fejlődni fog,
Ha egy nagy ember eszméit megérti,
S szabad szót ad a rejlő gondolatnak,
Ledűlt romoknak átkozott porán. -

Tizenegyedik fejezet

Londonban. A Tower és a Temze közt vásár. Tarka sokaság hullámszik, zajong. Ádám mint élemedett férfiú Luciferrel a Tower egyik bástyáján áll. Estvefelé

Kar *a z sибongó sokaság morájából egyéolvadva s halk zenétől kísérve*

Zúg az élet tengerárja,
Mindenik hab új világ,
Mit szánod, ha elmerül ez,
Mit félsz, az ha feljebb hág? -
Majd attól félsz, az egyént hogy
Elnyelendi a tömeg,
Majd, hogy a kiváló egyes
A milliót semmíti meg.
Rettegsz a költészetért ma,
Holnap a tudás miatt,
S szűk rendszernek mértékébe
Zárod a hullámokat.
S bármint küzdesz, bármint fáradsz,
Nem merítség más, mint vizet,
A méltóságos tenger zúg,
Zajg tovább is és nevet.
Hagyd zajongni, majd az élet
Korlátozza önmagát.
Nem vesz el harcában semmi,
Mindig új s mindig a régi.
Halld csak ígésző dalát. -

Ádám

Ez az, ez az, miért mindég epedtem,
Pályám mindeddig tömkeleg vala,
Az élet áll most teljesen előttem,
Mi szép, mi buzdító versenydala.

Lucifer

Szép a magasból, mint templomének,
Bármily rekedt hang, jajszó és sohaj
Dallamba olvad össze, míg fölé. -
Így hallja azt az Isten is, azért
Hiszi, hogy jól csinálta e világot.
De odalent másképen hallanók,
Hol közbeszól a szív verése is.

Ádám

Te kétkedő gúny, hát nem szebb világ ez,
Mint mindaz, amin eddig átgyötörtél?
Ledültek a mohos korlátfalak,
Eltűntek a rémes kisértetek,
Miket a múlt megszentelt glóriával
Hagy a jövőre kínzó átokul.
Szabad versenytér nyílt meg a kebelnek,
Rabszolgákkal gúlát ma nem emelnek. -

Lucifer

Egyiptomban sem hallott volna fel
Ilyen magasra a rabok nyögése,
S mi istenik e nélkül művei!
Vagy Athenében nem cselekszik-é

Madách I mre: A z ember tragédiája

A felséges nép méltón, nagyszerűen,
Feláldozván nagy s kedves emberét,
Mivel a hon forog másként veszélyben,
Ha ily magasról nézzük, s nem zavarnak
Nő-könnyek és egyéb hitvány fogalmak.

Ádám

Hallgass, hallgass, te örökös szofista.

Lucifer

De bárha áll is, a jaj hogy kihalt,
Helyette minden úgy el van lapúlva. -
Hol a magas, mi vonz? A mély? Mi rettent?
Hol életünknek édes tarkasága?
Többé nem tenger küzdő fényes árja,
Sima mocsár csak, békával tele. -

Ádám

Kárpótol a közjólét érzete.

Lucifer

Ugy ítélsz, ládd, te is nagy polcodon
Az életről, mely lábadnál mozog,
Mint a múltakról a história.
Nem hallja a jajszót, rekedt beszédet;
Mit feljegyezz, a múltnak csak dala.

Ádám

Ah, már a sátán is romantizál,
Vagy doktrinér¹⁷ lesz. Vívmány ez s amaz.

Lucifer *a Towerre mutatván*

Az nem csoda, midőn az ős idők
Kisértetén állunk, egy új világ közt.

Ádám

E korhadt álláspont se kell nekem,
Az új világba elszántan leszálok,
S nem félek, a költészetet, nagy eszmét
Hullámi közt hogy újra ne találjam. -
Lehet, hogy többé nem nyilatkozik
Eget megrázó ős titáni harcban,
De annál igézőbb, áldásosabb
Világot alkotand szerény körében. -

Lucifer

Haszontalan aggódás is leendne
Azt féltened. Míg létez az anyag,
Mindaddig áll az én hatalmam is,
Tagadásul, mely véle harcban áll.
S míg emberszív van, míg eszmél az agy,
S fennálló rend a vágynak gátat ír,
Szintén fog élni a szellemvilágban
Tagadásul költészet és nagy eszme. -
De mondd, mi alakot vegyünk magunkra,
Midőn leszállunk a zajgó tömegbe,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mert így csak e helyen bírunk megállni,
Hol múlt idők ábrándja leng körül.

Ádám

Akárminőt. Hisz nincsen már kiváló,
Hála a sorsnak. Hogy tudjuk, mit érez:
Le kell szállnunk a nép nagy rétegehez.

Mindketten lemennek a Tower belsejébe, s csakhamar munkásokul öltözve kilépnek annak kapuján, a sokadalomba vegyülvén. - Egy bábjátékos bódéja mellett áll, melyen majom ül veres kabátban, láncon

A bábjátékos

Csak erre, erre, kedves jó urak,
Mindjárt kezdődik az előadás.
Mulatságos komédia nagyon,
Szemlélni, mint szedé rá a kigyó
Az első nőt, ki már kíváncsi volt,
S mint vitte ez csávába akkor is már
A férfiút. - Láthattok fűrgé majmot,
Mi méltósággal játssza emberét,
Láthattok medvét táncmester gyanánt.
Csak erre, erre, kedves jó urak! -

Tolongás a bódé körül

Lucifer

Ah Ádám! Itten minket emlegetnek,
Csak szép dolog, kinek olyan szerep

Madách I mre: A z ember tragédiája

Jutott, hogy még hat ezredév után is
Mulat felette a víg ifjuság. -

Ádám

El ez ízetlen tréfától. - Tovább.

Lucifer

Ízetlen tréfa? Nézd csak, mint mulatnak,
Kik még imént szunnyadtak a padokban,
Hallgatva Népost - e piros fiúk.
S ki mondja meg, kinek van igaza,
Azoknak-é, kik az életbe lépnek
Az ébredő erő önérzetével,
Vagy aki, korhadt aggyal már, kilép? -
Vajon tetszőbb-e egy Shakespeare neked,
Mint nekik e torz képű összevissza?

Ádám

A *torz* az éppen, mit nem tűrhetek.

Lucifer

Rajtad tapadt még a görög világból.
Ládd, én fia vagy apja, hogyha tetszik
- Mert szellemek közt ez nem nagy különbség -,
Az új iránynak, a romantikának,
Én éppen a torzban gyönyörködöm.
Az emberarcra egy majomvonás;
A nagyszerű után egy sárdobás;
Ficamlott érzés, tisztos szőrruha;
Kéjhölgytől a szemérem szózata;

Madách I mre: A z ember tragédiája

Tömjénezése hitványnak, kicsinynek;
Szerelmi élvre átka egy kiéltnek:
Feledtetik, hogy országom veszett,
Mert új alakban újraéledek. -

A bábjátékos *Ádám vállára ütve*

Mit foglaljátok ezt a jó helyet,
Te jómadár, csak az mulattat ingyen,
Ki életúnt s felkötteti magát. -

Ádám és Lucifer félreállnak. Egy kisleány ibolyát árulva jó

Kisleány

Kis ibolyák, első követői
A jó tavasznak. Vásároljanak!
E kis virág az árvának kenyért
És a szegénynek is szép éket ad. -

Egy anya *ibolyát vásárolva*

Adj, adj nekem, holt gyermekem kezébe.

Egy leány *szintén vásárolva*

Sötét hajamnak lesz legszebbik éke.

Kisleány

Kis ibolyák! - Vegyenek uraim!
Elhalad

Egy ékszerárus bódéjában

Hogy e gaz mindig versenyez velünk,
S ki nem bírjuk szorítani a divatból. -
Pedig szép nyakra drága gyöngy való csak,
Melyért az is már, aki fölhozá,
Kétségbeejtő elszántsággal a
Tenger mélyének szörnyeit kísérti. -

Két polgárlány együtt jő

Első polgárlány

Mi sok szép kelme, mennyi drága ékszer!

Második polgárlány

Vásárfiát ha volna, aki venne.

Első polgárlány

A máii férfi ílyesmit csupán
Gyalázatos mellékcélokra tenne.

Második polgárlány

Még úgy se, nincs többé izlése már,
Elrontá sok ledér hölgy s káviár.

Első polgárlány

Azért oly elbizott, hogy nem veszen fel.

Második polgárlány

Madách I mre: A z ember tragédiája

Vagy oly szerény, hogy többé már nem is mer.
Elhaladnak

*Leveles szín alatt italt mérnek, az asztal körül dőzsölő munkások.
Hátrább zene és tánc. Katonák, polgárok s mindenféle nép mulat
és ácsorog*

Korcsmáros vendégei közt

Urak, vígan, a tegnap elveszett,
A holnapot nem érjük el soha.
Isten táplálja a madarakat,
S minden hiúság, mond a biblia.

Lucifer

Tetszik nekem e filozófia.
Üljünk le itt e szép árnyas padon,
S nézzük, mi olcsón és mi jól mulat
Savanyú borral s rossz zenével a nép.

Első munkás az asztalnál

A gépek, mondom, ördög művei:
Szánktól ragadják a kenyeret el.

Második munkás

Csak az ital maradjon, elfeledjük.

Első munkás

A dús meg - ördög, vérünk szíja ki.
Most jőne csak! Hadd küldeném pokolba.
Több példa kéne, mint a múltkori.

Harmadik munkás

Mit nyernél véle. Már ma függni fog.
Sorsunk meg, mint előbb, csak úgy forog.

Második munkás

Bolond beszédek, jöjjön hát az a dús,
Nem vétek néki, mellém ültetem,
Lássuk, ki az úr, és ki tud mulatni.

Korcsmáros *Ádámhoz*

Uram, mivel szolgáljak?

Ádám

Semmivel.

Korcsmáros

El hát padomról, semmiháziak!
Azt vélitek tán, a pénzt csak lopom,
Vagy gyermekem s nőm koldulásra termett?

Ádám *fölkelve*

Igy mersz beszélni?

Lucifer

Hagyd el a pimaszt!

Ádám

Jerünk tehát, mit is nézzük tovább,
Hogyan silányul állattá az ember.

Lucifer

Ah, íme itt van, mit régtől kerestem,
Itt vígadunk kedéllyel, fesztelen.
Ez a döbbörgés és e vad kacaj,
E bacchanális tűz felgerjedése,
Mely minden arcra rózsa-árt idéz,
Mint dőre képzet a nyomor fölé,
Hát nem dicső ez?

Ádám

Engem undorít.

Ezalatt a táncolókhöz értek. Két koldus civódva jő

Első koldus

E hely sajátom, itt van engedélyem.

Második koldus

Könyörülj rajtam, másként meghalok,
Már két hete, hogy nem dolgozhatom.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Első koldus

Igaz koldús sem vagy hát eszerint,
Kontár sehonnai, rendőrt hívok. -
A második koldus elsompolyog.
Az első helyet foglal
Krisztusnak öt sebére, alamizsnát
A szenvedőnek, édes uraim! -

Egy katona egy mesterlegény kezéből elveszi táncosnőjét

Katona

Paraszt, odébb! - Vagy azt hiszed talán,
Hogy még te is valami vagy?

Mesterlegény

Megérzed,
Ha nem hiszed.

Második mesterlegény

Ne bánts. Térj ki előle;
A hatalom s dicsőség mind övé.

Első mesterlegény

No hát, lenézéssel miért tetézi,
Ha már ugyis nadályként szívja vérünk.

Egy kéjhölgy *danolva*

Sárkányoktól is kivívták
Egykoron az aranyalmát -
Almák még most is teremnek,
A sárkányok rég kivesztek:
Bamba, aki nézi, nézi,
És letépni nem merészli.
Egy ifjúhoz simul

Lucifer *a mulatók nézésébe merülve*

Ez a kacérság tetszik, ládd, nekem.
Mutassa a dús, hogy mi kincse van.
Vasas ládában, melyen a fukar
Ül, úgy lehet fővény, mint színarany. -
Mi megható féltése e kamasznak!
Hogy őrzi lánya egy tekintetét.
Isméri a jelen percnek becsét,
Bár tudja jól - de hát mi gondja arra -,
Hogy a jövőben másnak dől karára.

Ádám *egyik zenészhez*

Miért bánasz így a művészettel, ember!
Mondd, tetszik-é, amit húzasz, magadnak?

A zenész

Dehogy tetszik, dehogy! Sőt végtelen kín
Ezt húzni napról napra, s nézve nézni
Miként mulatnak kurjongatva rajta.
E vad hang elhat álmaimba is.
De mit tegyek, élnem kell, s nem tudok mást. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer *még mindig a szemléletbe merülve*

Ah, ilyen gondos filozófiát
Ki tenne fel a röpke ifjúságról? -
E lányka tudja, hogy nem az utolsó,
Melyet most élvez, a perc életében,
S amíg ölelget, új viszonyt keres
Máris szeme. - Ah, drága gyermekek;
Mi örömöm telik most bennetek!
Hogy oly mosolygva munkáltok nekem!
Áldásom a bűn és nyomor legyen.

Második mesterlegény *danolva*

Aki munkás hét után
Tiszta szívvel, dal között
Csókot és bort elköszönt,
Kacagja az ördögöt.

*Templomi zene néhány végakkordja hallik. Éva mint polgárlány
imakönyvvvel s bokrétával kezében anyjával jő a templomból*

Egy árus

Csak erre, erre, drága szép kisasszony!
Olcsóbban senkisé is szolgálhat önnek.

Másik árus

Ne higgyen néki, rossz mértéke van,
S áruja régi. - Erre, szép kisasszony! -

Ádám

Ah Lucifer! Ládd, ily hitvány helyen
Tartasz le, míg az üdv, megtestesülten,
Majd észrevétlen leng tőlem tova.

Lucifer

Ilyesmi már éppen nem új dolog. -

Ádám

A templomból jő, oh mi szép, mi szép!

Lucifer

Láttatni volt ott, s látni is talán.

Ádám

E gúny hideg, ne érintsd őt vele.
Az ájtatosság ül még ajkain.

Lucifer

Látom, megtérsz, sőt pietista¹⁸ léssz.

Ádám

Rossz élc, mert keblem bárminő hideg,
Az nékem baj: de a leánykebelben
Kivánom az előítéletet,
E szent poézist, múlt idők zenéjét,
Érintetlen zománcát a virágnak. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

De melyik hát, mutasd, az a darab menny -
Mert azt az ördögtől sem várhatod,
Izlésedet hogy mindig felkutassa,
Elég ha aztán birtokába juttat.

Ádám

Lehet-e más, mint e hölgy? -

Lucifer

Így beszél
A zsolna¹⁹ is, ha férget fog magának,
Féltékenyen körülnéz, s azt hiszi,
Hogy a világon ez legjobb falat,
Míg a galamb undoral néz reá.
Az ember is üdvét csak önmaga
Találja fel - sokszor tán éppen ott,
Hol másik társa poklot alkotott. -

Ádám

Minő méltóság, milyen szűz-erény;
Megközelíteni szinte nem merem.

Lucifer

Bátran csak, nem vagy a nőknél ujonc,
S ha jól megnézzük, ő is eladó lesz.

Ádám

Hallgass!

Lucifer

Hisz tán drágább a többinél.

Egy ifjú ezalatt szerényen Évához lép, s egy mézeskalács-szívet nyújt neki

Az ifjú

Kisasszony, kérem, e vásárfiát
Fogadja el kezemből szívesen.

Éva

Artúr, ön jó, megemlészik felőlem.

Anya

Rég nem láttuk már; mért nem látogat meg?

Halkan beszélgetnek, Ádám izgatottan nézi, míg az ifjú távozik

Ádám

Ez éretlen fiú bírná-e hát,
Mit férfi-szívem hasztalan óhajt? -
Mi meghitten szól véle, mint mosolyg. -
Még int utána - oh, mi kín, mi kín! -
Meg kell szólítnom.
Évához közelít

Anya

Artúr szülei
Vagyonosak, igaz, de nem tudom,
Mi szemmel nézik a viszonyt veled.
Azért egészen vágytársát se mellőzd,
Ki ma is e csokorral meglepett. -

Ádám

Engedjék, hölgyeim, hogy elkisérjem,
Nehogy baj érje e tolakodásban.

Éva

Mi szemtelenség!

Anya

El, tolakodó!
Tán azt hiszi, hogy olyan e leány,
Kinek akárki mondhat szépeket? -

Ádám

S hát mondhat-é mást? - Sokszor álmodám így
A hölgytökélynek legszebbb ideálját.

Anya

Álmodhatik, amit tetszik magának;
De akinek e lányka báji nyílnak,
Az ily gézengúz ember nem lehet.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám zavartan áll, egy cigányasszony Évához lép

Cigányasszony

Ah, drágalátos hölgy, világ csodája,
Mutassa csak piciny fehér kezét,
Hadd mondjam el, a sors ezer malasztja
Miként himzendi boldog életét.

Kezébe nézve

Szép mátká várja - ah, közel nagyon -
Szép gyermekek, egészség és vagyon.
Pénzt kap

Lucifer *Ádámra mutatva*

Húgom! Társam sorsáról is beszélj. -

Cigányasszony

Nem látom tisztán, éhség vagy kötél. -

Ádám *Évához*

Ne útasítson így el önmagától,
Ah, érzem, e szív nékem van teremtvé. -

Éva

Anyám, ne engedd hát -

Anyá

Rendőrt kiáltok,
Ha nem tágul.

Éva

Ne bántsod - eszére tér tán,
S tulajdonkép nem is tett semmi rosszat.
Elhaladnak

Ádám

Oh szent költészet, eltünél-e hát
E prózai világból már egészen?

Lucifer

Dehogy tűnt! Hát az a mézeskalács,
Virágcsokor, az a tánc, gallylugos
Mi volt egyéb? Csak oly finnyás ne légy,
És ábrándozni van még tárgy elég.

Ádám

Mit ér, ha a nyervágy, haszonlesés
Ólalkodik köztük, s önzéstelen
Emelkedettség nincsen már sehol.

Lucifer

Az is akad az iskoláspadok közt,
Hol még az élet nem gazdálkodott.
Ép itt jó néhány ilyen cimborá. -

Néhány tanuló jó sétálva

Első tanuló

Vígan, fiúk, mögöttünk a penész,
Ma élvezünk valami derekast.

Második tanuló

Ki a szabadba, a várost utálom,
Korlátolt rendét, e kalmár világot.

Harmadik tanuló

Valakivel próbáljunk összetűzni,
Ez izgató és férfias multság.

Első tanuló

Ragadjuk el a zsoldosok öléből
Lánykáikat, s mindjárt lesz háború is;
Aztán szabadba sietünk velök,
Néhány pohár sör- és zenére van pénz,
S estélig győzelmünk emlékével
Piros pofák közt hercegek leszünk.

Negyedik tanuló

Dicső, dicső, bosszantni a filisztert.

Első tanuló

Összebb fűzvéen frigyünknek láncait -
S mulatni, ahogy most tőlünk telik,
Míg egykor a hazáért lelkesedve

Madách I mre: A z ember tragédiája

Nemesebb küzdtért foglal majd erélyünk.
Elhaladnak

Ádám

Kedves látvány ez e lapos világban,
Szebb kor csiráját sejtí benne szűm.

Lucifer

Meglátod, a csíra mivé fesel
Lerázva majd a tantermek porát.
E két gyáros, ki itt felénk közelg,
Ifjontan az volt, mik most e fiúk.

Két gyáros beszélgetve jó

Első gyáros

Hiába, a versenyt nem állhatom,
Mindenki az olcsóbb után eseng,
Árum jószágát kell megvesztegetnem.

Második gyáros

A munkásoknak bérét kell lehúzni.

Első gyáros

Azt nem lehet, most is lázonganak,
Hogy meg nem bírnak élni, a kutyák,
S van is tán a panaszban egy kicsi,
De hát ki mondja, hogy nőszüljenek,
Ki mondja, hogy hat gyermekök legyen?

Második gyáros

Erősebben kell hát befogni őket,
Dolgozzanak fél éjjel gyárainkban,
Elég pihenni a másik fele,
Kinek álmodni úgysem célszerű.
Elmennek

Ádám

El vélek! - Mért is hagytad látnom őket. -
De mondd, hová is lett az a leány? -
Most, Lucifer, mutasd hatalmadat,
Segíts, hogy meghallgasson.

Lucifer

Lucifer se
Fecsérli erejét ily semmiségre.

Ádám

Mi néked semmi, nékem egy világ.

Lucifer

Nyerd el tehát. - Csak korlátozni bírd
Érzéseidet, hazugságtól ne félj,
Felelj, mint kérdlek, s karjaidba dül. -
*Hangosan, hogy a mögöttük hallgatózó
cigányasszony meghallja*
Most látja már, mylord, mi kellemetlen
Álarc alatt a nép közé vegyülni,
Mindúntalan új bánalomra botlunk.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ha sejtené e nép, hogy négy hajónk
Még már ma révbe szálland Indiából,
Máskép fogadna.

Ádám

Az valószínű.

Cigányasszony *félre*

E felfödözés szép sommát megér.
Ádámhoz
Egy szóra kérem, - ön elrejtett,
Én megbüntettem a jövendöléssel,
Mert énelőttem nem létez titok,
Ki a sátánnal régen cimborálok.

Lucifer *félre*

No, még az kéne csak, te vén szipirtyó!

Cigányasszony

Önök hajói már ma itt leendnek,
De, ami ennél még örvendetesb,
Egy szép leányka epedez önért.

Ádám

S hogy nyerhetem meg?

Cigányasszony

Hisz már-már öné.

Ádám

Elútasított.

Cigányasszony

Épp azért öné lesz.
Meglátja, itt lesz ismét nemsokára.
Emlékezzék bár a jósnő szavára.
El

Ádám

Lucifer! E banya rajtad kifog.

Lucifer

El nem vitázom fényes érdemét,
Most ő pótolja az ördög helyét. -

*Egy nyegle²⁰ - taligán, trombitaszóval, tömegtől környezve
megjelen, s a szín közepén megáll*

Nyegle

Félrébb az útból! - Tisztelet nekem,
Megöszült tudományban a fejem,
Míg a természet titkos kincseit
Felástam ernyedetlen szorgalommal.

Ádám

Minő csodás bolond ez, Lucifer?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

A tudomány, mely nyegle, hogy megéljen,
Éppen mint akkor, hogy tudóskodál,
Csakhogy több zaj kell most, mint kelle hajdan.

Ádám

Ilyen mértékben azt sosem tevém.
Gyalázat rá!

Lucifer

Arról ő nem tehet,
Természete ha fél s kerülni vágyik,
Hogy ez ne álljon sírköve felett:
Ex gratia speciali
Mortuus in hospitali.²¹
Ha másokért áldozván éjt, napot,
Jutalmának kéréséhez jutott.

Nyegle

Az emberek javára fáradék,
S ím, itt van a dicső eredmény:
Ez az edényke élet-elixír,
Melytől megifjul a beteg, vén.
Ezt szedték hajdan a nagy fáraók.
Ez Tankréd bűvös bájitalja;
E szépitőt használta Helene,
Ez Kepler asztrológiája. -

Ádám

Hallod, mit árul? - Míg mi a jövőben
Kerestük a fényt, ő a rég lefolytban.

Lucifer

Sohase tiszteletes a jelen,
Mint embernagyság a hálósobában.
Nőnk az, tízévi házasság állapotban -
Már azt is tudjuk, hogy szeplője hány van.

Nyegle

Vegyetek, ím, nem bánja meg, ki vesz,
Ily alkalom még nem volt és nem is lesz.

A tömegből

Ide velem! - Nekem bármelyik elkel. -
Ah, mily szerencse. Milyen drága vétel.

Lucifer

No ládd, e nép, mely közt már senki nem hisz,
Ami csodás, hogyan kapkodja mégis. -

Éva anyjával visszajő, a cigányasszony suttogva követi

Éva

Hasztalan beszéd, hisz ismerünk már.

Cigányasszony

Ne üdvözljek, hogyha nem igaz.
Olyan szerelmes önbe az az úr,
Hogy már ma még maîtresse-ének²² veszi.
Mint hercegasszony, oly szállást lakik.
Színházba, tánkra négy lovon robog.

Anya

Ha jól felvesszük, százszor célszerűbb,
Mint elhervadni fejkötő alatt
Egy szurtos varga bűzös műhelyében.

Cigányasszony

Csak nézze ön, ott áll - hogyan keres.

Éva

Elég nem szép, hogy még nem látta meg. -
Keze finom, tartása úrias. -

Anya

Nekem még társa sincsen ellenemre,
Bár orra kissé horgas, lába görbe,
De olyan tisztos, éltes férfiú. -
Megyek, leányom. Legjobb közbenjárás,
Ha magatokra hagylak egy kicsit.

Cigányasszony *Ádámhoz*

Lám, itt van a szép; mint eped önért. -

Ádám

Repülök hozzá. - Oh mi kék - mi kék!

Cigányasszony

A közbejárót sem kell elfeledni.

Lucifer *pénzt ad neki*

Társamtul a pénz, tőlem kézsorítás.

Cigányasszony *felsikoltva*

Uh! Mily kemény kéz!
El

Lucifer

Kéjét érzened,
Ha az volnál, kit játszol, vén banya! -

Éva *Ádámhoz*

Vehetne ön vásárfiát nekem,
E szépítőszert mint kínálkozik. -

Ádám

A nőiség varázsa arcodon
A szépítőszert, melynek párja nincs.

A nyegle ezalatt elvonul

Éva

Ah! Ön nagyon kegyes.

Ádám

Ne szégyeníts meg:
Gyémántot, gyöngyöt fűzök szép nyakadra,
Nem, mintha ékesíteni akarnám,
De mert méltóbb helyen már nem ragyoghat. -

Éva

Amott odább láttam sok ékszerárust,
De nem való az ily szegény leánynak.

Ádám

No hát nézzük meg!

Lucifer

Az felesleges,
Kitűnő ékszer van velem esetleg.
*Ékszereket ad át, melyeket Éva nagy örömmel
nézeget és próbál*

Éva

Mi szép, mi kedves, mint irigylik ezt majd. -

Ádám

De ezt a szívet - ezt többé ne lássam!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

Eldobhatom, ha ellenére van.
Elveti

Lucifer

Helyes, majd én meg rálépek
Ráhág

Éva

Mi az:
Sikoltást hallok, vagy csak képzelődöm?

*Ezalatt egy elitétet hoznak taligán a színen keresztül, a nép tolong
utána*

A tömegből

Siessünk. - Mondtam úgy-e, hogy mi gyáva. -
Most is dacos még. - Fel csak, fel utána!

Ádám

Minő zaj ez, mi hallatlan tolongás?

Éva

Akasztanak. Beh jó, hogy itt vagyunk.
Gyerünk mi is, oly izgató e látvány,
S szép alkalom ragyogni ékeimben.

Ádám

Mi bűne a hitványnak?

Éva

Nem tudom.

Lucifer

Mindegy is az, de majd elmondom én:
Lovel gyárában dolgozott soká,
De az ón méreg, s azt szivá örökké,
Aztán több hétre kórházba került.
Kedves nejénél a szükség beszólt,
Lovel fia ifjú volt s jószivű,
Meglélték egymást és mindent feledtek. -

Első munkás

Vígan, pajtás! - Mártírként vérzel el,
Neved közöttünk fényes név marad.

Lucifer

A férj kigyógyult, s a nőt nem lelé,
Helye betölt, munkát hiába kért,
Fellázadt keble, fenyegetni mert,
Lovel fia pofonnal válaszolt.
Az átkozottnak kés akadt kezébe -
Most itt viszik - a vén Lovel megőrült. -

Az utolsó szavaknál Lovel örült mélasággal jő

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Lovel

Hazudsz, hazudsz, én örült nem vagyok,
Nem értem-é, mit súg fiam sebe?
Vegyed, vegyed, végetlen kincsemet,
S tedd, hogy ne értsem. Örüljek meg inkább!

Harmadik munkás

Ne félj, ne félj, meg léssz bosszulva egykor.

Első munkás

Emelkedjél fel, ők a csúfosak. -

Az elítélt elhalad kíséretével

Ádám

Velőt fagyasztó látvány, mit kísérsz?
Ki mondja itt meg, melyik bűnösebb,
Avagy csupán a társaság talán? -
Hol ez rohad - buján tenyész a bűn.

Lovel

A társaság, igen. - Vedd kincsemet,
Csak azt, a seb beszédét hadd ne értsem. -
El

Éva

Jerünk, jerünk, mert nem kapunk helyet.

Ádám

Áldlak sors, hogy bíróvá nem tevé.
Mi könnyű törvényt írni pamlagon -
Könnyű itélni a felületesnek,
És mily nehéz, ki a szivet kutatja,
Méltányolván minden redőzetét.

Lucifer

Ily elvek mellett pör nem érne véget.
A rosszat, mert rossz, senki nem cselekszi,
Az ördög is jogcímeket idéz,
S magáét véli mindenik erősbnek.
A törvénytudós széjjelvágja a
Kuszált csomót, minek fonalait
Ezer filantróp szét nem bontaná. -

Ezalatt a Towerhez értek, melynek egy fülkéjében szentkép áll

Éva

Megálljunk csak, barátom, egy kicsinyt,
Hadd tűzöm e szentképhez csokromat. -

Lucifer *súgva*

Ne hadd, ne hadd, vagy végünk van különben.

Ádám

Ártatlan gyermek - én nem gátolom. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Éva

Megszoktam e képről, még mint gyerek,
Megemlékezni, hogyha elmegyek
Előtte, s most is olyan jólesik. -
Mindjárt meglesz már, s futva pótolandjuk,
Mit elmulasztunk.

*A virágcsokrot feltűzi a kép mellé, de az
hirtelen lehervad, s nyakáról, karjáról
az ékszerek gyikokká változva leperegnek
Istenem, mi ez?*

Lucifer

Haszontalan intettelek!

Éva

Segítség!

Ádám

Nyugodtan, kedves, a nép megfigyel -
Ezerte dúsabb ékszer jó nyakadra.

Éva

El tőlem, el! Segítség, irgalom!
Szemfényvesztők és egy rút vén boszorkány
Így meggyaláztak egy becsületes nőt. -

A nép csoportosulni kezd, a cigányasszony rendőrökkel jó

Cigányasszony

Hamis pénzt adtak, itt kell lenniök,
Higannyá olvadt markomban.

Lucifer

Talán
Markodban volt, nem a pénzben, hiba. -
Ádám, el innen, itt nem jó mulatni.

*A Towerbe tűnnek, s míg lent a csoportozás és zavar növekszik,
ismét megjelennek a bástya tetején*

Ádám

Ismét csalódtam, azt hívém, elég
Ledönteni a múltnak rémeit
S szabad versenyt szerezni az erőknek. -
Kilöktem a gépből egy főcsavart,
Mely összetartá, a kegyeletet,
S pótolni elmulasztám más erősbbe.
Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a mezetlen ellenek szemében,
Mi függetlenség, száz hol éhezik,
Ha az egyes jármába nem hajol.
Kutyáknak harca ez egy konc felett.
Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Minőt a tudomány eszmél magának,
És melynek rendén értelem virraszt. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ez el fog jőni, érzem jól, tudom,
Vezess, vezess Lucifer, e világba. -

Lucifer

Hiú ember, s mert korlátolt szemed
Zilált csoportot lát csak odalent,
Már azt hiszed, nincs összeműködés,
Nincs rendszer az életnek műhelyében?
Nézz hát egy percre szellemi szemekkel,
És lásd a munkát, melyet létrehoznak.
Csakhogy nekünk ám s nem kicsiny magoknak. -

Besötétül. Az egész vásár csoportozattá alakul, mely a szín közepén tátongó síron ás, azt körültáncolja, míg egymás után mind beléje ugornak, részint némán, részint amint egymás után szólottak

Kar

Csak rajta, pengjen a kapa:
Ma kell végezni, holnap késő,
Bár egypár ezredév után
Még mindig nem lesz kész a nagy mű.
Bölcső s koporsó ugyanaz,
Ma végzi, amit holnap kezd el,
Örökké éhes s jóllakott,
Mi már ma bémegy, holnap felkel!

A lélekkharang megcsendül

Megcsendült ím az estharang,
Bevégezők; el, nyugalomra,
Kiket a reg új létre költ,
A nagy művet kezdjék el újra. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Bábjátékos

Én a komédiát lejátszom,
Mulattattam, de nem mulattam.

Korcsmáros

Kiitta mindenik borát,
Vendégeim, jó éjszakát!

Kisleány

Kis ibolyáim mind elkeltek,
Majd újak síromon teremnek.

Cigányasszony

Jövőjét vágyta látni minden:
S szemét behunyja most ijedten.

Lovel

Kincsem nem nyújtja boldogságot:
S most ingyen nyúgalmat találok.

Munkás

A hét letelt, a szombatest itt,
Kinyugszom végre fáradalmit.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Tanuló

Álmodtam szépet - felzavartak,
Szép álom, jöjj, most már folytatlak.

Katona

Hivém, derék vagyok nagyon,
S egy rossz gödörben megbukom. -

Kéjhölgy

A mámor elszállt, a festék lement,
Itt oly hideg van: jobb-e odalent?

Elítélt

Maradj, bilincs, a hitvány por felett,
Más törvényt sejtek e küszöb megett.

Nyegle

Egymást szedtük rá azzal, hogy tudunk:
Most a valónál mind elámulunk.

Éva

Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál?!
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:
A por hull csak belé, e föld szülötte,
Én glóriával átallépek azt.
Szerelem, költészet s ifjuság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.
Fátyolát, palástját a sírba ejtve,
dicsőülten felemelkedik

Lucifer

Isméred-é, Ádám?

Ádám

Ah, Éva, Éva! -

Tizenkettedik szín

U alakra épült nagyszerű falanszter udvara. A két szárny földszintje nyílt oszlopos csarnokot képez. A jobb oldali csarnokban mozgásban levő kerekas gőzgépek között munkások foglalkoznak. A bal oldalon a legkülönfélébb természettudományi tárgyak, mechanikai eszközök, csillagászati, kémiai műszerek s egyéb különlegességek múzeumában egy tudós működik. Mindnyájan a falanszterhez tartozók, egyenlően vannak öltözve. Ádám és Lucifer az udvar közepén felbukkannak a földből. Nappal

Ádám

Mi ország ez, mi nép, melyhez jövénk?

Lucifer

E régi eszmék többé nincsenek.
Nem kisszerű volt-é a *hon* fogalma?
Előítélet szülte egykor azt,
Szűkkeblűség, versenygés védte meg.
Most már egész föld a széles haza,
Köz cél felé társ már most minden ember.
S a csendesen folyó szép rend fölött
Tisztelve áll örül a tudomány.

Ádám

Beteljesült hát lelkem ideálja,
Ez mind derék, ezt így kívántam én is.
Egyet bánok csak: a haza fogalmát.
Megállott volna az tán, úgy hiszem,
Ez új rend közt is. Az emberkebel

Madách I mre: A z ember tragédiája

Korlátot kíván, fél a végtelentől,
Belterjében vesz, hogyha szétterül;
Ragaszkodik a múlthoz és jövőhöz;
Félek, nem lelkesül a nagy világért,
Mint a szülők sirjáért lelkesült.
Ki a családért vérét ontaná,
Barátjaért legfeljebb könnye van. -

Lucifer

Eszményedet, mint látom, elveted,
Előbb még, mintsem testesülhetett.

Ádám

Korántse hidd, de kandivá levék:
Mi eszme az, mely a széles világot
Egyé olvasztja, mely a lelkesülést,
Az emberszív e szent, örök tüzét,
Mit eddig száz hitványsággal szitott,
S ábrándos harcra zsákmányolt ki csak,
Nemesb célhoz vezérelendi végre. -
De mondd, hol állunk mégis, mily hely ez?
Aztán vezess, hogy lelke kéjelegjen
A boldogságban, melyet annyi harcra
Jól érdemelt díjúl kapott az ember.

Lucifer

Sok más hasonló közt ez egy falanszter,
Tanyája az új eszmék emberének. -

Ádám

Jerünk tehát.

Lucifer

Megállj, ne oly sietve,
Előbb levetjük ezt a régi bőrt.
Ha mint Ádám s Lucifer érkezünk,
Nem hinne bennünk e tudós világ,
S megsemmisülnénk, vagy lombikba zárna.

Ádám

Mily oktalan beszéd ez már megint?

Lucifer

Már az nincs másképp e szellemvilágban.

Ádám

Tégy hát, amint akarsz, de szaporán!

Lucifer mindkettőjüket átalakítja a falanszterbelikhez hasonlóvá

Lucifer

Im, vedd a gúnyát. El hajfürteiddel. -
Készen vagyunk. -

Ádám

Szóljunk be e tudóshoz.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Üdvöz légy, tudós!

Tudós

Meg ne háboríts
Nagy művemben, nem érek rá fecsegni.

Lucifer

Nagyon sajnálom. Mink az ezredik
Falanszterből vagyunk tudósjelöltek,
S ily messze útra nagy híred hozott.

Tudós

Dicséretes buzgóság, mondhatom.
De hisz művem most félben is maradhat,
Csak a meleg ne fogyjon lombikomban,
S akaratomnak enged az anyag. -

Lucifer

Ah nem csalódtam, megmaradt tehát,
Még benned is, ki a természetet,
Embert leszúrtd, mint végső salak
A nagy hiúság. -

Tudós

Most mulathatunk már. -
De mely szakmába tartoztok sajátlag?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ádám

Mi a tudvágyat szakhoz nem kötők,
Átpillantását vágyjuk az egésznek. -

Tudós

Ez helytelen. Kicsinyben rejlik a nagy,
Olyan sok a tárgy, s létünk oly rövid.

Ádám

Igaz. - Tudom jól, hogy kell olyan is,
Ki homokot hord, vagy követ farag:
Nélküle nem emelkedik terem.
De ez csak a homályban tévelyeg,
S fogalma sincs arról, miben segít. -
Csak az építész látja az egészet,
S bár megfaragni nem tud egy követ,
A művet ő teremti, mint egy isten. -
Ily építész nagy a tudásban is.

Lucifer

S azért jövénk tehozzád, oh nagy ember.

Tudós

Azt jól tevétek, méltányolni tudlak.
A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Szép hölgy gyanánt.

Tudós

De mindamellett a vegytan csupán -

Lucifer

Az a közép, hol élete lakik. -

Tudós

Találtad!

Lucifer

Ezt mondá a matézisről
Elöttem már egy matematikus.

Tudós

Hiúságból mindenki önmagát
Tekinti látkörében a középnek. -

Lucifer

Te jól választád kedvenc tárgyadúl
A kémiát.

Tudós

Abban nyugodt vagyok. -
De hát nézzük meg a múzeumot.
Páratlan az egész mai világon,
Az ősvilág kihalt állatjai
Valódi példányokban állnak itt
Mind jól kitömve. - Ezrenként lakoztak
Apáink közt, míg barbárok valának,
Megosztva velök a világ uralmát. -
Maradt felőlök sok csudás mese,
Például erről, hogy gőzmozdonyul volt.

Ádám

Ez *ló*, de korcsult fajta, mondhatom.
Más állat volt ám hajdan Al-borak ²³.

Tudós

Erről meg azt regélik, hogy barátul
Tartá az ember, ingyen, munka nélkül,
S fel bírta fogni, hű elismeréssel
Lesvén, az ember gondolatait.
Mi több, mondják, hogy elsajátítá
Bűnét is, a tulajdonnak fogalmát,
S mint ör od'adta érte életét. -
Ezt úgy beszélem csak, mint írva van,
Nem mintha hinném mind feltétlenül.
Sok örültség volt a múltban, sok ábránd,
Melyből ránk szintén e mese maradt.

Ádám

Ez a *kutya*. - Mind áll, mit róla mondasz. -

Lucifer

Vigyázz, Ádám, elárulod magad.

Tudós

Ez a szegénynek rabszolgája volt.

Ádám

Mint a szegény meg *ökre* gazdagoknak.

Tudós

Ez a puszták királya.

Ádám

Az *oroszlány* -
Im itt a tigris, itt a fürge őz;
Mi állat él tehát még a világon?

Tudós

Minő kérdés, hát nálatok nem így van?
Él, ami hasznos és mit ekkorig
A tudomány pótolni nem tudott:
A disznó és a birka, de korántse
Olyan hiányosan már, mint minőnek
A kontár természet megalkotá:

Madách I mre: A z ember tragédiája

Az élő zsír, ez hús- s gyapjútömeg,
Mely, mint a lombik, céljainkra szolgál.
De úgy látom, hogy ezt mind ösmered,
Lássunk tehát mást. Ím ásványaink.
Nézzétek, milyen roppant széndarab:
Egész hegyek valának ily anyagból,
Az emberek már készen szedheték,
Mit most a légből szűr a tudomány
Nagy fáradsággal. Ezt az ércet itt
Vasnak nevezték, s míg el nem fogyott,
Az alumínért nem kellett kutatni. -
Ez a darabka az arany, nagyon
Nevezetes s nagyon haszontalan.
Mert még midőn az ember, vak hitében,
Imádott felsőbb lényeket magánál,
Felülállókát még a sorson is:
Ilyennek hitte az aranyat is,
Oltárain jólétet és jogot,
Mindent, mi szent volt, áldozott, hogy egy
Bűvös darabját bírja megszerezni,
Melyért cserébe mindent kaphatott -
Csodálatos tény, még kenyeret is.

Ádám

Mást, mást mutass, ezt is mind ismerem.

Tudós

Valóban nagy tudós vagy, idegen.
Lássuk tehát az ősnövényzetet.
Ím itt van az utolsó rózsa, mely
Nyílt a világon. Hasztalan virág,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Más százezer testvérrel foglalá el
A legbujább tért a lengő kalásztól;
Nagy gyermekek kedves játékszere.
Sajátságos jelenség az valóban,
Mint kaptak egykor ily játékokon;
Virágot terme még a szellem is:
A költészet s hit ábrándképeit,
S csalóka álmok karján ringatózva
Eltékozolta a legjobb erőt,
Hogy életcélja parlagon maradt.
Itt őrizünk még ritkaság gyanánt
Két ily művet. Az első, költemény;
Íróját akkor, még midőn bűnös
Önhittel az egyén érvényt kivánt,
Homérnak hívták. Ábrándos világot
Rajzol le abban, Hadésznek nevezvén.
Rég megcáfoltuk már minden sorát.
A másik Tacitus Agricolája,
Nevetséges s mégis sajnálatos
Fogalmak képe a barbár világból. -

Ádám

Hát fennmaradt még e néhány levél
A nagy napokból, mint végrendelet,
S nem bírja mégis lángra gyujtani
A korcs utódot, tette ingerelvén,
Mely mesterkéltséget ledönti? -

Tudós

Helyes megjegyzés, átláttuk mi ezt,
A méreg, melyet rejt, nagyon veszélyes,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Azért nem is szabad olvasni másnak,
Csak aki hatvan évet meghaladt,
S a tudománynak szentelé magát.

Ádám

De hát a dajka tündérdaljai,
Ezek nem olnak-é a gyöngé szívébe
Sejtelmeket?

Tudós

Igen bizon, s azért
Dajkáink a magasb egyenletekről,
A mértanról beszélnek gyermekinknek. -

Ádám *félre*

Ah gyilkosok, nem féltek-é egész
S legszebb korától a szűt megrabolni! -

Tudós

Menjünk tovább. - Im itt e műszerek,
Műtárgyak mily csodás alakzatúak.
Ez álgyú; rajta rejtélyes fölírás:
Ultima ratio regum.²⁴ - Hogyan
Használhatott, ki tudja? - Íme kard,
Kizárólag csak embergyilkoló szer -
És nem volt bűnös, aki ezzel ölt.
E kép szabad kézzel készült egészen,
Fél emberéltet vett talán igénybe,
És tárgya, nézd, csak hóbotos mese.
Ma a nap végzi e munkát helyettünk,

Madách I mre: A z ember tragédiája

S míg az csalárdul idealizált,
Ez mély hűséggel szolgál céljainknak.

Ádám *félre*

De a művészet, a szellem maradt el. -

Tudós

E százszerű tárgy, milyen cifra mind,
Mi gyermekes. A serlegen virág,
A széktámlán ábrándos arabeszk,
Emberkezek pazarlott műve mind.
S üdítőbb-é a víz azon pohárból,
Kényelmesb-é e széken az ülés?
Most gépeink teszik mindezt helyettünk,
Legcélszerűbb, legegyszerűbb alakban,
És a tökélyről az kezeskedik,
Hogy a munkás, ki ma csavart csinál,
Végső napjáig a mellett marad.

Ádám

Azért nincs élet, nincs egyéniség,
Mely mesterén túljárna, semmi műben. -
Hol leljen tért erő és gondolat
Bebizonyítani égi származását?
Ha küzdeni vágyik és körültekint
Ezen szabályos, e rendes világban
Még a veszély gyönyörét sem leli,
Nem lel csak egy vérengző vadat se.
Csalódtam hát a tudományban is:

Madách I mre: A z ember tragédiája

Unalmas gyermekiskolát lelek
A boldogság helyén, mit tőle vártam.

Tudós

Nincs-é behozva a testvériség?
Hol szenved ember anyagi hiányt?
Valóban, ily eszmék megérdemelnék
A megfenyítést.

Ádám

Mondd, mi hát az eszme,
Mely egy ily népbe egységet lehel,
Mely, mint közös cél, lelkesíteni tud?

Tudós

Ez eszme nálunk a megélhetés.
Midőn az ember földén megjelent,
Jól bérházott éléskamra volt az:
Csak a kezét kellett kinyújtani,
Hogy készen szedje mindazt, ami kell.
Költött tehát meggondolatlanúl,
Mint a sajtféreg, s édes mámorában
Ráért regényes hipotézisekben
Keresni ingert és költészetet.
De már nekünk, a legvégső falatnál,
Fukarkodnunk kell, általlátva rég,
Hogy elfogy a sajt, és éhen veszünk.
Négy ezredév után a nap kihűl,
Növényeket nem szül többé a föld;
Ez a négy ezredév hát a mienk,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Hogy a napot pótolni megtanuljuk,
Elég idő tudásunknak, hiszem.
Fűtőszerűl a víz kínálkozik,
Ez oxidált legtűztartóbb anyag.
Az organizmus titkai közel
Állnak ma is már a fölleplezéshez. -
Éppen jó, hogy beszédünk erre vitt,
Majdnem feledtem volna lombikom,
Mert én is épp e tárgyban dolgozom.

Lucifer

Nagyon vénül az ember, hogyha már
Lombikhoz tér, midőn organizál. -
De hogyha sikerülne is müved,
Mi szörgy lesz az, mi szótlán gondolat,
Szerelmi érzés, melynek tárgya nincs,
Lény, melyet a természet eltagad,
Melyhez nincs ellentét, nincsen rokon,
Ha nem korlátozandja az egyén.
S honnan veendi ennek jellegét
Elzárva külhatástól, szenvedéstől,
Egy szűk üvegben kelve öntudatra?

Tudós

Nézd, nézd, hogyan forr, nézd, miként ragyog,
Itt-ott tünékeny alakok mozognak,
Ezen meleg, e jól elzárt üvegben,
A vegyrokonság és ellenhatás
Mind összevág, és kényszerülve lesz
Engedni az anyag kívánatomnak.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

Bámúllak, tudós! Még csak azt nem értem,
Tudnád-e tenni, hogy, mi most rokon,
Ne vonja egymást, és ne lökje el
Az ellentét.

Tudós

Minő badar beszéd;
Örök törvénye ez az anyagoknak.

Lucifer

Ah értem, mondd csak el, min alapúl?

Tudós

Min alapúl? Törvény, mert ögy vagyon,
Mutatja nekünk a tapasztalás.

Lucifer

A természet fűtője vagy tehát csak,
A többit ő magában végezi. -

Tudós

De én szabom korlátit az üveggel,
S kivonszolom a rejtélyes homályból.

Lucifer

Nem látok eddig még életjelet.

Madách I. mre: A z ember tragédiája

Tudós

El nem maradhat. Én, ki úgy kilestem
Az organizmus minden titkait,
Ki százszor boncolám az életet -

Ádám

Hullát fogál fel csak mindannyiszor.
A tudomány sántán követi csak
A meglevő ifjú tapasztalást,
S miként bérenc költője a királynak,
Kész kommentálni a nagy tetteket,
De megjósolni hívatása nincs. -

Tudós

Mit gúnyolódtok, nem látjátok-é,
Egy szikra kell csak, és életre jó? -

Ádám

De azt a szikrát, azt honnan veszed?

Tudós

Csak egy lépés az, ami hátra van.

Ádám

De ezt az egy lépést ki nem tevé,
Az nem tett semmit, nem tud semmit is.
A többi mind künn volt az udvaron,

Madách I. mre: A z ember tragédiája

A legszentebbe épp ez egy vezetne. -
Oh, lesz-e, aki egykor megteszi? -

Ezalatt a lombik felett lebegő füst sűrűdni kezd s dörög

A Föld Szellemének szava a füstből

Nem lesz soha. - Ez a lombik nekem
Nagyon szűk és nagyon tág. - Hisz te ismersz,
Ádám, ugy-é - most még nem is gyanítanak. -

Ádám

Hallottad-é a szellemszózatot,
Oh nézd, oh nézd, te gőgös, gyöngé ember,
Hogy bírnál azzal, aki ott lebeg. -

Tudós

Őrült roham. Ah, aggódom miattad!

A lombik elpattan, a szellem eltűnik

A lombik eltört, újramezhetem
A nagy művet. Midőn már int a cél,
Kisdéd göröngy, a dőre vak eset,
Elejt.

Lucifer

Végzetnek hívták hajdanán.
S kevésbé szégyenítő volt hatalma
Alatt megtörni, mint engedni most
A dőre vak esetnek. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Csengetnek

Mit jelent ez?

Tudós

A munka megszűnt, jő a sétaóra,
Itt jönnek a gyárakból, a mezőről,
Most kap fenytést, aki vétkezett,
Most osztatnak be a nők s gyermekek.
Jerünk oda, dolgom lesz nékem is.

*Hosszú sorban férfiak jönnek, másban nők, néhányan közülök
gyermekkel, köztük Éva is. Az udvaron mindnyájan kört képeznek,
egy aggastyán eléjük lép. Ádám, Lucifer s a tudós az előtérben
állnak a múzeum mellett*

Aggastyán

Harmincadik szám!

Luther a sorból kilépve

Itt vagyok.

Aggastyán

Te ismét
Mértéktelen fűtötted a kazánt.
Valóban úgy látszik, hogy szenvedélyed
Veszélybe hozni az egész falansztert.

Luther

S ki állna ellent a csábnak, midőn
Szikrázva, bőgve a vadúlt elem,
A láng ezer nyelvével vesz körül,
Elérni kíván, hogy megsemmisítsen:
S ott állni bátran, szítani tovább,
Jól tudva, hogy hatalmunkban vagyon. -
Nem ismered te a tűznek varázsát,
Ki csak fazék alatt isméri azt.

Aggastyán

Hiú beszéd, ezért ma nem ebédelsz.

Luther *visszalépve*

De holnap újra szítom a tüzet.

Ádám

Mit látok? Ezt a férfit ismerem.
Ez volt Luther.

Aggastyán

Kétszázkilencedik!

Cassius *kilépve*

Itt.

Aggastyán

Tégedet harmadszor intelek már,
Hogy ok nélkül keressz verekedést.

Cassius *visszalépve*

Ok nélkül, merthogy nem panaszkodom? -
Pulya, ki más segítséget keres,
Míg karja ép. Vagy gyöngébb volt-e tán
Ellenfelem, mért nem védé magát? -

Aggastyán

Ne feleelj! - Nem menti koponyád
Alakzata sem e rossz hajlamot,
Mert az nemes, mert az hiánytalan.
De véred oly forrongó és szilaj!
Gyógyítani fognak, amíg megszelídülsz.

Ádám

Ah, Cassius, ha ismernél, ki véled
Philippinél csatáztam. - Hát odáig
Bír-é a rossz rend, a teória
Tévedni, hogy egy ily nemes kebel
Csak gátjaúl van, s fel sem ismeri?

Aggastyán

Négyszázadik szám!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Plátó *kilépve*

Hallom.

Aggastyán

Már megint
Úgy elmerültél álmoképeidben,
Hogy a rád bízott marha kárba ment.
Hogy ébren légy, borsón fogsz térdepelni.

Plátó *visszalépve*

Még a borsón is szépet álmodom.

Ádám

Ah, mily szerep jutott, Plátó, neked
A társaságban, mely után epedtél! -

Aggastyán

A hetvenkettedik szám!

Michelangelo *kilépve*

Íme itt. -

Aggastyán

Rendetlenül hagyád el műhelyed.

Michelangelo

Igen, mert mindig széklábat csináltam,
És azt is a leghitványabb alakra.
Soká könyörgtem, hagyják módosítnom,
Engedjék, hogy véssek rá holmi díszet,
Nem engedék. Kivántam változásul
A szék támláját, mindent hasztalan.
Megőrüléshez voltam már közel,
S otthagytam a kint, ott a műhelyet.
Visszalép

Aggastyán

E rendbontásért a szobába mégy,
S nem élvezed e szép, meleg napot.

Ádám

Michelangelo, mily pokol lehet
Szűd istenének, hogy nem bír teremni. -
Oh, mennyi ismerős mindenfelé,
És mennyi szellem, mennyi őserő.
Ez vélem harcolt - az mártírhalált halt,
Ez szűknek érzé a világtekét,
S mi egyformára, mily törpére szűrte
Az állam. Oh, Lucifer, jőj, jerünk;
Nem bírja lelkem e látványt tovább. -

Aggastyán

Ma két gyerek tölté be az időt,
Melyben szükséges volt az anyagond.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Most a közös nővelde várja őket,
Elő, elő!

Éva és még egy nő gyermekeikkel kilépnek

Ádám

Mi ragyogó jelenség!
Megvan hát e rideg világnak is
Költészete!

Lucifer

Nos, Ádám, nem megyünk?

Ádám

Sőt inkább itt fogunk csak megnyugodni.

Aggastyán

Tudós! Vizsgáld fejalkotásukat
E gyermekeknek.

A tudós észleli a gyermekeket

Éva

Oh, mi vár reám!

Ádám

E hang!

Lucifer

De mit kapsz e közsorsu nón,
Ki Semirámis csókját ízleled?

Ádám

Még akkor ezt nem ismerém.

Lucifer

Ah, úgy!
Ez régi dalja a szerelmeseknek:
Azt tartja mind, hogy ő fedezte fel
A szenvedélyt, előtte senki még
Szeretni nem bírt, és ez így megyen
Néhány évezred óta szüntelen.

Tudós

E gyermeket orvosnak kell tanítani.
Ebből pásztor lesz.

Aggastyán

El tehát velök.

A gyermekeket el akarják vinni. Éva ellentáll

Éva

Hozzá ne nyúlj! E gyermek az enyém:
Ki tépi őt el az anyakebelről?! -

Aggastyán

Vegyétek el, mit késtek még velem?

Éva

Oh, gyermekem! Hisz' én tápláltalak
Szívem vérével. - Hol van az erő,
Mely e szent kapcsot elszakítani bírja?
Lemondjak-é hát rólad mindörökre,
Hogy elvesz a tömegben, és szemem
Fürkésző gonddal hasztalan keressen
A száz egyenlő idegen között?

Ádám

Ah, emberek, ha van előttetek szent,
Hagyjátok ez anyának gyermekét.

Éva

Ugy-é, ugy-é, te áldott idegen!

Aggastyán

Merész játékot űzesz, idegen;
Ha a család előítéletét
Éledni hagyjuk, rögtön összedül
Minden vívmánya a szent tudománynak.

Éva

Mit nékem a fagyasztó tudomány!
Bukjék, midőn a természet beszél.

Aggastyán

Meglesz már?

Ádám

Hah! Hozzá ne nyúljatok!
Amott van egy kard, megtanítalak,
Hogy kell kezelni.

Lucifer

Álomkép, ne mozdúlj!
Ádám vállára teszi kezét, ez megdermed
Érezd kezemnek végzetes hatalmát. -

Éva

Oh, gyermekem!
Összerogy, gyermekét elviszik

Aggastyán

E két nő pártalan,
Jelentkezzék, ki párjaúl igényli.

Ádám

Ezt én igénylem.

Aggastyán

Tudós! Véleményed?

Madách I mre: A z ember tragédiája

Tudós

Rajongó férfi és idegbeteg nő:
Korcs nemzedéket szül, ez nem helyes pár.

Ádám

De én nem állok el, ha ő akarja.

Éva

Tiéd vagyok, nagylelkü férfiú.

Ádám

Szeretlek, hölgy, szívem egész hevével.

Éva

Szeretlek én is, érzem, mindörökké.

Tudós

Ez örülés. - Sajátságos, valóban,
A múlt kísértetét feltűnni látni
Világos századunkban. - Honnan ez?

Ádám

Az édenkertnek egy késő sugára

Aggastyán

Sajnálatos. -

Ádám

Ne szánjatok. - Miénk
Ez örülés; mi józanságtokat
Nem írgyeljük. Hisz, mi a világon
Nagy és nemes volt, mind ily örülés,
Melynek higgadt gond korlátot nem ír. -
Szellembeszéd az, mely nemesb körökből
Felénk rebeg, mint édes zengemény,
Tanúja, hogy lelkünk vele rokon,
S megvetjük e földnek hitvány porát,
Keresve utat a magasb körökbe. -
Évát ölelve tartja

Aggastyán

Mit hallgatjuk tovább, kórházba őket!

Lucifer

Itt gyors segély kell. Ádám, utazunk!

Elsüllyednek

Tizenharmadik fejezet

Az űr. Földünk egy szelete a távolban látszik, mindig kisebbedve, míg nem csillagul tűnik csak fel, a többiek közé vegyülten. A szín félhomállyal kezdődik, mely vaksötétté válik lassankint. Ádám mint öreg, Luciferrel repülve

Ádám

Őrjöngő röptünk, mondd, hová vezet?

Lucifer

Hát nem vágytál-e menten a salaktól
Magasb körökbe, honnan, hogyha jól
Értettelek, rokon szellem beszédét
Hallottad?

Ádám

Az igaz, de ily ridegnek
Nem képzelém feléjük útamat.
E tér oly pusztá, olyan idegen,
Minthogyha szentségsértő járna benne,
S keblemben két érzés küzdelme foly:
Érzem, mi hitvány a föld, hogy magas
Lelkem lezárja, s vágyom el köréből;
De visszasírok, fáj, hogy elszakadtam. -
Ah, Lucifer! Nézz csak földünkre vissza,
Először a virág tűnt el szemünkből,
Aztán az erdők rezgő lombjai;
A jól ismert táj száz kedves helyével
Jellem nélküli síksággá lapult.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mi érdekes volt, minden elmosódott.
Most már a szirt törpül le rossz görönggyé,
A villámterhes felhő, melyben ott lenn
Szent szózatot sejt a pór, s megriad,
Mi nyomorú párázattá silányúl.
A bömbölő tenger végetlene
Hová, hová lett? Szürke folt gyanánt áll
A gömbön, mely keringve elvegyül
Millió társ közt, s az volt egész világunk.
Oh, Lucifer! Aztán meg ő, meg ő -
El kelle tőlünk annak is maradni? -

Lucifer

Emelkedett szempontunkból, hiába,
Először a báj vész el, azután
A nagyság és erő, míg nem marad
Számunkra más, mint a rideg matézis. -

Ádám

A csillagok megettünk elmaradnak,
S nem látok célt, nem érzek akadályt.
Szerelem és küzdés nélkül mit ér
A lét? Hideg borzongat, Lucifer!

Lucifer

Ha eddig tartott csak nagy hősiséged,
Úgy térjünk vissza porban játszani.

Ádám

Ki mondja ezt? Előre hát, előre:
Csak addig fáj, míg végképp elszakad,
Mely a földhöz csatol, minden kötél. -
De hajh, mi ez, lélegzetem szorúl,
Erőm elhagy, eszméletem zavart.
Több volna-é mesénél Antaeus,
Ki addig élt csak, míg a föld porával
Érintkezett?

A Föld Szellemének szava

Igen, több az mesénél.
Te ismersz már, a földnek szellemét,
Csak én lélegzem benned, tudhatod.
Itt a sorompó, eddig tart hatalmam,
Térj vissza, élsz - hágd át, megsemmisülsz,
Mint ázalag féreg, mely csöpp vizében
Fickándozik. - E csepp a föld neked. -

Ádám

Dacolok véled, hasztalan ijesztesz. -
Testem tiéd tán, lelkem az enyém,
A gondolat s igazság végtelen,
Előbb megvolt az, mint anyagvilágod.

A Föld Szellemének szava

Hiú ember! Próbáld, s szörnyet bukol.
Előbb való-e rózsánál az illat,
Alak a testnél s napnál a sugára?
Oh, hogyha látnád árva lelkedet

Madách I mre: A z ember tragédiája

A végtelen ūrben keringeni
Amint értelmet és kifejezést
Keres hiába, idegen világban,
S nem érez többé semmit és nem ért,
Megborzadnál. Mert minden felfogás
És minden érzés, mely benned feszül, csak
Kisugárzása e csoport anyagnak,
Mit földednek hívsz, s mely, ha más leendne,
Nem létezhetnék többé, véled együtt. -
A szépet, rútat, üdvöt és pokolt
Csak szellememtől vontad el magadnak,
Mely kis hazádnak rendét lengi át. -
Oh, ami itten örökös igazság,
Egy más világban az tán képtelen,
És a lehetlen tán természetes.
A súly nem létez, a lét nem mozog,
Mi itten lég, az ott tán gondolat,
Mi itten fény, az ottan hang talán,
S jegecül tán, mi itten növe nő. -

Ádám

Nem tántorítsz el, lelkem felfelé tör.

A Föld Szellemének szava

Ádám, Ádám, a végső perc közelg:
Térj vissza, a földön naggyá lehetsz,
Míg, hogyha a mindenség gyűrűjéből
Léted kitéped, el nem túri Isten,
Hogy megközelítsd őt - s elront kicsinyül. -

Ádám

Úgyis nem ront-e majd el a halál? -

A Föld Szellemének szava

A vén hazugság e hiú szavát
Ne mondd, ne mondd, itt a szellemvilágban. -
Egész természet átborzadna tőle. -
Szentelt pecsét az, feltartá az Úr
Magának. A tudás almája sem
Törhette azt fel.

Ádám

Majd én feltöröm.

Tovább repülnek. Ádám egy sikoltással megmerevül

Végem van! -

Lucifer kacagva

Győzött hát a vén hazugság. -
Amint Ádámot eltaszítja magától
E báb-istenség most már elkeringhet
Az űrben, új bolygóként, melyen újra
Számomra fog tán élet fejledezni. -

A Föld Szellemének szava

Korán e káröröm még, Lucifer!
Csak érinté az idegen világot,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Nem oly könnyű országból kitörni. -
Honos szózat hív, térj, fiam magadhoz!

Ádám *eszmélve*

Élek megint. - Érzem, mert szenvedek,
De szenvedésem is édes nekem,
Oly iszonyatos az, megsemmisülni. -
Oh, Lucifer! Vezess földemre vissza,
Hol oly sokat csatáztam hasztalan,
Csatázzam újra, és boldog leszek.

Lucifer

S e sok próbára mégis azt hiszed,
Hogy új küzdésed nem lesz hasztalan?
S célt érsz? Valóban e megtörhetetlen
Gyermekkedély csak emberé lehet. -

Ádám

Korántse vonz ily dőre képzelet,
A célt, tudom, még százszor el nem érem.
Mit sem tesz. A cél voltaképp mi is?
A cél, megszűnte a dicső csatának,
A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdés maga.

Lucifer

Valóban szép vigasz, már hogyha még
A harc eszméje volna legalább nagy,
De holnap gúnyolod, miért ma vívsz,
Gyermekjáték volt, ami lelkesített. -

Madách I mre: A z ember tragédiája

Nem vérezél-e Chaeroneánál
A megbukott szabadság védletében,
És Constantinnal nem küzdél-é később,
Világuralmát hogy megalapítsd?
Nem vesztél-é el hitmártír gyanánt,
S később a tudománynak feyverével
Nem álltál-é a hitnek ellenében?

Ádám

Igaz, igaz, de mindegy, bármi hitvány
Volt eszmém, akkor mégis lelkesített.
Emelt, és így nagy és szent eszme volt.
Mindegy, kereszt vagy tudomány, szabadság
Vagy nagyravágy formájában hatott-e,
Előrevitte az embernemet. -
Óh, vissza hát a földre, új csatára. -

Lucifer

S feledted-é már a tudós szavát;
Ki felszámolta, hogy négy ezredévre
Világod megfagy - a küzdés eláll?

Ádám

Ha tudományunk nem dacol vele.
De fog dacolni, érzem, tudom. -

Lucifer

S aztán? - Van-é küzdés, nagyság, erő,
A mesterkélt világban, melyet az

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ész rendezett teóriáiból,
S melyet magad szemlélhetél imént? -

Ádám

Csak mentse meg a földet, - elmulik
Az is, mint minden, ami hívatását
Betölté, s akkor újra felmerül
Az eszme, mely éltet lehel reája.
Vezess csak vissza, égek látni már,
A megmentett földön mi új tanért
Fogok fellelkesülni. -

Lucifer

Vissza hát! -

Tizennegyedik szín

Hóval és jéggel borított, hegyes, fátalan vidék. A nap mint veres, sugártalan golyó áll ködfoszlányok között. Kétes világosság. Az előtérben néhány korcs nyír, boróka és kúszófenyő-bokor között eszkimóvaskó. Ádám mint egészen megtört aggastyán bot mellett jó lefelé a hegyekről Luciferrel

Ádám

Mit járjuk e végetlen hóvilágot,
Hol a halál néz ránk üres szemekkel,
Csak egy-egy foka ver zajt, vízbe bukva,
Amint felretten lépteink zaján;
Hol a növény is küzdni már kifáradt,
Korcsúlt bokor leng a zúzmók között,
S a hold vörös képpel néz köd megöl
Halál lámpájaként a sírgödörbe? -
Oda vezess, hol pálmafák virúlnak,
A napnak, illatoknak szép honába,
Holott az ember lelke, erejének
Öntudatára fejlődött egészen. -

Lucifer

Ottan vagyunk. E vérgolyó napod.
Lábunk alatt a föld egyenlítője. -
A tudomány nem győzött végzetén. -

Ádám

Szörnyű világ! - Csupán meghalni jó.
Nem sajnálandom, amit itt hagyok.

Madách I mre: A z ember tragédiája

Ah! Lucifer, ki egykor ottan álltam
Az ember bölcsejénél, aki láttam,
Mi nagy jövő reménye ringa benne,
Ki annyi harcát mind végigcsatáztam,
Ez órjás síron, melyre gyászlepelt
A természet dobott, midőn merengek,
Első, utolsó ember a világon:
Szeretném tudni, hogy bukott fajom?
Nemes küzdésben, nagyszerűen-é,
Nyomorun-é, törpülve ízrül ízre,
Nagyság nélkül és könnyre érdemetlen.

Lucifer

Ah, ah, hiú ha vagy *nagy* szellemedre -
Amint nevezni már úgy kedveled
Azon erőt, mely a vért lükteti
És ifju keblet eszményért dagaszt:
Ne kívánj állni végre mint tanú
Saját halotti ágyadnál. - Ez óra
Csodálatos átvizsgálása ám
A gazda nélkül készült számvetésnek.
A hagymázos láz elriasztja mind
Az életláz csillámló képeit,
Aztán ki tudja, melyik volt való.
A végső hörgés kisszerű jaja
Nagy gúnykacaj éltünk küzdelmire.

Ádám

Miért nem vesztem hát el a magasban,
Erőm és lelkem teljes érzetével.
Inkább, mint így hallgatni önmagam

Madách I mre: A z ember tragédiája

Síratát, mit egy szellem rideg
Közönye tart, ki harcaimban és
Halálomban nem osztozik velem. -

Lucifer

Ismét fajodra ismerek könnyedben,
Mellyel kíséred ébredésedet
Kedvenc ábrándból tiszta felfogásra. -
De nyúgodjál meg, hisz még él fajod.
Nézd, ott is áll még egy embertanya,
S gazdája, ím, most lép ki ajtaján. -

Egy eszkimó a gulibából kilép, fókavadászatra felkészülten

Ádám

E kores alak, e torzkép volna-é
Nagyságomnak bitor örököse?
Mért hagyta látnom, Lucifer! Valóban
A vigasz rosszabb, mint volt bánatom.

Eszkimó

Léteznek hát mégiscsak istenek
Felettünk? Ím előttem megjelentek.
De hát, ki tudja, jók vagy rosszak-e?
Menekszem tőlük, az legbiztosabb.
Vissza akar vonulni

Lucifer

Megállj egy szóra!

Eszkimó

leborulva

Kegyelem, uram!

Az első fókát néked áldozom,

Mit elfogok, csak hallgass meg, s ne ronts el.

Lucifer

Hát ahhoz a fókához mily jogod van,

Hogy éltevel váltod meg a tiédet?

Eszkimó

Hogy bírok véle; hisz látom, körülem

Miként eszi a férget fürge hal,

Halat a foka, a fókát meg én.

Lucifer

S a nagy szellem veled táplálkozik.

Eszkimó

Tudom, tudom, de a kicsiny időt,

Melyben mozogni hágy kegyelmesen,

Vásárolom meg véres áldozattal.

Ádám

Mi gyáva nézlet!

Madách I mre: A z ember tragédiája

Lucifer

S mást tevé-e te?
Az a különbség csak közöttetek,
Hogy ő főkát, te embert áldozál
Az istenségnek, melyet alkotál
Saját képedre, mint ez az övére.

Eszkimó

Látom, haragszol, és érzem, miért.
Inségemben hogy fel mertem sohajtani
A nap jótékony istenéhez, aki
Nem kér, csak ad, ki ős regénk szerint
Itt is parancsolt egykor. - Oh, bocsáss meg,
S elátkozom örökre.

Ádám

Ím, nagy Isten,
Tekints le és pirulj, mi nyomorúlt,
Akit remeknek alkotál, az ember! -

Eszkimó

Nagyon haragszik társad, éhes ő is?

Lucifer

Sőt, mert nem éhes, épp azért haragszik.

Ádám

Mi helytelen faragsz rossz élceket!

Lucifer

Igazság az, nem élc. Okoskodásod
A jóllakotté, míg itt társadé
Éhes gyomornak filozófiája.
Okokkal egymást meg nem győzitek,
De egyetérttek rögtön, hogyha te
Kiéhezél, vagy ő majd jóllakott. -
Igen, igen, akár mint képzelődöl,
Mindég az állat első bennetek,
És csak midőn ezt birád csitítani,
Eszmél az ember, hogy nagy gőgösen
Megkeresse azt, mi első lényege. -

Ádám

Méltó beszéd hozzád, Lucifer, ez,
Ki minden szentet kárörvendve vonsz
A föld porába. Hát minden nagy eszme,
Nemes cselekmény konyhánk gőze csak,
Vagy oly körülmény dőre magzata,
Mit egytül egyig a hitvány anyag
Néhány törvénye mozgat s tart lekötve? -

Lucifer

S van-é különben? - Azt hiszed talán,
Hogy Leonídász meghal a szorosban,
Ha ahelyett, hogy barna levesével
Táplálkozik olyan köztársaságban,
Melynek még pénze sincs, lucullusi
Villában issza édes mámorát
Kelet minden kéjének? Vagy talán

Madách I mre: A z ember tragédiája

Brutus meghal, ha a szép Porciához
Hazasiet, s a harc izgalmait
Kiheveri egy jó ebéd után?
Hogyan tenyész a bűn, hogy a nemesség?
Nem ronda lég, nyomor szülé-e azt,
Nem napvilág, szabadságérzet ezt,
Átörökítve késő származékban,
Alakban és szellemben önmagát?
Hányan mondák, hogy számoltak magukkal,
És felköték egy fára magukat.
De ha leoldák hívatlan kezek,
Az élet új érintkezése már
Feledteté velök a számadást. -
Ha nagy Hunyad nem méltó nép körében
Jó a világra, hogyha szerencsen
Sátornak árnya reszket bölcsején:
Mi lesz első hőséből a keresztnek?
Vagy Luther, hogyha pápa lesz esetleg.
S Leó tanár egy német egyetemben:
Ki tudja, nem reformál-é emez,
S az sújtja átkát a dúló merészre?
Mi lesz Napóleon, ha büszke útját
Nem egy nép vére egyenlíti ki?
Elposhad tán egy bűzhödt laktanyában. -

Ádám *Lucifer száját befogva*

Ne többet! - Mind, amit csak fejtegetsz,
Oly egyszerűnek látszik, oly valónak:
De annál károsabb. - A babona
Bárgyút vakít csak, aki úgysem érzi
A szellemet, mely köztünk hat, mozog;

Madách I mre: A z ember tragédiája

De testvérét felismerné a jobb, ha
Rideg tanod számokkal meg nem ölné -

Lucifer

Beszélj tehát társaddal, meg nem árt
Még egy kis lecke az önismeretből.

Ádám

Sokan tengődtek-é még e vidéken?

Eszkimó

Sokan bizon, többen, mint ujjamon
Számíthatok. - Szomszédimat, igaz,
Agyonverém már mind, de hasztalan,
Mindég kerülnek újak; s oly kevés
A foka-faj. - Ha isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy kevesb ember legyen
S több foka. -

Ádám

Lucifer, jerünk, elég volt!

Lucifer

No legalább tekintsük meg nejét.

Ádám

Nem akarom meglátni, mert ha sűlyedt
A férfiú, szemünknek ronda látvány:

Madách I mre: A z ember tragédiája

De megvetést szül keblünkben csupán.
A nő, ez eszmény, e megtestesült
Költészet, hogyha súlyedt, torzalak lesz,
Mely borzadályt szül. Menj, ne lássam őt.

Ezalatt Lucifer Ádámot a kunyhó felé vonta, most az ajtót felrúgja, bent Éva, mint az eszkimó neje, látszik. Ádám mereven bámul a küszöbön állva

Lucifer

Nem lelsz-e benne régi ismerősre?
Öleld meg hát, hisz e becsületes
Ember halálba sértve lesz, ha ily
Tisztességet se gyakorolsz nején.

Ádám

Öleljem ezt, ki egy Aszpáziát
Tarték karomban! Ezt, kiben derengni
Látom megint annak vonásait,
De úgy, mint hogyha csókjai között
Állattá válna.

Észkimó kunyhójába lépve

Nöm! Vendégeink
Érkeztek ím. Lásd őket szívesen.

Éva Ádám nyakába borul s a kunyhóba vonja

Éva

Légy üdvözölve, idegen, pihenj meg!

Ádám *bontakozva*

Segítség, Lucifer! El innen, el,
Vezess jövőmbül a jelenbe vissza,
Ne lássam többé ádáz sorsomat:
A hasztalan harcot. Hadd fontolom meg:
Dacoljak-é még Isten végzetével. -

Lucifer

Ébredj hát, Ádám! Álmod véget ért. -

Tizenötödik szín

A nézőhely átváltozik a harmadik szín pálmafás vidékévé. Ádám ismét mint ifjú, még álmottasan kilép a kunyhóból, s álmétkodva körülnéz. Éva bent szunnyad. Lucifer a középén áll. Ragyogó nap

Ádám

Rettentő képek, oh, hová levétek?
Körültem minden úgy él, úgy mosolyg,
Mint elhagyám, míg szívem megtörött.

Lucifer

Hiú ember! Hát azt kívánod-é,
Hogy a természet rendje felbomoljon,
Új üstökös ragyogjon éjeden,
Remegjen a föld, egy féreg ha elvesz? -

Ádám

Álmodtam-é csak, vagy most álmodom,
És átalán, több-é, mint álom, a lét,
Egy percre, mely a holt anyagra száll,
Hogy azzal együtt végkép szétbomoljon?
Miért, miért e percnyi öntudat,
Hogy lássuk a nemlét borzalmait? -

Lucifer

Siránkoszol? - Csupán a gyávaság
Fogadja el harc nélkül a csapást,
Mit elkerülni még hatalma van.

De a végzetnek örökös betűit
Nyugodtan nézi, és nem zúgolódik
Miattuk az erős, azt nézve csak,
Hogy állhatand meg még alattuk is.
Ily végzet áll a történet felett,
Te eszköz vagy csak, melyet hajt előre. -

Ádám

Nem, nem, hazudsz, az akarat szabad.
Kérdemelmem azt nagyon magamnak.
Lemondtam érte a paradicsomról,
Sokat tanultam álmképeimből.
Kiábrándultam sokból, s most csupán
Tőlem függ, útam másképpen vezetni.

Lucifer

Ha a felejtés és örök remény
Nem volna a végzetnek frígyese,
Hogy, míg amaz hegeszti a sebet,
Ez szőnyeget von a mélység fölé,
S biztatva mondja: száz merész beléhullt,
Te léssz a boldog, aki átugorja. -
De látál, úgy-e, mint tudós, egyéb
Sok furcsaság közt oly bélférget is,
Mely vércsében s macskában bír csak élni,
S kifejlődése első korszakát
Mégiscsak az egérben töltheti.
Sem egy, sem más egér nincsen kitűzve
Érezni macska-, vércsekörmöket,
S mely óvatos, ki is kerülheti,
Mint agg múlván ki házias körében.

Madách I mre: A z ember tragédiája

De rendítetlen törvény örökdik,
Hogy annyi jusson mégis ellenének,
Amennyi kell, hogy ezredek után
Még a puhány is éljen a világon. -
Az ember sincs egyénileg lekötve,
De az egész nem hordja láncait;
A lelkesülés, mint ár, elragad,
Ma egy tárgyért, holnap másért megint.
A máglyának meglesznek martaléki,
S meglesznek, akik gúnyolódni fognak. -
S ki lajstromozza majd a számokat,
Következetes voltán bámuland
A sorsnak, mely házasságot, halált,
Bűnt és erényt arányosan vezet,
Hitet, örülést és öngyilkolást. -

Ádám

Megállj! Mi eszme villant meg fejemben -
Dacolhatok még, Isten, véled is.
Bár százszor mondja a sors: Eddig élj:
Kikacagom, s ha tetszik, hát nem élek.
Nem egymagam vagyok még e világon?
Elöttem e szirt, és alatta mély:
Egy ugrás, mint utolsó felvonás...
S azt mondom: vége a komédiának. -

Ádám a szirt felé halad. Éva kilép az ajtón

Lucifer

Ah vége, vége: mily badar beszéd!
Hiszen minden perc nem vég s kezdet is?
Ezért láttál-e néhány ezredévet? -

Éva

Ádám, miért lopóztál tőlem úgy el,
Utolsó csókod oly hideg vala,
S gond vagy harag van most is arcodon.
Úgy félek tőled...

Ádám *továbbhaladva*

Mért is jársz utánam,
Mit leskelődöl lépteim után?
A férfiúnak, e világ urának,
Más dolga is van, mint hiú enyelgés.
Nő azt nem érti, s nyűgöl van csupán.
Ellágyulva
Mért nem szunnyadtál még csak egy kicsinyt:
Nehezebb lesz most már az áldozat,
Mit jövőnek hozni tartozom. -

Éva

Ha meghallgatsz, még könnyebb lesz talán,
Mert ami eddig kétséges vala,
Most biztosítva áll már: a jövő. -

Ádám

Hogyan? - - -

Éva

Tudom, fel fog mosolygni arcod,
Ha megsugom. De jöjj hát közelebb:
Anyának érzem, oh Ádám, magam.

Ádám *térdre esve*

Uram, legyőztél. Ím porban vagyok;
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj vagy sújts, kitárom keblemet.

Lucifer

Féreg! Feledted-é nagyságodat,
Melyet nekem köszönhetsz? -

Ádám

Hagyd el azt!
Hiú káprázat volt: ez nyúgalom!

Lucifer

S te dőre asszony, mondd, mit kérkedel?
Fiad Édenben is bűnnel fogamzott,
Az hoz földedre minden bűnt s nyomort.

Éva

Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörüli,
Testvériséget hozván a világra. -

Lucifer

Fellázadsz-é, rabszolga, ellenem?
Fel a porból, állat.

*Ádám felé rúg. Az ég megnyílik: az Úr dicsőülten, angyaloktól
környezve, megjelen*

Az Úr

A porba, szellem!
Elöttem nincsen nagyság.

Lucifer *görnyedezve*

Átok, átok!

Az Úr

Emelkedjél, Ádám, ne légy levert,
Midőn látod, kegyembe veszek újra.

Lucifer *félre*

Mint látom, itt családi jelenet
Fejlődik, szép talán az érzelemnek,
De értelmeknek végtelen unalmas.
Legjobb elsompolyognom.
Indul

Az Úr

Lucifer!
Szavam van hozzád is, maradj tehát.
Te meg, fiam, beszéld el, hogy mi bánt úgy. -

Ádám

Uram! Rettentő látások gyötörtek,
És nem tudom, mi bennök a való.
Oh, mondd, oh mondd, minő sors vár reám:
E szűk határu lét-e mindenem,
Melynek küzdése közt lelkem szűrődik,
Mint bor, hogy végre, amidőn kitisztúlt,
A földre öntsd, és béigya porond?
Vagy a nemes szeszt jobbra rendeléd?
Megy-é előbbre majdan fajzatom,
Nemesbedvén, hogy trónodhoz közelgjen,
Vagy, mint malomnak barma, holtra fárad,
S a körből, melyben jár, nem bír kitörni?
Van-é jutalma a nemes kebelnek,
Melyet kigúnyol vérhullásaért
A kislelkű tömeg? Világosíts fel,
S hálásan hordok bármi végzetet;
Csak nyerhetek cserémben, mert ezen
Bizonytalanság a pokol. -

Az Úr

Ne kérdd
Tovább a titkot, mit jótékonyan
Takart el istenkéz vágyó szemedtől.
Ha látnád, a földön mulékonyan

Madách I mre: A z ember tragédiája

Pihen csak lelked, s túl örök idő vár:
Erény nem volna itt szenvedni többé.
Ha látnád, a por lelkedet felissza:
Mi sarkantyúzna, nagy eszmék miatt
Hogy a múltó perc élvéről lemondj?
Míg most, jövőd ködön csillogva át,
Ha percnyi léted súlyától legörnyedsz,
Emel majd a végetlen érzete.
S ha ennek elragadna büszkesége,
Fog korlátozni az arasznyi lét.
És biztosítva áll nagyság, erény. -

Lucifer *kacagva*

Valóban, melyre lépsz, dicső a pálya,
Nagyság s erény leszen tehát vezéred,
E két szó, mely csak úgy bír testesülni,
Ha babona, előítélet és
Tudatlanság álland mellette őrt. -
Miért is kezdtem emberrel nagyot,
Ki sárból, napsugárból összegyúrva
Tudásra törpe és vakságra nagy. -

Ádám

Ne gúnyolj, oh, Lucifer, csak ne gúnyolj:
Láttam tudásod tiszta alkotását,
Nagyon hideg volt ottan e kebelnek. -
De, oh Uram! Ki fog feltartani,
Hogy megmaradjak a helyes uton?
Elvontad tőlem a vezérkezet,
Hogy a tudás gyümölcsét ízlelém.

Az Úr

Karod erős - szived emelkedett:
Végtelen a tér, mely munkára hív,
S ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd
Szünetlenül, mely visszaint s emel,
Csak azt kövesd. S ha tettdús életed
Zajában elnémúl ez égi szó,
E gyöngé nő tisztább lelkülete,
Az érdekek mocskától távolabbb,
Meghallja azt, és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.
E két eszközzel álland oldalodnál,
Balsors s szerencse közt mind-egyaránt,
Vigasztaló, mosolygó génius. -
Te Lucifer meg, egy gyűrű te is
Mindenségemben - működjél tovább:
Hideg tudásod, dőre tagadásod
Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,
S eltántorítja bár - az mit se tesz -
Egy percre az embert, majd visszatér.
De bűnhődésed végtelen leend,
Szünetlen látva, hogy, mit rontni vágyol,
Szép és nemesnek új csírája lesz. -

Angyalok kara

Szabadon bűn és erény közt
Választhatni, mily nagy eszme,
S tudni mégis, hogy felettünk
Pajzsúl áll Isten kegyelme.
Tégy bátran hát, és ne bánd, ha
A tömeg hálátlan is lesz,

Madách I mre: A z ember tragédiája

Mert ne azt tekintse célúl,
Önbecsét csak, ki nagyot tesz,
Szégyenelve tenni másképp;
És e szégyen öntudatja
A hitványat földre szegzi,
A dicsőet felragadja. -
Ámde útag felségében
Ne vakítson el a képzet,
Hogy, amit téssz, azt az Isten
Dicsőségére *te* végzed,
És ő éppen rád szorulna
Mint végzése eszközére:
Sőt, te nyertél tőle díszet, ha
Engedi, hogy tégy helyette. -

Éva

Ah, értem a dalt, hála Istenemnek!

Ádám

Gyanítom én is, és fogom követni.
Csak az a vég! - Csak azt tudnám feledni! -

Az Úr

Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!

Vége

Madách I mre: A z ember tragédiája

JEGYZETEK:

- ¹ Itt heverő, kerevet
- ² Fogadd a vasat! Azaz: Halj meg! A vesztes gladiátor kivégzésére ezzel a mondattal és hüvelykujjmozdulattal adtak jelt.
- ³ régi római kettős fuvola
- ⁴ Azok a korai keresztények, akik üldözések elől a pusztákba menekültek, s ott aszketikus életmódot folytattak. Ebből az ösztönös mozgalomból nőtt ki a keresztény szerzetesi intézmény.
- ⁵ Itt: a halál tüze.
- ⁶ Azonosság-hasonlóság. A korai kereszténység egyik nagy vitája arról, hogy Jézus egylényegű-e Istennel, vagy csak hasonló hozzá. A többségi egyház a niceai zsinaton 325-ben az egylényegűség, vagyis a homousion mellett döntött, és Arius híveit eretneknek bélyegezte.
- ⁷ Eredetileg a görög filozófia azon irányzatának követői, akik megvetették a művészetet, a tudományt, mindennemű köteléket, s csak az erényt és igénytelenséget tartották lényegesnek; itt a teljes szegénységet vállaló, magukat koldulásból fenntartott szerzetesek, akik az egyház harcainak egyik erősségét jelentették.
- ⁸ Értekezés, itt: vallásos tárgyú könyv vagy füzet.
- ⁹ Az asztrológiában az égitestek egymáshoz viszonyított állása
- ¹⁰ Napéjgyenlőségi csillagkép
- ¹¹ Alkímiai kísérletekre alkalmatlan napok
- ¹² Arany
- ¹³ Fekete massa
- ¹⁴ Higany
- ¹⁵ Az alkímiában az anyagok egyesülése
- ¹⁶ Jövendölés a csillagoknak a születés időpontjában megfigyelt állásából
- ¹⁷ Szabályokhoz, normákhoz ragaszkodó, egyoldalúan tudálékos személy.
- ¹⁸ Szenteskedő
- ¹⁹ Harkály
- ²⁰ Kuruzsló, csaló
- ²¹ Külön kegyként kórházban halt meg
- ²² Szerető, ágyas
- ²³ Mohamed próféta szárnyas lova
- ²⁴ A királyok végső érve, azaz a fegyverek ereje